

Українська література

в загальноосвітній школі

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
НАПН УКРАЇНИ

Науково-методичний журнал

№ 12, грудень 2013

Свідоцтво про реєстрацію

Серія КВ № 3352

Передплатний індекс 22410

Видається з січня 1999 року

Головний редактор

Н. М. Логвіненко, канд. пед. наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Бібік, д-р пед. наук
М. С. Вашуленко, д-р пед. наук
С. А. Гальченко, канд. філол. наук
Н. Б. Голуб, д-р пед. наук
А. В. Градовський, д-р пед. наук
А. Б. Гуляк, д-р філол. наук
С. О. Жила, д-р пед. наук
В. О. Зайчук, канд. пед. наук
А. Й. Капська, д-р пед. наук
Л. І. Мацько, д-р філол. наук
В. В. Оліфіренко, канд. пед. наук
С. П. Паламар, канд. пед. наук
В. Ф. Погребенник, д-р філол. наук
П. І. Розвозчик, заслужений учитель України
Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук
А. Л. Ситченко, д-р пед. наук
О. В. Слоньовська, канд. філол. наук
В. І. Шуляр, канд. пед. наук,
заслужений учитель України
Т. О. Яценко, канд. пед. наук

Редактор **Олена Черниш**

Верстка, дизайн **Дмитро Лебедь**

Постановою Президії ВАК України

від 14.04.2010 р. №1-05/3

науково-методичний часопис

«Українська література

в загальноосвітній школі»

включено до переліку наукових видань України

Затверджено вченою радою

Інституту педагогіки НАПН України

Протокол № 10 від 25 листопада 2013 р.

За підтримки видавництва

«Антросвіт»

481—37—70

04053, Київ-53,

вул. Артема, 52-Д

Редакція журналу

«Українська література

в загальноосвітній школі»

E-mail: ukr_lit@ukr.net

ЗМІСТ

На многії і благії літа!

Токмань Г., Дига Н. Зустріч з Вами — дарунок долі.	2
Бабійчук Т. Есе, або Незакінчений портрет талановитого методиста.	2
Єременко О. Зі словами поваги і вдячності.	3
Шуляр В. Логвіненко Наталія: <i>ювілярка</i> , авторка нової книжки, реальна <i>жінка</i>	4

Конкурс «І шоб його духом запліднити українську ниву»

Азьомов В. Філософія триєдності природи, міфу про неї та цивілізованої людини у поезіях Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» та Миколи Чернявського «Сільський вечір».	5
Охріменко Н. Вивчаємо поезію Тараса Шевченка «За сонцем хмаронька пливе».	9

Літературознавство і школа

Новиков А. «Театр абсурду» Олексія Чугуя.	11
--	----

Фахові проблеми

Сергієнко А. Формування ціннісних орієнтацій особистості на уроках української мови і літератури.	14
Васюта С. Духовно-моральний потенціал особистості в контексті ноосферної освіти (за твором Г. Малик «АбраКадабра»).	17

Заочний круглий стіл

«Компетентнісний підхід в літературній освіті»

Паламар С. Робота над художнім твором як засіб формування літературної компетентності в учнів основної школи.	21
--	----

Планування уроків літератури у 5 класі

Чепурняк Т., Карпак О. Вивчаємо повість-казку Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».	24
Савицька Г. Виразне читання. Конкурс на кращого оповідача українських народних і літературних казок.	28
Любиш М. Оцінювання і корекція навчальної діяльності з теми «Літературна казка».	30
Піддубний М., Жогло Н. Контрольна робота. Світ фантазії, мудрості. Тести.	31
Фасоля А. Календарно-тематичне планування уроків української літератури. 5 клас. II семестр.	33

Родоцентрична педагогіка

Вертій О. Коли дослухатися голосу віків.	38
Турута Т. Несімо злагоду в родину. Урок за поезіями Станіслава Чернілевського «Теплота родинного інтиму» та «Забула внучка в баби черевички».	38

Факультатив

Шевченко З. Григорій Сковорода – останній представник українського літературного бароко. Матеріали до факультативу «Загальнокультурний контекст вивчення української літератури у 8—9 класах.	40
--	----

Позакласні заходи

Парфенюк О., Якобчук І. Вогонь думок повік не згасне. Сценарій літературно-музичної вітальні за сторінками життя і творчості Лесі Українки.	43
--	----

Тематичний показчик статей, надрукованих у часописі «Українська література в загальноосвітній школі» у 2013 році. . . . .

Індекс видання 22410

Формат 60x84/8. Обл. - вид. арк. 5,60 Зам. 13-

Друкарня ТОВ «ЗАДРУГА»

м. Київ, вул. Фрунзе, 86

© «Українська література в загальноосвітній школі», 2013

Зустріч з Вами — дарунок долі

Дорога Наталіє Михайлівно!

Щиро вітаємо Вас з ювілеєм! Дякуємо долі за зустріч з Вами, прекрасною людиною, майстром-фахівцем, талановитим філологом, учителем за вибором серця й покликанням.

Ви вдячна й сумлінна учениця видатного педагога Ніли Йосипівни Волошиної. Разом з наставницею зроблено так багато добрих справ на користь національної школи – програми, підручники, колективні навчальні посібники, наукові конференції... Невидима нить продовжує зв'язувати Вас, ви опікуєтесь учнями Ніли Йосипівни, продовжуєте розпочаті нею справи, вшановуєте пам'ять.

Ви підхопили створений спільно журнал, як прапор, що випав з рук прапороносця, який залишив цей світ. Ви можете ним пишатися: статті прекрасних авторів, допомога шкільному вчителю, участь у розв'язанні актуальних питань методики і літературознавства, наукова комунікація широкого кола людей, причетних до розвитку українського слова й шкільництва, – все це здійснюється на сторінках очолюваного Вами видання.

Образ української інтелігентки – найперше враження від спілкування з Вами. Порядність, освіченість, патріотичність, висока культура поведінки освічують кожний Ваш учинок, кожна фраза. Вишуканість і витонченість смаку, мистецьких уподобань, манери одягатися й поводитися у товаристві приваблюють і чарують.

У тендітній постаті ховається сильна наполеглива натура, непокірний характер, усвідомлена цілеспрямованість, твердість переконань. Ви – українська жінка, яка може взяти на себе нелегкі зобов'язання, виконати їх, здолати перешкоди, знайти вихід у скруті – і то все з посмішкою, без нарікань.

Ваші наукові зацікавлення різноманітні й глибокі. Ви поєднуєте далекі часи, досліджуючи вивчення фольклорних мотивів і літературну фантастику. Минуле і майбутнє якось пов'язані, Ви це відчули, і робите все, щоб передати своє відчуття вчителю, а значить і учневі, для якого знання вічних цінностей народної творчості і сміливий погляд уперед, в будучину однаково необхідні. Ваші праці науково обґрунтовані й конкретні у практичних рекомендаціях, а ще – філологічно довершені, позначені красою власного стилю, умінням витлумачити художнє слово, передати його естетичне багатство.

Дорога Наталіє Михайлівно! Ви любите театр, у Національному драматичному театрі імені І.Франка Ви своя людина, рідна, залучена до творчого життя. Ваш світ – це не тільки світ науки, журналу, художньої книги, родини, а й світ театру, сцени, лаштунків, оригінального сценічного прочитання найкращих п'єс вітчизняної і зарубіжної драматургії. Ви розумієтесь на тонкощах акторської гри, хвилюючій таїні музики, смислах режисерського вирішення дії, вигадливості сценографії. І це теж оприявлює багатство й красу Вашої натури.

А ще ви просто порядна, віддана у дружбі людина, на яку можна покластися, якій можна довіряти, на допомогу якої варто сподіватися у складні моменти життя. Ви – поряд у радості і в горі, порадієте успіху і підставите плече в біді. Не зрадите, не відступитесь, не зробите нічого лихого – ні друзям, ні недругам. Християнська мораль – Ваша внутрішня фортеця, національна традиція сполучається у Вашому світогляді з гострим відчуттям сучасності. Ваші демократичність, європейськість, модерність – риси, які слід виховувати у молодого покоління, щоб Україна стала справжньою європейською державою, спрямованою до суспільного поступу.

Вітаємо Вас, дорога товаришко і колего! Хай Бог дарує Вам добре здоров'я. Щастя Вам і діткам, родинного тепла й добробуту, творчих набутків, дружного кола однодумців, можливості пишатися своєю рідною Україною, довго-довго працювати для життя й квітнення українського слова.

Ваші друзі: д. пед. н., професор **Ганна Токмань** і к. пед. н., доцент **Надія Дига**
(Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди)

Есе, або Незакінчений портрет талановитого методиста

Вона йде так, як ходять вродливі жінки, котрі знають ціну своїй красі. Граційні рухи, струнка постава, щира усмішка. І хоча в густому руському волоссі заплуталась осінь, погляд сірих очей загадковий, навіть магічний.

Це кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, головний редактор журналу „Українська література в загальноосвітній школі” Наталя Логвіненко. Учитель-методист.

Учительська стежка, вірить Наталя, дається від Бога, адже в батьківській сім'ї не було педагогів. Учителькою Наталя хотіла стати вже в четвертому класі. З 17 років – у школі (піонервожата, методист Будинку піонерів). З 1975 по 1998 – вчителювала. Найкращі, найсвітліші спогади – про учнів і колег, про уроки, які любила сама і в які закохувала своїх школярів. Згадує, як діти ксерили сторінки книг, призначених на позакласне читання, приходили на урок підготовленими, а після уроку радісно питали одне в одного: „Правда, було класно?” Наталя продовжувала вчителювати навіть тоді, коли вже працювала в Інституті педагогіки.

Двадцять років вона тут. Це її другий дім. Здається, то було вчора.

Районні місячні курси народознавства вела Марина Львівна Струнка. Керівник одразу запам'ятала старосту Наталю Логвіненко, яка вела уроки української мови, літератури та народознавства в школі й захоплено розказувала про свої знахідки. А на підсумковому занятті Марина Львівна розплакалася від радості спілкування зі своєю незвичайною слухачкою і запросила її в лабораторію народознавства Інституту педагогіки АПН України. Так 1993 року вперше поріг будинку, в якому творилася наука, переступила талановита, розумна вчителька.

А з 1995 року Наталя працює в лабораторії, якою завідувала відомий український вчений-методист Ніла Йосипівна Волошина.

Ніла Йосипівна назавжди стала для Наталі наставницею, порадиницею, подругою. Нині Наталя намагається розвивати ідеї, зберігати, примножувати традиції, започатковані Н.Й. Волошиною. Вона була науковим рецензентом бібліографічного покажчика до 70-річчя Н.Й. Волошиної. Стала душею перших Волошинських читань (квітень 2013), тепер опікується виданням матеріалів конференції, що була проведена на найвищому науковому рівні.

Наталя працелюб. Вимоглива, самокритична, все робить ґрунтовно, виважено. Свою дисертацію могла б захистити давним-давно, однак не поспішала: треба було ще раз вивірити, доповнити, скоротити, відшліфувати...

Мені імponує Логвіненко-читач. Читає не з примусу, а те, що подобається. Коли почала займатися фантастикою, то відкрила для себе не відомий досі пласт літератури. Прочитала від і до, що було створено у фантастичному жанрі, і здивувалася: чому такі цікаві твори досі були ігноровані програмою? Це що, одна з тонких, майже невлесних технологій, спрямованих на виховання в української молоді зневаги до рідного письменства, бо воно, виявляється, ні на що путнє не здатне?

Наталя Логвіненко – активна учасниця фестивалів «Всесвіт Олеся Бердника», зуміла зацікавити вітчизняною фантастикою вчителів і учнів ЗОШ №28 м. Житомира та ЗОШ №16 м. Біла Церква.

Наталя Логвіненко – не тільки автор багатьох статей, автор програми для 12-річної школи (у співавторстві з Н.Волошиною, С.Жилою, А.Градовським, І. Одинець), підручника з літератури для 7 класу (у співавторстві з Н.Волошиною), навчально-методичного посібника „Ми є. Були. І будем Ми! Виховання національної самосвідомості учнів засобами художньої літератури” (у співавторстві з Н.Й. Волошиною), автор навчально-методичного посібника “Українська фантастична проза в системі факультативних занять”. Зараз вона готує книжку з українського фентезі.

Дорога Наталю! Ужинок, що його ти зібрала в житті, справді солідний і золотий, але ще великі молоді посіви, що чекають твоїх рук і твого розуму. Отож – творчого неспокою! І, безперечно, здоров'я – фізичного і духовного, побільше захоплених однодумців, радості і добра на многії літа!

З повагою **Тамара Бабійчук**

Зі словами поваги і вдячності...

19 грудня зустрічатиме свій славний ювілей кандидат педагогічних наук, учитель-методист, відмінник освіти України, старший науковий співробітник лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України Логвіненко Наталія Михайлівна.

Наше “заочне” знайомство розпочалося з публікацій на сторінках улюбленого науковцями і вчителями журналу “Українська література в загальноосвітній школі”, головним редактором якого стала Наталія Михайлівна. Пізніше з цікавістю і задоволенням прочитала її посібник “Українська фантастична проза в системі факультативних занять”. А в грудні минулого року ми нарешті зустрілися на рідній серцю Галичині, у Львові, де тоді відбулися Установчі збори Всеукраїнської асоціації викладачів української мови і літератури.

Стримана, виважена й усміхнена Наталія Михайлівна, здавалось, притягувала до себе присутніх у велелюдній університетській залі, знаходила добре слово для кожного, тепло усміхаючись, давала поради, обіцяла у чомусь допомогти... Такою і запам'яталась – привітною й енергійною, вимогливою і доброзичливою.

Вельмишановна Наталіє Михайлівно!

Вітаємо Вас зі славним ювілеєм, бажаємо міцного здоров'я, щастя, добробуту, наснаги у праці. Хай минують Вас усі негаразди, хай легкою буде Ваша праця і світлою Ваша доля. Нехай ще довгі роки світло Вашої душі зігріває усіх рідних і нас.

Наталіє Михайлівно, Ваші крила – це чесність, працьовитість, щедрість і поетичність, тому цей вірш Ліни Костенко про Вас:

*А й правда, крилатим ґрунту не треба.
Землі немає, то буде небо.*

*У кого – з вірності у коханні.
У кого – з вічного поривання.*

*Немає поля, то буде воля.
Немає пари, то будуть хмари.*

*У кого – з щирості до роботи.
У кого – з щедрості на турботи.*

*В цьому, напевно, правда пташина...
А як же людина? А що ж людина?*

*У кого – з пісні, або з надії,
Або з поезії, або з мрії.*

*Живе на землі. Сама не літає.
А крила має. А крила має!*

*Людина нібито не літає...
А крила має. А крила має!*

*Вони, ті крила, не з пуху-пір'я,
А з правди, чесноти і довір'я.*

З повагою і вдячністю від імені сумчан – дописувачів і читачів – **Оксана Єременко**

Логвіненко Наталія: ювілярка, авторка нової книжки, реальна жінка

Час швидкоплинний ... А ми відлік свого життєвого і творчого шляху осмислюємо від ювілею до ювілею. ... І звітуємо спочатку для самих себе ... Нашій ювілярці є що сказати собі, рідним, близьким, друзям, колегам, а головне – своїм вихованцям. Спілкуючись із нею упродовж багатьох років, переконуємося, що, будучи під покровом святого Миколая, вона кожному, хто поруч з нею, дарує тепло і щедрість свого серця й душі.

Наталія Михайлівна одна з тих, хто несе українське слово спочатку до своїх дітей і онуків, потім до вихованців у школі, а нині – усьому загалові освітян України.

***

Багатий учительський досвід учителя-методиста, відмінника освіти України, багаторічні наукові пошуки кандидата педагогічних наук, старшого наукового співробітника лабораторії літературної освіти Інституту педагогіки НАПН України Наталії Михайлівни Логвіненко матеріалізувалися в потужне видання – «Українська фантастична проза в системі факультативних занять» (Київ: Книга, 2012. – 228 с.).

Означена авторкою проблема вельми актуальна і складна. Тексти літератури «Фантастика» для українського школяра нині є маловідомими, а для вчителя – архіважливими в оволодінні методикою вивчення таких творів. І все це має здійснюватися в умовах профільної диференціації, у частині варіативної складової навчальних планів як факультативні або елективні курси. Цінність посібника Н. Логвіненко ще й у тому, що автором вибудовано його на межі літературознавчої розвідки і методики навчання літератури в школі. Свідченням цього є назви розділів: I. Факультативи як форма організації диференціації та індивідуалізації навчання старшокласників і II. Українська фантастика як окреме літературне явище.

Позірно виділяється та складова посібника, де авторка наводить потужний список письменників-фантастів і набір художніх творів, які можуть вивчатися старшокласниками. Хоч і зорієнтований посібник на старшу школу, але щедрі рекомендації та поради науковця вчитель зможе використати для прочитання фантастичних творів (уривків) і в основній школі. Саме фактаж і доречні методичні вказівки стануть основою моделювання майбутнього літературного заняття з учнями-читачами.

Структура посібника вибудована логічно й системно представляє фантастичний обшир спадщини українських майстрів слова: становлення української фантастичної прози (1920–1940 рр.): Ю. Смолич, М. Трублаїні; повоєнний період (1945–1960 рр.) розвитку української фантастики: В. Владко, М. Дашків, Ю. Бедзик, О. Бердник; новий період розвитку української фантастичної прози (1960–1990 рр.): В. Савченко, О. Тесленко, Г. Пагутяк.

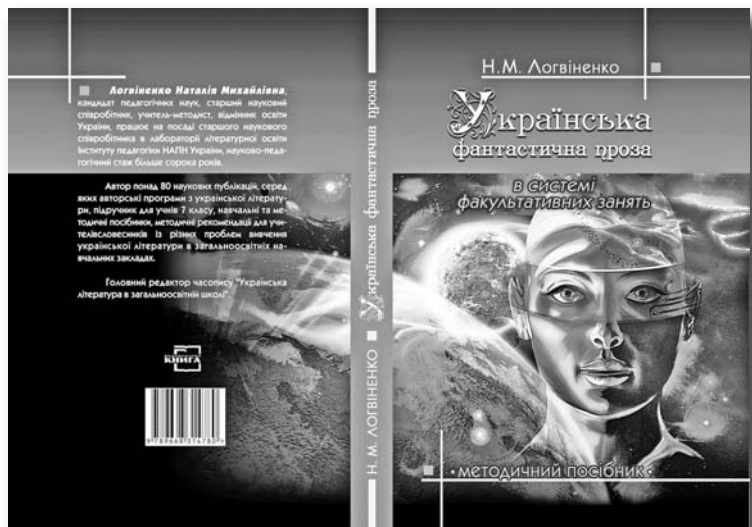
Доречними й значущими для осмислення творчої манери письменників-фантастів є вміщені авторкою додатки. Власне вони допоможуть учням-читачам і вчителям літератури заглибитися в технологію творчості фантастів (за Г. Дашківим, с. 191), осягнути наукову фантастику Віктора Савченка в інтерпретуванні літературознавця В. Соболя (с. 196); розібратися – школярам – де «фантастика», а де «реальний світ» відбито в тексті (за О. Тесленком, с. 199); скільки ж українських фантастів і що є українська фантастика – переконливо доводить Тимур Литовченко (с. 201); в апологічні підтексти фантастики допоможе ввійти Галина Пагутяк чи зануритися у загадковий світ відомої «незнайомки» (с. 205, с. 210).

А відомій «Незнайомці», яка відкриває для вдячних читачів світ української фантастики через наукові розвідки, хочеться побажати творчого натхнення, наукових відкриттів, реально втілюючи їх у нові видання, монографічні дослідження.

***

У вступі до посібника Наталія Михайлівна використала слова Олесь Бердника, які, за нашим глибоким переконанням, розкривають увесь гуманізм особистісного й наукового буття Логвіненко: «Тяжка доля – бути Людиною. Але й прекрасна! Покликання Людини – вражаюче: одухотворити Всесвіт променем Розуму й Любові». Вона має ще один промінь одухотворення – промінь **Чарівної Жінки!** Тож Ваш переможний життєвий шлях має тільки рахунок 6 : 0, а ми бажаємо в здоров'ї і натхненні зустріти свій 100-літній ювілей.

З повагою і щиросердними вітаннями
Василь Шуляр, кандидат педагогічних наук,
доцент Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти,
заслужений учитель України

Філософія триєдності природи, міфу про неї та цивілізованої людини у поезіях Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» та Миколи Чернявського «Сільський вечір»

Віктор Азьомов,

учитель української мови та літератури

Степанівської ЗОШ I–III ступенів

Олександрівського району Донецької обл.

На основі національних духовних первнів у статті аналізуються два різновиди одного національного типу художньо-естетичного мислення в поезіях Т. Шевченка та М. Чернявського.

Ключові слова: світ, патріархальний, село, земля, художній, картина.

У Тараса Шевченка є славнозвісний «Садок вишневий коло хати», написаний у казематі Петропавлівської фортеці. У цьому творі поет відкриває своє бачення національного світу щастя, достатку, повноти буття, гармонії із довкіллям. Микола Чернявський у поезії «Сільський вечір» (див. додаток), яка на диво суголосна з віршем Шевченка, порушує ту саму тему: осмислення українського хліборобського характеру у світі, який ось-ось буде розчахнутий світовими катаклізмами. Сам факт створення різними поетами на диво схожих віршів спонукає до певних роздумів та узагальнень.

У XIX столітті світ активно шукав прийнятні моделі подальшого цивілізаційного розвитку. Україна в особі кращих її синів – Шевченка, Куліша, Костомарова, Чернявського, Франка – теж отримала візії-бачення, якою могла б увійти наша Вітчизна в сім'ю європейських народів. Ми розуміємо, що дві коротенькі поезії не можуть презентувати розгорнутих суспільних програм, але картини світу довкілля і світу людини у цих творах знаменують міти визначальних складових українського національного характеру.

Шевченко та Чернявський художньо реалізують історіософське твердження К.-Г. Юнга: «Чим давніше... суспільство, тим примітивніше воно і ближче до природи» [1; 233].

Справді, патріархальне українське землеробство має історичну тяглість, засвідчену від семи-восьми тисяч років до нашої ери на теренах трипільської культури. Картини світобудови і конкретного способу побутування, що заявлені в обох поезіях, відповідають споконвічному патріархальному землеробському укладу, який, особливо у своїх морально-духовних категоріях, мало змінився за тисячі років: «Плугатарі з плугами йдуть, Співають ідучи дівчата, А матері вечерять ждуть. Сім'я вечера коло хати...» – у Шевченка, «Приходить з степу череда, Жене вівчар свою отару, ... Ідуть з покосу косарі, ... Дівчата йдуть – пісень співають, ... Народ вечеряє надворі...» – у Чернявського.

Людина патріархального українського села, з одного боку, з діда-прадіда вивчала найтонші нюанси

роботи на землі, у цьому розумінні українець – дитя природи. З іншого боку, праця хлібороба вимагає індивідуалізації, самостійності у прийнятті рішень і, безумовно, повної відповідальності перед собою та сім'єю за результати діяльності. Юрій Бондаренко, характеризуючи патріархального селянина, зазначав, що його «свідомість амбівалентна (двоїста), ... поєднані крайні точки – психологічна прив'язаність до природи і водночас... усвідомлення себе як окремої духовної одиниці, чия внутрішня сутність взаємодіє з вищими силами та світами...» [2; 5].

Прикметно, що індивідуалізованих образів в зазначених поезіях немає. Простежуємо колективний образ: «плугатарі з плугами йдуть», «співають ідучи дівчата», «йдуть з покосу косарі», «дівчата йдуть – пісень співають». Проте така «узагальнена» мозаїка якнайкраще підкреслює сутність національного колективного несвідомого: взаємодію «з вищими силами та світами». Художня картина Шевченка та Чернявського нагадує грандіозну панораму, коли внизу моноліт планети, угорі – вечірне небо, на якому ось-ось урочисто засяє перша зірка – безмежжя космосу, а посередині органічно спостерігаємо рух людей, які простують у село до вечері та спочинку. Людина виступає сполучною ланкою двох світів: нижнього і горішнього, одночасно належачи до одного й другого. Дівчата співають – а в світі символів пісня є естетично оформленою енергетичною матеріалізацією вищих енергій людського ества.

Цікаво дослідити лінію часу, його динаміку, як вона реалізується в аналізованих творах. «У сприйнятті часу література початку нашого, XX, століття наближається до фольклору, до первісної міфології. ...Події відтворюються не у площині «колись, у певний час» та «десь, у певному місці», але «завжди і скрізь». Читець спостерігає «міфологічний час, що не підлягає історичній хронометрії» [3; 216], – зауважує Я.Поліщук. Справді, часто ми схильні співвідносити художній час поезій із датою написання того чи іншого твору чи з творчою біографією конкретного письменника. Проте художній час двох віршів не можна механістично прив'язувати

до XIX століття. Епоха, змальована у поезіях, справді не має чітко окреслених хронологічних меж. Погляд та увага реципієнта фіксується на явищах процесуального чину. Звертаємо увагу насамперед на психологічний супровід картин у їх послідовному розгортанні: у Шевченка це полілог між персоніфікованою природою (архетип Землі), матір'ю (активація Аніми) та подвійною піснею – дівчата-соловей – (ритуально-сакральний код психічної індивідуальності); у Чернявського – діють тотожні чинники, але із заміною в кінці вірша Аніми-матері на вертикаль зоря-душа, що має те ж саме архетипне навантаження. Динаміка зображуваних процесів протікає не стільки під впливом вольового, волюнтаристського начала людини, скільки в річищі природних законів року, доби, а ширше – еволюції та, найголовніше, в алгоритмах первнів українського світосприйняття і світорозуміння.

Ліричний герой максимально зближений із природою. Його свідомість розгортається як певна усталена в тисячоліттях міфологічна схема, що цілком відповідає традиціям оріїв-хліборобів. Проте в прикінцевих частинах своїх творів Шевченко і Чернявський однозначно виходять на формулювання (чи й розв'язання) певного надзавдання: як щойно зазначалося, інтуїтивний подих часу історичного спонукає матір у Шевченка «научати вічному», а в Чернявського з'являється зірка – символ роздвоєння понять тіла і душі. Ліричний герой обох творів відчуває себе підвладним трьом іпостасям: природі, уявленню про неї (міф землі), приналежності до умов власне людської цивілізаційної діяльності. Одухотворення природи набирає пантеїстично-метафоричного характеру. І це не художньо привнесений «місцевий» селянський колорит, а цілком природні сутності психічної картини світу, властиві свідомості українця.

Увесь свій духовний потенціал (духовна еволюція – категорія власне історичного часу) ліричний герой спрямовує на те, щоб досягти гармонії з навколишнім середовищем – у якому живе, з якого живиться, яке естетично трансформує у своїй уяві. Посутньо гармонія досягнута, і в цьому особливості категорії прекрасного в обох поезіях.

Подих законсервованого доісторичного культурного (діяльнісного) зрізу і тодішньої масової свідомості в обох творах виявився через змалювання споконвічної народної традиції господарської діяльності та побуту, способу життя, світоуявлення, у космогонічній та міфософській образності.

Філософія двох поетичних шедеврів наснажена культом взаємопов'язаних світових первнів: землі та неба. Вони постають не відокремлено від людини, а в діалектиці гармонії зі своїм зовнішнім та внутрішнім змістом: «Плугатарі з плугами йдуть, ... Вечірня зіронька встає...», «Жене вівчар свою отару; І сонце небо покида...». Біос і людина – дві зрівноважені сили – з виразним відчуттям включеності людини у колообіг вічності. Це не усвідомлюється як катастрофа. Навпаки – у цьому запорука та неодмінна умова існування історичного в етнічному.

Історія в обох творах, образно кажучи, «пригальмувала». Вона намагається повернутися «на круги своя». Тобто людина у Шевченка та Чернявського сповнена

героїчним пафосом узгодження свого суб'єктивного «єго» з вимогами буття Всесвіту. Не забуваймо, що «історія починається саме тоді, коли розумна істота набуває внутрішньої сили, прагне виокремитися з природи, відірватися від неї» [2; 6]. Але в надрах цивілізації саме трипільська культура і похідна від неї традиція вітчизняного землеробства (аж до соціологічно-утопічних хутірських уявлень П.Куліша) явила собою реальний досвід плідної комплексної взаємодії людини та довкілля – із збагаченням обох суб'єктів онтологічного дійства. Наголосимо, що, попри сталу сільськогосподарську експлуатацію, українські чорноземи віками не втрачали своєї родючості, чого не скажеш про коротесенький відрізок XX століття – епохи катастрофічного варварства науки, позбавленої моралі, людини, що в гонитві за благами витворила техногенну облогу ворожого середовища – у довкіллі і в собі самій.

В обох віршах на п'єдестал обожнення поставлена природна праця – рільництво, скотарство, косовиця... Незмінні закони колообігу матерії закладають у природну діяльність людини елементи священного: в обох віршах люди не просто йдуть увечері до своїх домівок, відчувається неперебутня урочистість моменту, причетність до вищих духовних сфер.

В обох віршах з'являється панорама нічного зоряного неба: «Вечірня зіронька встає...», «І все ясніш палають зорі...» У цьому відбиття діалогічних взаємин української національної свідомості з довколишнім світом. Запит до природи – неодмінна умова українця як людини духовної у її прагненні до самовдосконалення. «Природа та її міф виступають великим прообразом, з яким ... (люди) перебувають у нерозривному зв'язку, котрий самі творять і повсякденно наслідують» [2; 6].

У метрономах часу обох творів важко встановити історичні міти: художня парадигма «буття людини у Всесвіті» не передбачає спонуки до історичного свавілля людини. Досягнута мета будь-якого поступу – гармонія внутрішнього світу душі, зовнішньої розумної діяльності та космічних вимог до довершеного. Іншими словами, людина, яка перебуває в етнонаціональних координатах, резонує з геокосмічними ритмами довкілля.

Цікаво поглянути на ці два вірші крізь призму «землеробського міфу». У поезіях людина, земля і Всесвіт доповнюють одне одного. Ідилія безконфліктності. Хоча в самій назві нашої розвідки закладена аж потрійна опозиція. Бо власне природне середовище на уникнення (зняття) конфлікту між людиною та природою спонукає до появи міфу про неї (природа як первинна аніма), а тим паче цивілізаторська місія людини постійно породжує безліч конфліктів та суперечностей у системі «природа – міф про неї – людина». Проте в колективному несвідомому українців витворена оригінальна архетипна діалектика: «землеробський міф» поглинає історичні ініціативи людини. Як у віршах – творення людиною «явленої» дійсності відбувається у межах «дозволеного» Всесвітом, відтак знімаються висліди архетипної Тіні – антагонізми творення, властиві будь-яким волюнтаристським задумах людського «здорового глузду». Земля постає вічною позачасовою основою, осідком життя, щедрості та плідності, які просто не поміщаються ні в якій історичній перспективі: їх виміри – зоряна безконечність буття.

Є прикметна особливість, властива поетичній світобудові як у Шевченка, так і в Чернявського. Ліричний герой у третій особі сповнений відчуття власної причетності до колективно надісторичного – способу буття, виробництва, уявлень про незмінні та повторювані природно-біологічні цикли. Це якраз те, чим «ми» відрізняємося від будь-якого «вони». Творча енергія буття являє етнонаціональний світ українця, у якому правлять добрі, світлі сили. «Міф землі» – та психологічна модель, за якою можна і потрібно жити, особливо в епоху глобального відриву свідомості від живильних джерел несвідомого. Саме людина від «міфу землі» в людині «оцивілізований» має право започаткувати історію як рух (якого у віршах дуже мало), бо діють природні балансири та урівноважувачі – обереги буття етносу, освячені в надрах архетипної духовної пам'яті поколінь.

Хронотопи природних циклів простежуються в поезіях виразно: весна в Шевченка й раннє літо у Чернявського. Це реалії біологічного часу. Як відомо, господарський суспільний уклад народів, що тісно пов'язані з довкіллям, визначається чергуванням певних природних циклів. Природні явища обумовлюють міфософію цих народів, пізніше й релігійні культури, а у віршах визначають поведінку героїв. Генеза людини та довкілля вінчається усвідомленням, що природа становить «неорганічне тіло народу», за влучним висловом Оксани Забужко [6; 5]. Осягнення національна психічна Самість – у Шевченкових дуетах солов'їв і дівчат, у зорепадах-душевознесеннях при золотім яснім місячним серпі у Чернявського.

Проте «взаємини» хлібороба і землі регулюються і мораллю – набутком тисячолітнього історичного духовного розвитку. Їх людина черпає, виходячи з архаїчних міфологічних уявлень. Звичайні побутові дії у віршах обох поетів набувають ритуального значення: плугатарі й косарі не просто йдуть, вівчар не просто «жене... свою отару», матері не просто «вечерять ждуть...». У такий спосіб автори підкреслюють пасеїстичні засади народної моралі, сталість законів життя у злагоді з природою, у чому й виявляється вітаїстична місія моралі. Принагідно до XIX століття, коли писалися вірші, поети ніби передчували грядущу епоху тотального руйнування патріархального села, всієї тягlosti етнічної життебудови; революції, війни, соціальні катаклізми – справжній шабаш руйнування та смерті. З цього погляду поетичні витвори Шевченка та Чернявського прочитуються як провиденційна опозиція – несвідомий протест української патріотичної думки майбутнім потрясінням.

Ми вже зазначали наявність тенденції до обоження буденного. В обох поезіях змальовані звичайні образки селянського життя. Співіснування «профанного» (буденного) та «сакрального» (богоданого) у моралі землеробів визначається повною залежністю людини від природних процесів.

Але маємо заявлене гармонійне суспільство достатку. Отже, людина у супрязі з вищими силами, долучаючи натхненну працю, здатна забезпечити універсальне буття. Це ще один аргумент, чому «банальна» вечерея у Шевченка та Чернявського виступає як властиве ритуальне дійство. Культурологія свідчить, що ті народи, які у межах профанного, узвичаєного створю-

ють безмежний сакральний простір, несуть у своїй природі ознаки високого рівня духовного розвитку.

Цікавий поворот ліричного сюжету маємо у кінці вірша М.Чернявського, коли серед палаючих зір падає одна на хвилю земних вод, і за цим слідує спогадка поета, що на небо в цю мить піднялась людська душа. По-перше, в очі впадає контраверсійний рух: зірка досягає поверхні землі – одночасно душа злітає в небо. Цим з'єднуються-зливаються дві сфери – рівень людини і рівень небесний. Є земля з її споконвічними, усталеними Богом законами. Є Вічність, незаперечна прерогатива Творця. Там – таємниця, спокутування за земні діяння. Але, вчитуючись у рядки М.Чернявського, доходиш висновку про певне «розщеплення» свідомості ліричного героя. Астрологічні міфи про тілесно-небесний континуум душі аж ніяк не узгоджується з догмами християнства. Маємо відголоски міфу про первинне внутрішнє злиття людини з природою, коли індивідуум релігію мислив як похідну від природи. Втілене безсмертя душ предків – одна з основ язичницького світогляду, як і те, що по тілесній смерті душа «довтілюється» через космічні явища. Проте зазначена внутрішня амбівалентність не тільки не руйнує гармонійної цілісності поетичної картини у вірші Чернявського, але надає кінцівці твору урочистого відчуття особистісної приналежності до явищ космічного рівня. З'являється вселюдський мотив відповідальності людини за її земний шлях, оскільки постулат «не нашкодь» належить до доміантних у моральності землероба.

Цікаво хоч би побіжно торкнутися поетичної ієрархії світів (рівнів) та їх взаємодії. Світ землі, світ Всесвіту, світ людини. Історія цивілізації – це історія відчуження людини від довкілля. Людина ставить свою волю вище від законів світу. Від побутового волюнтаризму один крок до системної конфронтації між людиною та суспільством. Природа відомщає людині і перетворюється на стихію. У Шевченка та Чернявського абсолютизується самоцінність родового зв'язку між «волею землі» і бажаннями людини. Привабливість людини в цих віршах не в тому, що вона раціоналізується у природі. (На пам'ять спадає вікопомне: «Нам нічого очікувати милості від природи... Взяти від неї ... – ось наше завдання».) Навпаки, об'єктивні суперечності між діяльністю людини та обмеженими самовідновлюваними можливостями екосистеми вирішується через еволюційне зняття цих антагонізмів. Наші близькі предки знали, де ключі від щастя, а наші митці слова художньо засвідчили світ національної духовної гармонії.

Як зазначалося, людський організм біологічно залежний від повсякчасного впливу природи – в цьому виявляється взаємодія ієрархії світів (рівнів). Умиротворення – ось як найточніше можна передати внутрішній стан ліричного героя у віршах Шевченка та Чернявського. Не тяжка, виснажлива, отупляюча втома. Отож і рветься пісня із сердець стомлених дівчат в обох поетів. Праця не схизма. Праця – творче начало. Вона не озлоблює, не спустошує людське серце, але привносить відчуття очищення, просвітлення, вводить людину у стан своєрідної медитації, філософського самозаглиблення, сприяє пошуку мудрого зерна у довкіллі і в самому собі. Від такої праці гарно спочивається, («Нечутно ніч зайшла кругом, / Народ трудящий засипає, / І золо-

тим ясним серпом / На небо місяць випливає»), а вранці зі світлою головою та радісним серцем знову продовжитись творення краси й добра – на землі, в пенатах духу. Праця – священне начало у надрах духовної архетипної системи етнонаціонального.

Обидва твори – апофеоз краси і доконаності. У планетарному «просторі цивілізації» викристалізувалося два полюси тлумачення краси. Теологи переконані: «Бог породжує красу. Щоб оприявнити її, Він формує матеріальний світ. Інтегрувавшись у буття, ставши її неподільною частиною, краса дістає можливість для усамостійнення, яке зрештою обертається непокорю Творцеві» [5; 12]. Одне суттєве доповнення: красиве у наших поетів, засвідчуючи божественність матеріального обличчя світу, не привносить ідеї бунту.

Із розмаїтої естетики філософії захищуємо Ніцше: краса – це «...не помічене нами відображення надзвичайної радості природи, радості, викликаної тим, що відкрита нова плідна можливість життя» [5; 12]. Отже, краса матеріального, яка мислиться сурогатом божественного й ідолом абсолютного, під магією поетичного бачення Шевченка та Чернявського стає одуховленою, стає частиною величної панорами, що незаперечно створена Господом. Не від бога через красу, а краса як віддзеркалення гармонії провидіння Творця. Не можна звужувати поняття краси у віршах до пейзажного ряду та картини зоряного неба. Людина – ось найперший об'єкт обсервації краси у її діалектичному поєднанні: праця як вияв зовнішньої краси, і душа та пісня – протоосередки краси внутрішньої.

Кілька слів про заключну частину вірша Чернявського. «І все ясніш палають зорі. // Одна упала й простяглась / На хвилю смугою ясною... / На небо, кажуть, піднялась / Душа тією десь добою...». Поет підводить читача до осмислення смерті, кінця, за яким краса зникає. Трагедія реальності смерті естетизується через зняття страху невідворотності, включенням міфософського бачення астрального шляху душі. Сама тональність пейзажного розгортання зоряного неба свідчить про глибоко мудре, відсторонене, філософічне сприймання моменту переходу людської душі в летючу зірку. «Людина серед живих істот єдина, яка усвідомлює свою тимчасовість, конечність і яка ... осмислює цю ... подію. Тому перед загрозливим ликом смерті вона справді спроможна піднятися до метафізичного охоплення сущого» [5; 14]. Через гармонію єдності землі, космосу, людини, буття у праці автор послідовно підводить читача до усвідомлення дивовижної ідеї безсмертя.

І коротко останнє... Хто по чиїх слідах ходив? Хто кого наслідував? За ким пріоритети відкриття теми? Лабіринти літературознавчої бухгалтерії ніколи не ста-

ють самодостатньою дисципліною. Йдеться радше про важливість, повноту й довершеність художнього осмислення **проблеми збереження природи націо-духу в націопросторі**. Питання архіактуальне. Коли творча наснага різних митців у надрах одного етносу активізується від вагомих національних архетипних залог, сублімуючись у довершену художню матерію, коли ця художня матерія адресно збуджує цілком певні моральні рецептори читача, питання запозичень перетворюється у тривожний сигнал, що піднята митцями проблема має загальнонаціональне значення, що саме на ній слід сконцентрувати духовний зір нащадкам.

На цьому і закінчуємо коротку мандрівку в безмежний поетичний світ незруйнованої природи національного буття, що вивершена у мініатюрах Т. Шевченка та М. Чернявського.

Література

1. Юнг К.-Г. та ін. Людина та її символи. – М.: Наука, 1997.
2. Бондаренко Ю. Про першопочатки історії людства у повісті «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського (Розвиток історичної свідомості школярів засобами літератури) // Дивослово. – 2006. – №12.
3. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. – Івано-Франківськ, Камула, 2002.
4. Федоренко В. Рідна мова – Божа благодать // Дивослово. – 2009. – №2.
5. Ковальчук О. Жіноча краса у просторі цивілізації ілюзій: пошук статусу після «смерті Бога» // Дивослово. – 2006. – № 10.

Додаток

Сільський вечір

*Приходить з степу череда,
Жене вівчар свою отару;
І сонце небо покида,
І порина в рожеву хмару.
Ідуть з покосу косарі,
В село завидна поспішають –
Маячить гурт їх на горі,
Дівчата йдуть – пісень співають.
Смеркає... Тихне на селі.
Від ставу вогкість подихає.
Засяли зорі в синій млі,
А захід сонця погасає.
Помалу стихло все село.
Народ вечеряє надворі.
Заносе сон своє крило,
І все ясніш палають зорі.
Одна упала й простяглась
На хвилю смугою ясною...
На небо, кажуть, піднялась
Душа тією десь добою...
Нечутно ніч зайшла кругом,
Народ трудящий засипає,
І золотим ясним серпом
На небо місяць випливає.*

М. Чернявський

Философия триединства природы, мифа о ней и цивилизованного человека в поэзиях Тараса Шевченко «Садок вишневыи возле хаты» и Микола Чернявского «Сельский вечер»

На основе национальных духовных начал в статье анализируются два разновидности одного национального типа художественно-эстетического мышления Т. Шевченко и М. Чернявского.

Ключевые слова: мир, патриархальный, село, земля, художественный, картина.

Philosophy trime nature myth about it and civilized man in the poetry of Taras Shevchenko's "Garden near the honse" and Nicholas Chernavsko "Village Night"

Based on the analysis of national spiritual archetypes in article examines two different manifestations of a national type of artistic and aesthetic thinking in the poetry of T. Shevchenko and M. Chernyavskoho.

Keywords: world, patriarchal, village, art, painting.

Вивчаємо поезію Тараса Шевченка

«За сонцем хмаронька пливе»

5 клас

Наталія Охріменко,

вчитель української мови і літератури
комунальної установи

Сумська загальноосвітня школа I–III ступенів № 21

Тема. Т.Шевченко. Розповідь про поета, його дитинство. Україна часів Т.Шевченка. Картини довколишнього світу, природи в поезії «За сонцем хмаронька пливе».

Мета: поглибити знання школярів про життя Т. Шевченка, його дитинство; формувати навички аналізу поетичного твору; удосконалювати вміння учнів працювати за комп'ютером; розвивати вміння відтворювати настрої пейзажних поезій, описувати власні відчуття, викликані художнім словом; виховувати почуття поваги до Великого Кобзаря.

Тип уроку: засвоєння знань і формування вмінь.

Урок у технології розвитку критичного мислення з інформаційно-комп'ютерним супроводом.

Форма проведення: урок-дослідження.

Методи та прийоми: гра «Шифрувальник», «незакінчене речення», експрес-опитування, «інформативне гроно», «намисто», гра «Хто краще?», «карусель запитань», рольова гра «Я-дослідник», «асоціативний малюнок», «сенквейн», «якого кольору?», «дерево пізнання», аутотренінг.

Обладнання: портрет Т.Г. Шевченка, мультимедійний проектор, комп'ютери, підручник, твір митця в аудіозаписі, маршрутний лист, картки із завданнями.

Епіграф уроку: *Кобзарем його ми звемо,*

*Так від роду і до роду,
Кожний вірш свій і поему
Він присвячував народу.*

М. Рильський

Перебіг уроку

I. Розминка

1. Привітання.

Вчитель. Діти, я рада вас бачити. Сподіваюся, що ви сьогодні добре попрацюєте, будете активними.

2. Аутотренінг. Усміхніться... Усміхніться товаришу за партою, подаруйте йому тепло своїх рук. (*Діти беруться за руки.*) Поділіться своєю усмішкою зі мною. Чи покращився ваш настрій? Чи зникла тривога, невпевненість?

3. Гра «Шифрувальник». Пропоную назвати ключове слово уроку. (*Завдання на слайді.*)

е	ч	в
н		е
к	о	ш

Відповідь: Шевченко.

II. Обґрунтування навчання

1. Повідомлення теми, мети уроку.

2. Мотивація навчальної діяльності учнів. Вправа «Незакінчене речення». Сьогодні на уроці необхідно...

3. Маршрутний лист.

Учні знайомляться зі структурою уроку, оцінюють свою роботу, вносять позначки до скарбнички знань.

Вид роботи	Скарбничка знань (+)
Гра «Шифрувальник»	
Анкета	
Експрес-опитування	
Робота в групах	
Аналіз поезії	
Завдання на вибір	
«Найкращий знавець»	

Вчитель. Діти, ви сьогодні не просто учні, а маленькі дослідники. Думайте, аналізуйте, не бійтеся висловлювати свою думку.

III. Виклик (актуалізація)

Слово вчителя. У початковій школі ви вивчали твори Т. Шевченка. Що знаєте про цю чудову людину? (*Відповіді учнів.*)

Мабуть, немає українця, який би не чув ім'я Т. Шевченка, не бачив його портретів, не читав віршів. Тарас Григорович – це видатна постать, гордість України, її велич і слава. Видатного поета й художника знають у всьому світі. Чим же заслужив таку славу наш Великий Кобзар? Перш за все поезією, з якою виступив на захист свого знедоленого народу. Він показав, що українці – це волелюбний, гордий народ зі своєю культурою, звичаями, традиціями, мовою.

У тяжкі часи довелося жити поетові. Його батьки були кріпаками, тяжко працювали на панщині, не мали ніяких прав. Тож пропоную вирушити в подорож шляхами життєвої долі Т. Шевченка. А допоможуть нам це зробити наші екскурсоводи (випереджальне завдання).

IV. Усвідомлення змісту

1. Анкета життєвого та творчого шляху Т. Шевченка.

Учні слухають повідомлення, переглядають слайди, складають анкету письменника.

1 екскурсовод. Дитинство Тараса.

2 екскурсовод. Обдарованість митця, його служба в наймах.

3 екскурсовод. Вкуп з кріпацтва.

4 екскурсовод. Творчість митця для дітей. Поезія та музика.

5 екскурсовод. Збірка «Кобзар». Політична діяльність.

6 екскурсовод. Останні роки життя.

Орієнтовний зразок виконання роботи

Дата і місце народження: 9 березня 1814 року в селі Моринцях Звенигородського повіту (нині Черкаська область).

Батьки: селяни-кріпаки.

Риси характеру: добрий, гуманний, справедливий, мудрий, рішучий.

Світ захоплень: нестримний потяг до знань, любов до слова, пісні, малювання.

2. Експрес-опитування.

— Коли народився Т.Шевченко?

— Де він народився?

— У якій сім'ї зростав малий Тарас?

— У скільки років залишився сиротою?
— Де здобував початкову освіту?
— Яким було дитинство Тараса?
— Які здібності він мав?
— У якому році вийшла збірка «Кобзар»?
— Які твори Т. Шевченка ви читали?
— Яку річницю від дня народження Т.Г. Шевченка ми будемо відзначати у 2014 році?

3. Робота в групах (учні виконують завдання за комп'ютерами).

Група А. Скласти інформативне гроно.

Ш – широко відомий   **Е** – енергійний
Е – ерудований   **Н** – небайдужий
В – вигадливий   **К** – кмітливий
Ч – чесний   **О** – обдарований

Група Б. «Намисто». Нанизати разок намистинок.

Хто ж він, Т.Г. Шевченко? Учні дають відповідь:

Т. Шевченко – поет – художник – українець – Великий Кобзар – революціонер – кріпак – патріот – політичний діяч – учитель – геній – талант...

Вправи для зняття втоми очей

Заплющити очі, розплющити.

Заплющити, розплющити.

Швидко кліпати очима.

Розплющити очі.

Написати очима цифри: 1, 2, 3, 4, 5.

Заплющити очі. Подумати про щось приємне. Усміхнутися.

4. Опрацювання поезії «За сонцем хмаронька пливе».

Прослуховування твору в аудіозаписі. Звучить вірш «За сонцем хмаронька пливе», учні слідкують за підручником, звертають увагу на засоби художньої виразності: паузи, інтонації, логічний наголос, темп читання.

Гра «Хто краще?». Визразне читання поезії учнями.

Лексична хвилинка.

З'ясувати значення слів поли, пелена (за допомогою мережі Інтернет).

Поли — крайні передні частини верхнього одягу.

Пелена — передня частина спідниці; тканина; щось суцільне.

Історія написання твору. Т. Шевченко працював у науковій експедиції, якій було доручено вивчення Аральського моря. У неволі він згадував Україну, сумував за нею. Так і виникла ця поезія в 1849 році. Подивіться, які картини намалював Кобзар (слайди «Місячна ніч на Кос-Аралі», «На березі Аральського моря»).

Робота з географічною картою. Учні знаходять Аральське море.

«Карусель запитань».

Спробуємо зазирнути в художню майстерню поета.

— Чи можна сказати, що перед нами розгортається пейзажна картина?

— Що таке пейзаж?

— Який настрій ми відчуваємо на початку твору?

— Що відбувається далі?

— Чого очікує поет?

— Що свідчить про вечірню пору в поезії?

Підтвердіть свою думку словами з твору.

— Які зорові елементи є у творі?

— Що нагадала хмаронька поету?

— Які кольори переважають у творі?

— Чи відчувається присутність людини?

— Що уособлює сонце?

Отже, сонце – уособлення світла, радості, тепла. Туман – небезпека, зло, ворог. Та людина має вірити, що сонце зійде, прожене туман, обігріє всіх – зробить життя кращим. Ось саме це, мабуть, хотів нам показати Т. Шевченко, у це він вірив.

Ідейно-художній аналіз твору.

Тема: відтворення вечірньої пори, смутку ліричного героя.

Ідея: ушляхення любові до природи; утвердження надії на краще життя.

Основна думка: де б людина не перебувала, вона завжди згадає про рідний край.

Рольова гра «Я-дослідник».

— Які художні засоби ви вже знаєте?

— Що таке епітет?

— Що ми називаємо порівнянням?

— Що таке метафора?

Робота в парах. Учні випишують художні засоби: перший ряд – порівняння, другий – метафори, третій – епітети.

5. Завдання на вибір.

Творча майстерня школяра. Відтворити власну пейзажну картину, застосовуючи ключові слова з поезії «За сонцем хмаронька пливе».

Тест «Установи відповідність».

1. Хмаронька.	А. Сивий.
2. Туман.	Б. Синій.
3. Тьма.	В. Рожевий.
4. Година.	Г. Німий.
5. Море.	Ґ. Малий.
6. Поли.	Д. Червоний.

Відповідь: 1В. 2А. 3Ґ. 4Г. 5Б. 6Д.

Індивідуальні завдання (за комп'ютером).

1 учень. Створити асоціативний малюнок до змісту поезії Т. Шевченка (з допомогою кольорових олівців).

Учень малює сонце, хмарку, море, туман.

2 учень. Скласти сенквейн із ключовим словом «Шевченко».

Т. Шевченко.

Талановитий, відомий.

Писав, навчав, борювся.

Т. Шевченко – український письменник.

Для мене Тарас Григорович – це геній, борець за правду.

Письменник.

Вікторина «Найкращий знавець».

1. Коли народився Т. Шевченко? (9 березня 1814р.)

2. У скільки років залишився сиротою? (11 років)

3. У 1840 році побачила світ книга митця, яка мала назву... («Кобзар»)

4. У якому році Т. Шевченко написав вірш «За сонцем хмаронька пливе»? (1849 р.)

5. Які елементи переважають у творі? (Зорові)

6. Запишіть образ твору, який порівнюється з ворогом? (Туман)

7. Визначте художній засіб «хмаронька пливе». (Метафора)

8. Визначте художній засіб «хмаронька рожева». (Епітет)

9. Що змальовано в поезії? (Пейзаж)

10. Що уособлює сонце? (Добро, тепло)

Взаємооцінювання робіт

V. Рефлексія

1. Поясніть епіграф уроку.

2. **Прийом «Якого кольору?»** Пояснити, якими барвами й тонами можна змалювати життя Т. Шевченка.

3. Назвіть прислів'я, приказки про рідний край.

4. **«Дерево пізнання».** Запишіть на окремих «листочках», що нового ви дізналися, створіть «міцне дерево».

5. Чим урок запам'ятається?

VI. Умотивоване оцінювання

Учні оцінюють свою роботу на уроці.

Оцінювання вчителя.

VII. Домашнє завдання: вивчити напам'ять вірш «За сонцем хмаронька пливе».

Група А. Скласти картку «Завдання для друга».

Група Б. Відповідати на запитання підручника.

«Театр абсурду» Олексія Чугуя

Анатолій Новиков,

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української і зарубіжної літератури
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

У статті розглядається п'єса-диалогія Олексія Чугуя «Червоний смерч», присвячена трагічним подіям в Україні під час встановлення радянської влади і колективізації, наголошується на тому, що твір багато в чому є енциклопедією українського життя періоду двох великих голодоморів – на початку 20-х і 30-х років минулого століття.

Ключові слова: театр абсурду, більшовицька влада, продовольчий загін, куркуль, голод.

Виповнилося 80 років з початку трагічних подій в Україні, що увійшли в національну історію під назвою Голодомор. Зважаючи на те, що в радянську добу про це не можна було навіть згадувати, кілька наступних поколінь мали вельми смутне уявлення про справжні масштаби цієї великої біди. Перший художній твір на цю тему з'явився, щоправда, ще під час Другої світової війни. Мається на увазі п'єса Сергія Кокота-Ледяньського «Тисяча дев'ятсот тридцять третій рік», яка вперше була опублікована 1943 року в «Українському віснику», що з 1936 по 1945 рік видавався українською еміграцією в Берліні. Однак ні п'єса С. Кокота-Ледяньського, ні більш відома повість Василя Барки «Жовтий князь», надрукована 1963 року в Сполучених Штатах Америки, до проголошення незалежної Української держави надбанням широкого загалу в нашій країні з відомих причин не стали.

За останні два десятиліття з'явились чимало і поетичних, і прозових творів (не кажучи вже про документалістику), в яких талановито і, головне, правдиво віддзеркалились ці жадливі сторінки нашого буття, чого, на жаль, не скажеш про драматургію.

Одним із небагатьох високохудожніх витворів на ниві цього дещо занедбаного роду вітчизняної літератури є п'єса-диалогія харківського драматурга **Олексія Чугуя «Червоний смерч»** (2001). У плані жанру автор схарактеризував її як трагікомедію. І з цим не можна не погодитись. Трагічне тут органічно поєднується з комічним (чого варті у цьому сенсі вже хоча б образ Леніна). Водночас, якщо подивитись на згаданий твір з точки зору літературного напрямку, то тут можна віднайти чимало ознак, характерних для «театру абсурду», оскільки більшість вчинків персонажів із числа представників більшовицької влади навряд чи продиктована здоровим глуздом. Вже сама злочинна ідея Леніна (потім продовжив її втілювати в життя Сталін разом зі своїми підручними) влаштувати на теренах України штучний голод, спрямований на знищення мільйонів селян, жодним чином не корелюється з християнською заповіддю *не вбий*. З точки зору нормальної, психічно здорової людини, це повний абсурд. Те ж саме можна сказати і про дії місцевих більшовицьких князків на чолі з головою сільради Рябозадовим у селі Великі Сорочинці, котрі, виконуючи розпорядження кремльських керманців, відбирають у своїх односельців останнє, у тому числі й те, що не має жодного стосунку до так званої продовольчої програми – коштовні речі, одяг та все, що впаде в око. Більше того, вони відбирають життя у тих, кого на свій розсуд про-

голошують ворогом радянської влади. Щоправда, забравши у пересічних людей майже всі харчі, продзагонівці і так прирікають на повільну смерть чи не всіх жителів свого села.

І сама назва діалогії, і назви обох її частин («Бенкет голодних» і «Весілля людодів»), а також окремі прізвиська (Голопупенко, Січовенко, Вовк) – вельми красномовні. Притому дійові особи в обох творах за незначним винятком одні й ті ж. Між діями у першій і другій п'єсах розрив у часі – десять років, тобто рівно стільки, скільки насправді було поміж двома великими лихоліттями 1920-х і 1930-х років.

Перший твір **«Бенкет голодних»** (1999) віддзеркалює події, що мали місце в Україні у 1921–1922 роках. Дія паралельно відбувається на батьківщині Миколи Гоголя – в селі Великі Сорочинці – і кабінеті керманіча радянської імперії Володимира Леніна. Уже з самого початку п'єси ту велику біду, що прийшла в Україну, символізує сухе дерево, яке стоїть посередині великого подвір'я біля сільради. На дереві – лозунг *«Уперед до комунізму!»*. Далі – більше. З'являється продовольчий загін з характерними для тієї епохи закличками на транспарантах: *«Даєш хліб!»*, *«Даєш м'ясо!»*, *«Даєш масло!»*. Однак тільки цим апетити нової більшовицької влади не обмежуються, свідченням чого є частівки, що їх співають активісти:

*Куркуляку – на гілляку,
Куркулиху – в річку!
Бери, хапай усе підряд,
Що попаде в ручку!*

*Бери жито, хапай гречку,
Золоту пшеничку,
Тягни вола, цуп овечку,
Корову й теличку!* [3, с. 4–5].

Зміст пісні – це по суті програма продзагонівців. Саме так діяла влада стосовно українського селянства і на початку 20-х років минулого століття, і десятиліттям пізніше. Подібну сцену, до речі, можна віднайти в повісті Василя Барки «Жовтий князь»: «Ланка піонерів-школярів, як настроєний хор, під орудою партійця затинає:

– Куркуль, віддай хліб!
Сусід, стоячи на порозі, спокійно відказує:
– Дітки, беріть хліб, як вам треба...
– Віддай хліб, ти – есплутатор!

Вивчені недоладно, скалічили слово; а сусід відповідає в тон:

– Який я есплутатор? То – хтось другий: навча неправди і так робить. А я від землі. Дивіться на мої руки: всі в мозолях, і дивіться на чийсь...

Піонери зирнули на руки диригента-партійця, м'які, як балабушки...» [1, с. 63].

У числі жертв продзагонівців чи не всі односельці, котрих вони безжалісно пограбували, а у деяких, як уже йшлося, відібрали й життя. Серед цих останніх – колишній вояк армії УНР Січовенко, священник і лікарка. Кожен із них по своєму завинили перед новою владою. Провина Січовенка в тому, що боронив Україну під проводом С. Петлюри. Священника розстріляли тому, що він представник церкви, яку більшовики оголосили поза законом. Ну а лікарку живою скинули в яр до мерців за те, що не порушила клятви Гіппократа і надала медичну допомогу ворогам революції.

У цій площині цілком логічним для новітніх господарів життя є і те, що перед тим, як стратити своїх опонентів, вони намагаються їх ще раз пограбувати, вимагаючи інформації про нібито приховане збіжжя й коштовності. Головний їх натхненник – вождь світового пролетаріату Володимир Ленін. «Повторюю! – наголошує останній. – Це не грабiж! Не розбiй, а продовольча диктатура! Одна з форм вияву пролетарської диктатури на селі! Усіх, хто відмовляється виконувати продовольчий податок, хто не хоче здавати державі хліб і м'ясо, будемо карати нещадно... Не зупиняючись перед розстрілом і підвищенням... <...> Суд повинен не усувати, а узаконювати терор...» [3, с. 7].

Загалом образ Леніна у п'єсі О. Чугуя чи не найбільш вдалий. Змальовуючи згаданого персонажа, автор активно користується засобами гротеску. З одного боку, він реалістичний, оскільки значною мірою нагадує свій прообраз, а з іншого – карикатурний.

Вже сама манера будувати короткі чеканні фрази (наприклад: «повторюю!», «категорично заперечую!», «масовий і нищівний терор»), специфічна лексика («продовольча диктатура», архінеподобство», «стріляти всіх без розбору й слідства» і т. п.), інші мовні засоби нагадують справжнього Леніна, принаймні того, який запам'ятався з радянських кінострічок.

Герой О. Чугуя, як і його прототип, опікується виконанням продовольчої програми. Задля вирішення цього завдання він не гребує жодними засобами. Тим більше, що зазначена мета збігається з його наміром – через масовий голод приборкати непокірливу Україну. «Адже українці, – плевнений він, – у сто разів небезпечніші, ніж білогвардійці, абсолютно несумісні з радянською владою, а отже, і з комунізмом» [3, с. 11]. Свій брутальний план Ленін обговорює з іншим катом українського народу – Сталіним.

С т а л і н. Усе йде за планом. Чекісти і голод зробили бажану для нас справу. Більшість сіл майже зовсім спорожніли. Здійснюється планове переселення добровольців із центральних районів Росії.

Л е н і н. Нічого ви не знаєте, товаришу Сталіне. В Україні зараз повний хаос. Незважаючи на потужний військовий кордон, із України зросли масові втечі селян. А цього не повинно бути. Українці мусять з'їсти один одного або вмерти на своїй родючій землі від голоду. Ви виявляєте недостатню жорстокість до нації, яка може поховати всі наші плани щодо побудови світового комунізму. Україна повинна зникнути з Європейської карти, а українство з людської пам'яті [3, с. 32 – 33].

Водночас сам правитель червоної імперії жодним чином не обмежує себе в їжі. Своє меню він обговорює з дружиною по телефону. Найбільше йому до вподоби українське сало.

Карикатурність Леніна проявляється передусім у тому, що, вживаючи в їжу м'ясо скажених собак (у такий спосіб у п'єсі «Бенкет голодних» українські більшовики виконують непомірну продовольчу програму), він сам поступово стає собакою (гавкає уві сні). Хоча до собачої подобі вождя всіх пролетарів могла довести, власне, і його людожерська поведінка. Апогеєм цієї неймовірної й водночас комічної історії є епізод, коли лікар-астролог Ветеринаріус (у даному контексті це прізвище теж багатозначуще) переконує Леніна в тому, що його собаче гавкання є ознакою величі.

Вельми кумедною є й та сцена, де Ленін, закрившись у власному кабінеті й вилізши на стілець, імітує різні варіанти власного пам'ятника, виголошуючи при цьому до кожної пози відповідні більшовицькі лозунги на кшталт: «Хай живе комунізм!», «Смерть капіталізму!», «Хай живе світова революція» і т. д. [3, с. 22].

Гідним продовжувачем справи Леніна є його наступник – Йосип Сталін. Уперше він з'являється в п'єсі «Бенкет голодних» як один із найближчих сподвижників вождя світового пролетаріату і вже тоді не приховує свого бажання стати одноосібним керманічем комуністичної імперії. Саме в такому статусі він постає у трагікомедії «Весілля людодів», присвяченій сумнозвісним подіям 1932–1933 років. Сталін так само, як і Ленін, проводячи свою аграрну політику, продовжує нищити український народ. Не змінилися і засоби, за допомогою яких він намагається це робити. Так, за його переконанням, провести стовідсоткову колективізацію в українському селі можна лише шляхом влаштування масового голодомору. Більше того, у такий спосіб він намагається реалізувати ще один план – остаточно закабалити український народ, поставити його на коліна. Саме це є предметом бесіди генсека і комісара таємних служб Менжинського:

М е н ж и н с ь к и й. Хліб, м'ясо, масло та інші продовольчі товари вивозяться з України прискореним темпом. У більшості областей зафіксовано непоодинокі випадки людодіства. Нарешті основний ворог соціалізму зломлений. Українська проблема раз і назавжди вирішена.

С т а л і н. А дехто говорить, що Україну взагалі знищити неможливо, що вона і далі буде гратися у свою незалежність.

М е н ж и н с ь к и й. Але ж на коліна вона вже поставлена. До того ж із простягнутою рукою. Ха-ха-ха!

С т а л і н. Ви хочете сказати, що наступив великий історичний перелом?

М е н ж и н с ь к и й. Значно більший, ніж зруйнування Запорізької Січі російськими царями. Після вашого голодомору в Україні вже ніхто не посміє навіть заїкнутися про незалежність. Те, що було не під силу Леніну, зробили ви [3, с. 43].

Непокоїть Сталіна тільки те, що на шляху до світового панування у нього з'являється справжній суперник – новий правитель Німеччини Адольф Гітлер. Однак через деякий час він усвідомлює, що Гітлера варто всіляко підтримувати, оскільки тільки фюреру під силу розв'язати світову війну, яка, за марксистсько-ленінським вченням, має трансформуватись у бажану для комуністів світову революцію.

Важливо зазначити, що автору пощастило віднайти досить ефектний прийом, за допомогою якого йому вдається зобразити обох керманічів радянської імперії не просто безжалісними тиранами, а такими, що під вагою своїх злочинів втратили людське ество. Так, якщо Ленін, котрий прирік на голодну смерть мільйони

співвітчизників, поступово перетворюється на собаку, то в подобі його наступника Сталіна відчутно проявляються ознаки справжнього людожера. Розпочалося все з того, що в постійній боротьбі за першість останній з'їдає цукровий бюст свого попередника. Згодом він сам розповідає астрологу, що йому «хочеться з'їсти шматочок сирого людського м'яса» [3, с. 53]. У фіналі п'єси генсек виконує танець людодів і, перебуваючи у напівбожевільному стані, насправжки хоче з'їсти ватажка повстанців Саву Січовенка. Символічним є й те, що роль лікаря при обох диктаторах виконує астролог на прізвище Ветеринаріус – ще один виразний натяк на тваринну сутність згаданих персонажів.

Свої злочини щодо українського народу і Ленін, і Сталін намагаються приховати від світової громадськості. Задля цього за їхніми вказівками (відповідно на початку 20-х і 30-х років) для італійської делегації організовуються окомандування поїздки в село Великі Сорочинці.

Аби імітувати картину благополуччя, за наказом Леніна на батьківщині Миколи Гоголя під час страшного голодомору для іноземних гостей влаштовують розкішний бенкет, який правильніше було б назвати бенкетом посеред чуми.

Щось подібне за десять років намагається організувати й Сталін, котрому спало на думку зіграти у Великих Сорочинцях українське весілля. «Треба створити ілюзію, – наголошує він, – що в Україні не тільки немає голоду, а й бурхливо протікає життя. Народ працює, веселиться, співає пісні, танцює... Закохані одружуються, народжують дітей і тому подібне» [3, с. 44]. Однак весілля, котре силкується влаштувати більшовицька влада, перетворюється на шабаш людожерів, які врешті-решт знищують тих, хто своїми антилюдськими вчинками їх, власне, й породив.

Вкрай аморальними потворами змальовує автор диалогії «Червоний смерч» представників місцевої влади. Головним заспівувачем тут є голова сільської ради Рябозадов, діяльність якого спрямована на виконання злочинних наказів своїх господарів – кремлівських керманців. Хоча, правду кажучи, завдання в нього одне – якомога більше продуктів викачати з односельців, аби задовольнити зростаючий попит центральної влади. Частиною конфіскації (харчів, одяжі, коштовних речей), вилученого в селян, яких вони на власний розсуд зараховують до куркулів, Рябозадов залишає для власних потреб, аби потім за допомогою цих важелів маніпулювати голодними й зубожілими односельцями. Хоча у фіналі другої п'єси «Весілля людодів» з'ясується, що він, власне, і не Рябозадов, а Рябозад. «Місцевий злодій-конокрад, який утік у місто, а потім пристав до ста тисяч більшовицьких розбійників, що налетіли, як голодні звірі, грабувати Україну» [3, с. 59].

Майже нічого невідомо про вірного помічника голови сільради компартійного ватажка Гололупенка, вся діяльність якого зводиться до того, що він безапеляційно виконує злочинні розпорядження Рябозадова. Утім, уже само його прізвище багато про що говорить. Це типовий приклад маніпулятивного використання

більшовицькою владою представників люмпенізованої частини селянства у власних інтересах. Саме на таких бездумних гвинтиках, вельми вдало вмонтованих у комуністичну систему (серед них, між іншим, чимало було елементарних ледарів), зазвичай і спирались більшовики. Згодом, зробивши цих своїх вірних помічників стрілочниками, сама ж комуністична влада більшість з них і безжалісно знищила як небажаних свідків своїх злочинних справ.

Подібний образ сільського пролетаря можна віднайти і в творах інших сучасних письменників. Так, у романі М. Матіос «Солодка Даруся» читаємо: «Нова влада забила Капетутерову корчму дошками навхрест... <...> У Гершковім млині тепер порядкував чи не найбільший і найгаласливіший сільський ледар – Лесьо Онофрійчук, у котрого відколи світ та сонце, паркан коло хати був підпертий латками. <...> А Гершко тепер зрідка був на підмозі в ногого мельника, який за кожним разом питав, з котрого боку приступити до колеса» [2, с. 127].

Дещо колоритнішим є образ комсомольського ватажка Кіри – коханки Рябозадова. Кіра бере активну участь у так званому розкуркуленні односельців, окремі речі яких безсоромно привласнює. Для неї, вірної ленінки, нема нічого святого. Ця завзята активістка підводить під розкуркулення навіть власних батьків. Цілком закономірним є і те, що в кінцевому підсумку вона, яка у переносному значенні цього слова вже давно стала людодкою, опиняється у стані справжніх людожерів і, остаточно трансформувшись у таку ж потвору, стає нареченою їхнього очільника з промовистим прізвищем Вовк.

Позитивний персонаж у диалогії, за великим рахунком, один – ватажок повстанців Сава Січовенко. Це він організовує відправку до Москви ешелону зі скелетами, аби Сталін на власні очі пересвідчився, яких масштабів досяг в Україні голодомор.

Підсумовуючи, хотілось би зауважити, що п'єса-диалогія Олексія Чугуя багато в чому є енциклопедією українського життя періоду двох великих голодоморів на початку 20-х і 30-х років минулого ХХ століття. Відтак вона варта того, аби стати надбанням програми загальноосвітньої школи, не кажучи вже про філологічні й театральні факультети вищих навчальних закладів. Хотілось би також, аби «Червоний смерч» якомога швидше увійшов до репертуарів українських театрів і у виконанні професійних акторів талановите художнє слово харківського драматурга сприяло пробудженню у глядачів почуття, котре у Давній Греції називали катарсисом.

Література

1. Барка В. Поезія. Повість «Жовтий князь» / Василь Барка. – К.: Наук. думка, 2008. – 304 с.
2. Матіос М. Солодка Даруся / Марія Василівна Матіос: Видання сьоме. – Львів: Ла «Піраміда», 2011. – 188 с.
3. Чугуй О. Червоний смерч: (П'єса-диалогія: I. Бенкет голодних. II. Весілля людодів). – Харків: Обласне об'єднання Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка. – 2000. – 68 с.

В статье рассматривается пьеса-диалогия Алексея Чугуя "Красный смерч", посвященная трагическим событиям в Украине во время установления советской власти и коллективизации, акцентируется внимание на том, что произведение во многом является энциклопедией украинской жизни периода двух больших голодоморов – в начале 20-х и 30-х годов прошлого века.

Ключевые слова: театр абсурда, большевистская власть, продовольственный отряд, кулак, голод.

The article is examined the play-dilogiya of Oleksij Chuguy "Red tornado", sacred to the tragic events in Ukraine during establishment of soviet power and collectivization, is marked on that work in a great deal is the encyclopaedia of Ukrainian life of period of two large golodomors at the beginning of 20th and 30th of the last century.

Keywords: theater of absurdity, the power of bolsheviks, food detachment, kulak, hunger.

Формування ціннісних орієнтацій особистості на уроках української мови і літератури

Антоніна Сергієнко,
завідувач кафедри гуманітарної освіти
Дніпропетровського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
кандидат педагогічних наук

У статті розкриваються можливі шляхи формування національно-ціннісних орієнтацій у сучасних школярів на уроках української мови і літератури.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, ціннісні орієнтації, українська мова, українська література, інноваційна особистість, навчально-виховний процес, сучасні педагогічні методи, прийоми, технології.

Сучасний етап розвитку українського суспільства можна охарактеризувати як період трансформаційних процесів, спрямованих на пошуки власних шляхів розвитку та утвердження цінностей. На жаль, у цих пошуках часто втрачаються свої, власне національні, українські цінності, іноді вони свідомо замінюються чужоземними, вкрай шкідливими орієнтирами.

Хочеться, щоб усі прислухалися до слів доктора філологічних наук, професора М.І. Степаненка, який переконливо запевняє, що будь-який рух уперед немислимий без рідної мови: «Рідна мова – найкоштовніший скарб, найцінніший набуток і наймогутніший оберіг. Вона возвеличує людину, рятує її від духовної глухоти – найстрашнішої хвороби, що не піддається лікуванню, що сплоджує перевертнів і яничарів... Мова для людини – що крила для птаха: він їх не почуває, але без них ніколи не здійметься до небес» [1, с. 10].

Тож складниками національної системи виховання українських школярів на першому місці є: рідна мова, родовід сім'ї, етнографія нації, рідна історія, український фольклор, національне мистецтво, народна звичаєвість та обрядовість тощо. Саме провідні ідеї та базові цінності українства, інтегруючи всі компоненти в єдину цілісність, використовуючи етнопедагогіку, спроможні в недалекому майбутньому відродити генетичні корені українського народу. Тому цілком очевидно, що в основу сучасного навчально-виховного процесу покладено культурно-історичний досвід української спільноти, українські виховні традиції, національні надбання. Особистість поєднується з історичним буттям людського роду саме через національне буття, бо національне, об'єктивоване в різних культурних явищах і процесах, входить у свідомість і підсвідомість людини поза її бажаннями, виступає для неї соціокультурною даністю. Відповідно, особистість освоює національне та розвиває його у процесі своєї культуротворчої діяльності. Таким чином, національне постає засобом включення особистості в суспільне буття, і саме такі спрямування виховної системи дають змогу сформувати риси національного характеру, національний образ світу, ментальність, світогляд особистості, розуміння нею своєї ролі та місця у життєтворчих процесах.

У працях сучасних українських дослідників В. Андрущенко, І. Беха, М. Коноха, В. Корженка, В. Кременя, М. Култаєвої, В. Лугового, В. Лутая, І. Надольного, І. Радіонової висвітлюється проблема

національно-патріотичного виховання з філософсько-антропологічними акцентами. Вчені зазначають, що виховання – це необхідна форма вдосконалення особистості, яка ґрунтується на основі засвоєння нею матеріальних і духовних пластів культури, це потужний чинник формування національної еліти та цінностей державотворення. У процесі виховання засобами переконання, стимулювання, спонукання утверджуються та посилюються суспільно значущі цінності та ціннісні орієнтації.

До значення поняття «цінність», а згодом і «ціннісні орієнтації» вчені вдавалися ще в ХХ ст. Соціологи розглядали його як соціальну настанову, що регулює поведінку індивіда.

Згодом до обговорення ціннісних понять долучилися дослідники з інших наукових галузей: філософії, психології, педагогіки, політології, соціальної психології. Це питання не залишилося без уваги у працях науковців, серед яких: І. Бех, М. Головатий, Г. Дубчак, В. Козаков, М. Рокич, П. Таланчук, Я. Щепанський, В. Ядов та ін.

Ціннісні орієнтації, у широкому розумінні цього поняття, можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, спосіб життя. У ціннісних орієнтаціях акумулюється життєвий досвід людей, вони є своєрідним індикатором ієрархії переваг, які людина надає матеріальним чи духовним цінностям у процесі своєї життєдіяльності.

Якнайповніше визначення цінності, що відображає синтетичний характер цього поняття, наводиться у філософському енциклопедичному словнику: «Цінність – це те, що змушує людські почуття визнати вищим над усе і до чого варто прагнути, ставитися з повагою, визнанням і поклонінням (П. Менцер)» [2, с. 507].

У сучасній психології поняття «ціннісні орієнтації» та «цінності» не ототожнюються. Більшість дослідників вважають, що цінності є складовою ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації – це елементи внутрішньої структури особистості, які формуються і закріплюються життєвим досвідом індивіда у процесах соціальної адаптації та соціалізації. Вони відділяють значуще для окремо взятої особистості від несуттєвого через сприйняття чи несприйняття певних цінностей. Цінності ж усвідомлюються як певна основа для сенсу та мети життя.

Таким чином, ціннісні орієнтації надають інтересам та прагненням особистості певної спрямованості, вибудовують ієрархію індивідуального вибору в будь-якій сфері, систематизують інтереси й потреби, визначаючи одні з них як більш важливі для індивіда, інші – як менш значущі. На підставі ціннісних орієнтацій формуються переконання особистості, які об'єднуються в систему і складають її духовну культуру. Від змісту ціннісних орієнтацій індивіда залежить, як він сприймає ту чи іншу ситуацію, які завдання ставить перед собою, яким способом їх вирішує. Отже, ціннісні орієнтації – це динамічна, ієрархічна система цінностей, яка постійно розвивається і віддзеркалює ті, що склалися в результаті взаємодії особистості та суспільства.

Ціннісні орієнтації особистості виконують важливі функції:

- 1) гармонізують та інтегрують духовний світ індивіда, визначаючи його соціальну значущість; 2) забезпечують цілісність, унікальність і неповторність особистості; 3) регулюють поведінку і діяльність людини в суспільстві, координуючи її дії та вчинки.

Розвинені ціннісні орієнтації – ознака зрілості особистості, показник рівня її соціалізації. Усталена і несуперечлива сукупність ціннісних орієнтацій забезпечує такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я цих ідеалів і цінностей, активність життєвої позиції. Таким чином, ціннісні орієнтації – це ті стани, явища і процеси в довколишньому житті, які стають орієнтирами для людини, спрямовують формування її цілей, а також способи їх досягнення.

Науковці, досліджуючи поняття цінностей та ціннісних орієнтацій, дійшли висновку, що ціннісні орієнтації особистості формуються протягом усього її життя під впливом різних чинників. Найефективніше формування цінностей здійснюється через освіту. Саме під час навчально-виховного процесу – відбувається цілеспрямований процес соціалізації індивіда, його становлення як особистості та громадянина.

Варто зазначити, що метою освітньої галузі «Мови і літератури» за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, впровадження якого розпочалося у 2013/2014 навчальному році, є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної компетентності, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій [3, с. 6]. Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів наголошує, зокрема, на необхідності формування на уроках рідної мови духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто

прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому [4, с. 4].

Особливо велика роль у вихованні та становленні сучасної інноваційної особистості належить учителю української мови і літератури, бо саме він є найбільш причетним до духовної спадщини українського народу, утверджує принципи загальнолюдської моралі, культивує кращі риси української ментальності. Вивчення рідної мови і літератури в школі має неоціненні можливості виховного плану; джерелом яких є безпосередній зв'язок літературного матеріалу з історією рідного народу, іншими видами мистецтва, насамперед музикою, кіно, театром, архітектурою, піснею, особистістю письменника, його творами. Засобами рідної мови та літератури учитель формує загальнолюдські, національні цінності у процесі становлення особистості, спонукає учнів захоплюватися красою і багатством рідної землі, гордитися її славетним минулим, пишатися знатними земляками.

Найпершим помічником учителя на уроці в організації навчальної учнівської діяльності є підручник. Відрадно, що у нових підручниках по-сучасному, інноваційно спрямовується робота на засвоєння мовної змістової лінії й одночасно акцентується увага на найсуттєвішому: багатстві рідної мови, її значенні в житті народу та кожної людини; чому слід пишатися українською мовою і боротися за збереження її самобутності.

Так, у новому підручнику «Українська мова. 5 клас» (авт. О.В. Заболотний, В.В. Заболотний) підібрано такі завдання, які допомагають п'ятикласникам поповнити словниковий запас власне українськими словами (криниця, конвалія, лелека, ирїй, джерельна вода, повноводна ріка); зрозуміти повчальний зміст українських народних прислів'їв («Добре ім'я – найбільше багатство», «Не копай іншому ями, бо сам в неї упадеш»); оволодіти українським мовленнєвим етикетом. Подається цінна інформація з народознавчих джерел («Осінній Димитрій» (за В. Скуратівським): про пам'ятне свято Святого Димитрія 8 листопада, яке здавна шанується в народі, бо завершується хліборобський рік, і в цей день поминають предків) [5, с. 20]. Діти з підручника дізнаються про писанкарство і про те, що в місті Коломиї є музей писанки, що в Києві є собор Святої Софії – архітектурна окраса і слава Київської Русі, що рушник в українській оселі символізує чистоту почуттів і глибину безмежної любові до своїх дітей. І від учителя залежить, як він зможе скористатися цим безцінним матеріалом, які має власні ціннісні орієнтири, чи зможе донести до маленького українця зміст Кобзаревих слів: «Не цурайтесь того слова, що мати співала...», чи зможе прищепити ціннісне ставлення до рідної мови, землі, українського народу, щоб школярі з гордістю промовляли: «Я українець! Я українка!»

Учителі-філологи засобами української мови та літератури покликані залучати школярів до фундаментальних національних цінностей, які базуються на традиціях, звичаях, ментальності народу, його етнічній і національній самосвідомості. Національне виховання – це виховання особистості на засадах системи поглядів, ідеалів, традицій, звичаїв, переконань, створених народом і покликаних формувати ціннісні орієнтації молодого покоління. Воно забезпечує духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх. Суттєво, що в процесі національного виховання формується національна самосвідомість, яка сприяє розумінню індивідом самоідентифікації зі своєю нацією, утвердженню самоцінності історичної пам'яті, створенню на її засадах відповідної аксіологічної системи, що, своєю чергою, є життєво необхідною

передумовою повноцінної самореалізації особистості. Особистість чітко усвідомлює себе представником своєї нації, носієм національної культури. Таким чином, говорячи про виховання національної самосвідомості особистості, передовсім треба мати на увазі виховання в неї національно-патріотичних почуттів та усвідомлення себе як представника своєї нації, носія її культури, репрезентанта її історії.

Та без збереження національної культури, рідної мови, українського мистецтва утвердження власної національної ідентичності неможливе. І саме до скарбниць рідної мови, до таїни українського слова закликають програма і посібник факультативного курсу «Мова як генетичний код народу» (автор В.І. Цимбалюк). Материнська мова є своєрідним генетичним кодом народу, завдяки якому розкриваються особливості його ментальності, культури, історії, буття людини в цілому. Через дослідницьку та пошукову роботу, дискусії та дебати з обговорюваної проблеми, творчі роботи та практичні заняття у школярів формується ціннісні, культурні, соціальні орієнтири щодо походження та розвитку рідної мови.

Вагомим засобом формування національних ціннісних орієнтацій підрастаючого покоління є українське мистецтво. Основою дієвості мистецтва є його національно-естетична спрямованість і духовно-виховний вплив на свідомість особистості. Духовна й виховна спрямованість мистецтва найтісніше пов'язана з культурним життям нації. З одного боку, вона є відображенням культурного поступу нації, її традицій, а з іншого – стимулює розвиток національної культури, підтримує й посилює інтерес до звичаїв і обрядів, мови та стилів національного мистецтва. Мистецтво як дієвий компонент національного виховання через естетичне та світоглядне переживання художніх творів сприяє національному самовизначенню особистості. Осягаючи й осмислюючи твори українського мистецтва, особистість потрапляє у світ «національного духу», вона страждає, переживає, міркує разом з героями; їхні страждання, переживання та міркування скеровують світоглядну активність особистості. Вона стає духовно багатшою настільки, наскільки художній образ є носієм моральних, естетичних і національних цінностей. Цим мистецтво утверджує вічну цінність та унікальність людини.

На цій підставі в українській літературі можна виділити, як стверджує О. Вертій, «такі національні типи героя: народнопісенний (Наталка Полтавка з однойменної драми І. Котляревського, Мелашка з «Кайдашевої сім'ї» І. Нечуя-Левицького, герої оповідань та новел Григора Тютюнника), тип бунтаря-протестанта (Микола Джеря з однойменної повісті І. Нечуя-Левицького, Опанас Зінченко з драми «Бурлака» І. Карпенка-Карого), епічно-героїчний (Гонта, Залізник з поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка), лірико-медитативний (поезія В. Стуса) та ін.» [6, с.29].

Аналіз сучасних підручників з української літератури дає можливість стверджувати, що зміст шкільної освіти спрямований на формування у школярів необхідних ціннісних орієнтацій. Хрестоматійні літературні твори мають широку подієво-образну основу, спонукають до проблемного аналізу, утверджують загальнолюдські та національні цінності, морально-етичні орієнтири. Автори підручників пропонують творчі, проблемні, дискусійні, дослідницькі, пошукові завдання для успішного використання учителем сучасних технологій, інтерактивних методів, кооперативного та групового навчання. Так, у підручнику з української літератури для 9 класу (автор В.Пахаренко) і рубрики («Судження», «Доказ»,

«Сумнів»), й цікаві запитання заохочують до діалогу, спонукають до обговорення, пошуків шляхів обґрунтування, доведення чи заперечення твердження, а отже, формують ціннісні орієнтації:

— Чим для вас цікавий розділ «Українська душа»?

— Які риси української душі яскраво виявилися в народних піснях?

— Що у світогляді І.Вишенського видається вам слушним, а що – хибним? Якими національними рисами він наділений?

— Як ви розумієте поняття «національна свідомість»?

— Які мотиви поезії М.Петренка роблять його твори актуальними для багатьох поколінь українців?

— Кого з героїв Шевченкових творів ви зарахуєте до епічно-героїчного типу національного героя? [7, с. 30; 47].

Сподіваємося, що своєрідним орієнтиром у житті школярів Дніпропетровщини стане звернення шанувальників творчості Тараса Шевченка до учительських і учнівських колективів області, усієї України: «9 березня 2014 року широкі кола громадськості України і світу відзначатимуть 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченка –українського велетня у царстві культури. До цієї хвилюючої, надзвичайно важливої, відповідальної події долучимось і ми з вами. Від нас залежить, наскільки міцно, щиро, відверто, оптимістично-впевнено зберігатимемо для себе і майбутніх поколінь спадщину Тараса Шевченка. Готуючись до ювілейної дати, можна зробити набагато більше, ніж нам здається. Ми можемо стати садівниками вишневого саду на честь 200-річчя від дня народження Великого Кобзаря. Догляньмо свій сад, який стане оберегом вічності». (Автор та ініціатор звернення – Л.І. Піскорська, завідувач навчально-методичної лабораторії української мови і літератури ДООПНО).

Такі сади-обереги уже з'явилися у Нікополі, Дніпродзержинську, Петриківському, Нікопольському, Томаківському, Апостолівському районах.

Тож усі мають зрозуміти, що творчість Тараса Шевченка дає розуміння і відчуття національної ідентичності, формує правдивий погляд на українську історію, наснажує вірою у краще майбутнє. А головне – виховує національну свідомість як надзвичайний чинник державного мислення. І на уроках якнайчастіше мають звучати слова, сказані сучасним ученим, академіком, літературознавцем Г. Ключеком: «Це справжнє щастя для нації – мати такого поета, як Шевченко»[8, с. 236].

Виховувати інтерес до літератури, почуття гордості за літературний придніпровський край, за своїх талановитих земляків допомагають уроки літератури рідного краю. Жоден літератор не може залишитися байдужим у ставленні до творчості нашого земляка, українського письменника, лауреата Національної премії України імені Т.Г. Шевченка, головного редактора журналу «Кур'єр Кривбасу» Григорія Гусейнова. Хрестоматійні зразки культурологічної прози, що її культивує Гусейнов, дійсно спроможні підняти престиж української літератури. Дивовижний своєю талановитістю та працьовитістю Григорій Гусейнов – автор знаменитого художньо-документального життєпису «Господні зерна» у десяти томах, кількох романів, написаних у стилі «літератури факту», кількох томів краєзнавчих дослідницьких творів. В антології «На землі, на рідній... Легенди та перекази Криворіжжя» (у семи книгах) Г. Гусейнов уперше зібрав народні оповідання, розповіді, перекази, записані в гірничому краї у різні часи, роздуми істориків та краєзнавців про мину-

ле Криворіжжя та Придніпров'я, художні твори українських літераторів, що здебільшого сьогодні невідомі чи забуті. Творчість Григорія Гусейнова – духовне багатство літератури Придніпров'я та сучасної національної літератури, спроможне зацікавити найвибагливішого сучасного читача.

Отже, формування ціннісних орієнтацій сучасної інноваційної особистості, яка відчуватиме свою співпричетність до української національної культури, ідентифікуватиме себе з українською нацією й реалізуватиме свої потенційні можливості на благо України, має здійснюватися повсякчас засобами рідної мови, українського мовознавства, української літератури.

Література

1. Степаненко Микола. Рідне українське слово. – Полтава: АСМІ, 2005. – 392 с.

В статье раскрываются возможные пути формирования национально-ценностных ориентаций у современных школьников на уроках украинского языка и литературы.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, ценностные ориентации, украинский язык, украинская литература, инновационная личность, учебно-воспитательный процесс, современные педагогические методы, приемы, технологии.

УДК: 371.016:161.2-1 (0.43, 3)

Духовно-моральний потенціал особистості в контексті ноосферної освіти (за твором Г. Малік «АбраКадабра»)

Світлана Васюта,

кандидат педагогічних наук,

вчитель української мови і літератури НВК школи-ліцею №19

м. Рівне

У статті розглядаються принципи духовного розвитку особистості як вагома складова ноосферної освіти, визначаються найбільш значущі методи, прийоми роботи над текстом у процесі формування цілісного мислення школяра.

Ключові слова: цілісне мислення (образне, логічне), духовність, якість особистості, художній образ, образон, аналіз твору, методи, прийоми.

Перехід на новий етап розвитку суспільства вимагає нових еволюційних можливостей людини. Це вміння пізнавати Закони природи, Світу, Загальні закони людського суспільства, Духу, Моральності. На перше місце в цьому переліку висувається вміння індивіда керувати власною думкою, трансформувати її, отримувати від неї позитивну енергію. Головною відмінністю ноосферної освіти є розкриття внутрішніх ресурсів особистості, виявлення закладених у ній природою потенційних можливостей. Оскільки ноосферна освіта вбачає духовно-моральний ресурс індивіда у виявленні його найвищої сутності – Призначення [15], то перед методикою літератури як педагогічною наукою постає завдання розроблення і застосування методів, спрямованих на збереження й розкриття інтегрованого потенціалу учня. Методологічні засади викладання літератури в школі визначають дотримання вчителем принципу природовідповідності в процесі вивчення художнього твору.

Мета статті – розкрити сутність основних духовно-моральних принципів під час вивчення повісті Г. Малік «АбраКадабра». Завдання: 1) опрацювати літературу з означеної проблеми (ноосферний психопедагогічний, методичний аспекти); 2) визначити методи, прийоми аналізу в процесі природовідповідного сприйняття художнього тексту.

2. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 576с.

3. Державний стандарт базової та повної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 / сайт Міністерства освіти і науки України.

4. Українська мова. 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Навчально-практичне видання. – К.: Ірпінь. – 2005. – С. 176.

5. Заболотний О.В. Українська мова. 5 клас: Підруч. для загальноосвіт.навч. закл. / О.В.Заболотний, В.В.Заболотний. – К.: Генеза, 2013. – 256с.

6. Вертій О. Методика вивчення української літератури на сучасному етапі: основні ознаки і поняття / Дивослово. – №4, 2012. – С. 28–36.

7. Пахаренко В.І. Українська література. Підручник для 9 класу. К.: Генеза, 2009. – 368с.

8. Ключок Г.Д. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1998. – 238с.

Питання формування в школярів цілісного мислення під час сприйняття навчальної інформації досліджували психологи та педагоги Н. Маслово, Л. Мазуріна, І. Смоквіна, І. Шваньова, В. Милованова. Загально-визначеними показниками рівня інтелектуального розвитку особистості є навченість (оперування певними навиками), розвиненість (володіння мислительною діяльністю, розумові здібності) і вихованість (наявність в особистості моральних знань, переконань, вищих цілей та ідеалів).

І. Шваньова визначає духовність як вроджену тенденцію людини до самопізнання і слушно наголошує, що, прагнучи до всебічного розвитку особистості, потрібно пам'ятати про її ієрархічність, наявність духовного початку, домінуючого над усіма іншими її якостями [11]. Якість людини (за Н. Масловою) – це здатність до певного виду діяльності в навколишньому світі. Розрізняють біосферосумісну (гармонійну) та дисгармонійну якості.

Оскільки ключовими поняттями в концепції ноосферної освіти є поєднання індивідуального й колективного інтелекту і духовності, то універсальними принципами моральності визначено способи гармонійного співвідношення людини із закономірними першопочатками природи, світобудови: Істиною, Добром, Совістю, Вірою, Активною Чесністю, Творчістю, Співчуттям, Любов'ю, Цінністю Життя [8].

Принцип природовідповідності – це відповідність природним процесам, структурам, закономірностям. Методика української літератури (Н. Волошина, Є. Пасічник, Б. Степанишин та ін.) принцип природовідповідності визначає як комплекс ознак (психологічних особливостей) кожного вікового періоду, які впливають на сприйняття та осмислення художнього твору [14, с. 35].

Психопедагогіка вважає підлітковий вік періодом справжньої моральності, оскільки людина керується власними критеріями, що і передбачає високий рівень її розумової діяльності. Формування характеру й особистісних якостей пов'язане з бажанням підлітка звільнитися від опіки батьків, учителів з метою виявлення свого ставлення до світу, самовираження. Відсутність життєвого досвіду створює для підлітка труднощі, що є ознаками кризи, ключовим моментом якої є вибір ним життєвого шляху. Оскільки перехідний вік передбачає соціологізацію індивіда, то розглядається як етап розвитку особистості. Водночас розвиток індивіда якраз і потрібно розуміти як еволюцію внутрішнього світу людини, детерміновану якостями психотипу, середовищем і духовністю.

Ноосферна психопедагогіка акцентує увагу на реалізації особистістю чотирьох програм – індивідуальної, соціальної, планетної і всесвітньої [5], розв'язання яких дасть відповідь на запитання: «Хто я і для чого прийшов у світ?» Вища потенційна можливість індивіда на соціальному рівні – це гармонізація високих прагнень особистості і високих спрямувань суспільства. Оскільки у шкільні роки в дітях закладається майбутня модель поведінки, самоідентифікації і самореалізації у соціумі, потрібно розмірковувати про важливість їхнього особистого внеску у загальну справу групи, класу, школи, адже у суспільстві, де панують індивідуальні споживачські пріоритети, очевидними є ознаки деградації.

Щоб успішно керувати педагогічним процесом, учитель повинен враховувати можливості дітей, знати закономірності сприймання ними художньої літератури. Глибока осмисленість твору зумовлюється наявністю у читача відповідного життєвого досвіду (почуттєвого, соціального, морального, естетичного), який залежить від інтересів та психічного стану індивіда. Інтерес до художнього твору визначається тим, наскільки твір мистецтва співзвучний думкам і почуттям, якими живе дитина [11, с.47]. Для учнів молодшого підліткового віку характерним є захоплення пригодницькими оповіданнями, проте невеликий життєвий досвід не дає змоги їм збагнути моральні аспекти твору, оцінити судження про літературних героїв формуються на основі окремих їхніх учинків [11, 53]. Сприймання молодшими підлітками героя твору на рівні асоціативної ідентифікації (психологічного перевтілення) має позитив в уявному переживанні учнями ситуацій, в які потрапляє персонаж. Учні прислуховуються до зовнішнього світу, вважають себе дорослими, проте в них ще не сформована система духовних цінностей. Над нею потрібно працювати повсякчас з метою набуття екзистенційної визначеності. На думку Г. Токмань, «завдяки переживанню долі літературного героя як власної, учень не тільки оцінює поведінку уявленої особи, а й активно формує власне розуміння добра і зла, краси і потворності, трагічного і комічного, героїзму і сірого повсякдення» [14, с. 52-53].

Повість-сюр Г. Малік «АбраКадабра», що може вивчатися як твір для позакласного читання у 5–7 класах, якраз і відповідає принципу природовідповідності, адже події, що відбуваються в містечку У, ймовірно, можуть бути реальними в житті підлітків 12-14 років.

Інтереси, моральні принципи, життєвий досвід школярів в основному такі самі, як і в п'ятикласника Васи. Хоча повість і розрахована саме на таку вікову категорію, проте внутрішній світ Денвера, який формується під впливом зовнішнього (сім'ї, «авторитетів», фантомів, тварин, рослин, матеріальних речей тощо), настільки суперечливий, що усвідомити школяреві моральний підтекст досить не просто. Духовні цінності героя нівелиуються. А чи вказала авторка, які моральні орієнтири мають слугувати рятувальним кругом людині в громаді?

Добираючи шлях аналізу повісті, методи, прийоми, учитель готує школярів до сприйняття художнього тексту за допомогою *тлумачення жанрової специфіки твору*. «Sur» з французької означає «на», «над». У літературознавстві префікс сюр- найчастіше поєднується із поняттям реалізм, тобто сюрреалізм (надреалізм). У конкретному випадку йдеться про твір, який за жанровими ознаками має елементи надреального. Події відбуваються у реальному місті, з реальними людьми, у наш час. Навіть поняття «епідемія» звучне. Фантастичною є тільки хвороба. Якраз вона і є сюр-виготвором автора, як і головний персонаж – мутант, на чому слушно акцентує Л. Овдійчук [10].

Вважаємо, що для молодших підлітків найбільш прийнятним є *пообразний аналіз твору*, через який їм найлегше розкрити складний світ взаємин у суспільстві, визначити і своє місце у ньому, тому подаємо алгоритм дій у процесі роботи над текстом:

Прочитайте повість. Поділіться враженнями. Поміркуйте над назвою.

Коротко перекажіть зміст твору від 1-ї особи. Зачитайте ключові уривки. Прокоментуйте свій вибір.

Визначте головних (другорядних) персонажів. Погрупуйте їх за відповідними категоріями (світ школи, приятелів, тварин, речей тощо).

Складіть словесний малюнок головного героя (портрет, анкетні дані, життєва позиція, інтереси, заняття), використовуючи засоби художньої виразності.

Поясніть вчинки персонажа (ставлення до мами, вчителів, приятелів, світу природи, тварин, і навпаки, їхнє – до Васи-Денвера). Наведіть цитати.

Дізнайтеся думки однокласників, батьків, учителів про головний персонаж і твір загалом. Про що ви хотіли б подискутувати з героєм? [4, с.11].

Дотримуючись алгоритмічного порядку виконання дій, послідовного засвоєння знань учнями, з метою формування духовних цінностей особистості (Вразливості, Чесності, Доброти, Поваги до Світу, Почуття Міри, Власної Корисності) *пропонуємо організувати подання навчального матеріалу за допомогою створення образу – опорного образу* (термін уведений акад. Н. Масловою), наповненого вичерпною інформацією, голографічного знака, в якому схоплена вся сутність навчального матеріалу. Акцентуємо: образон – це евристичний пошук природної аналогії того, що вивчається, за якісними, кількісними, відносними ознаками (форма, колір, рух, функція, запах, смак, звук тощо) [1]. Оскільки образон має бути представлений відповідно до фізіологічних особливостей школяра, ми скористалися комп'ютером і віднайшли зображення учня років 12–14, зовні – образ «бешкетника», на який умовно наносимо навчальну інформацію. Зауважимо: повість – це унікальна мистецька інформація, що містить художній мислеобраз, тому має проводитися копітка робота над тестом. Мовленнєво-мисленнєва діяльність учня націлюється на залучення до роботи двох головних півкуль головного мозку, тобто на логічне засвоєння навчального матеріалу за допомогою образного його подання. Такий процес має чотири етапи: 1) *відчуттєво-*

почуттєвий (активізація усіх каналів сприйняття); 2) символічний (згортання почуттєво-логічної інформації); 3) логічний (дискурсивно-логічне осмислення інформації); 4) лінгвістичний (акомодация інформації у свідомості через слово-образ, відпрацьований на 1—3 етапах) [9]. Відповідно до цього кожна думка учня як результат роботи над текстом має бути підтверджена прикладом (уриwkом із твору) і нанесена на образон як цитатний знак (слово, словосполучення), або ж бути максимально наближеною за сутністю до тексту.

Світ сім'ї (мама)

- примусово виконував доручення;
- збрехав про нову «мобілу»;
- відмовив у переїзді до Маріуполя

Світ дорослих

- Бодь Бодьович – винищувач;
- директор школи, завгосп – крадії;
- полковник – непрофесіонал.

Світ приятелів

- роздавав стусани слабким;
- однокласницю Дарку називав «зубрилою»;
- Серій, Женька, Паця, Вовочкін – інтерклубівці

Внутрішній світ

- мріє знайти мільйон;
- заздрить крутим хлопцям;
- соромиться старої мобіли Любить:
- розважитися на ігрових автоматах

Світ школи

- ненавидів хімію, фізкультуру;
- запізнювався на уроки;

Світ «менших»

- закидував камінням жабенят, собак, котам відрубав хвости;
- не любив Айса

Як бачимо, результат такої роботи є ефективним. Діяльнісними методами і прийомами стали такі, як *актуалізаційна бесіда* з метою активізації життєвого досвіду учня на вступному етапі; *художнє читання* (домашнє цілісне, класне фрагментарне з супровідними завданнями, коментоване) для вторинного сприймання художньої інформації; *переказування від першої особи* (психічне перевтілення) з метою зображення внутрішнього світу персонажа; *евристична бесіда* для поглибленого осмислення художнього твору; *використання наочності*, щоб залучити всі органи сприймання інформації. Усі ці методи в комплексі спрямовані на розвиток образного та логічного мислення.

Ноосферна психопедагогіка рекомендує здійснювати закріплення навчального матеріалу й на етапі релаксації. Учитель може скористатися *методом літературної гри*, яка проводиться, як правило, тоді, коли учні трохи стомилися. *Інтелектуальну гру* проводимо, щоб виявити характер відтворюваної і творчої уяви, асоціативного мислення, пам'яті, уваги. Завдання:

1. Знайдіть образ-асоціонім (виберіть картинку) серед тварин, що нагадує моральне падіння, перетворення Васі-Денвера на нижчу істоту.

2. Відтворіть на малюнку за допомогою знаків (речей, цифр, словообразів), що є в художньому тексті, причину таких змін Васі.

3. Уважно перечитайте текст, домалюйте суттєві тілесні деталі, що вказують на потворність (почвару) Васі-Денвера. Прокоментуйте зроблене.

«Настав його час»

Світ матеріальний:

- «у голові закрутилося мобільники, телефони...»
- «п'ятсот доларів за півгодини»
- великі справи...

Світ духовний:

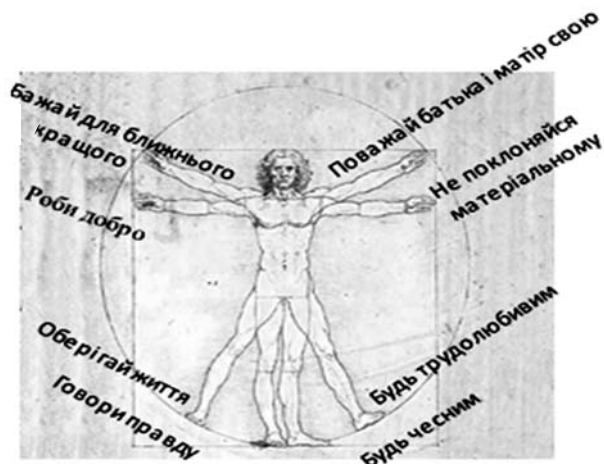
- не відчував радості від раптового багатства;
- ніхто не звернув уваги на новий одяг;
- жахала думка, що потрібно залишити захарашену речами кімнату

Суть кризи підліткового віку полягає у невідповідності між прагненням до самореалізації й відсутністю життєвого досвіду, що призводить до проблеми правильного (еволюційного) або ж неправильного (деградуючого) вибору того чи того вирішення питання. Як свідчить дійсність, підлітки схильні не зовсім до адекватного, виваженого, усвідомленого, морального і зрілого вибору друзів, занять, соціального статусу, життєвих принципів, цілей, пріоритетів, світогляду, діяльності тощо. Це ми спостерігаємо як у головного персонажа – Васі-Денвера, так і в другорядних, що оточують його. Саме ці «взірці для наслідування» із світу дорослих і впливають на школяра-підлітка, формують його свідомість, бо встановлюють свої досить «успішні» правила життя.

Оскільки ноосферна психопедагогіка ставить за мету закласти у довготривалу пам'ять школяра мислеобраз, яким він буде користуватися не тільки на уроках, а й у вирішенні життєвих ситуацій, варто у художньому тексті знайти авторську відповідь на запитання: Хто мій персонаж і я? Чому він і я прийшли у цей світ? Яке у Васі-Денвера і в мене життєве призначення?

Метод художньої інтерпретації (можливий у групі, в парі з товаришами, батьками, вчителями) ставить за мету: виявити правильне розуміння засвоєного художнього матеріалу, розкрити творчий потенціал, користуючись знаннями з інших предметів (зокрема зі світової художньої культури), зіставити образи. Як зразок виконання творчої роботи пропонуємо створений учнем «Мислеобраз досконалої людини» за допомогою картини Леонардо да Вінчі «Вітрувіанська людина», що уособлює бездоганну фізичну пропорційність людського тіла, а отже духовну теж. Учень скористався і Біблією [2, с. 82—84].

Божі заповіді:

- Хай не буде тобі інших богів при Мені!
- Шануй свого батька та матір свою, як наказав був тобі Господь Бог твій, щоб довгі були твої дні, і щоб було тобі добре на землі, яку Господь Бог твій дає тобі.
- Не вбивай.
- Не кради.
- Не свідчи неправдиво проти ближнього свого!
- І не бажай дому ближнього свого... ані всього, що є в ближнього твого.

Наводимо коментар виконаного шестикласником (у парі з батьками) творчого завдання.

«Людина – досконале творіння Боже, а дитина тим більше, бо це ангел – чиста душа. Вона повинна берегти природу, цінувати життя, шанувати батьків, займатися улюбленою справою. На жаль, цього не робив хлопець, а потрібно було б. На мою думку, автор замислив продовження свого художнього твору. Це має бути пошук істини у десятих заповідях Біблії. Кожна із них є запереченням негативних рис характеру Васи-зарізяки, відповідає на запитання, яким має бути наш внутрішній світ: думки і вчинки. На початку повісті знайомимося з двома образами – людини (учня Васи) і Потвори, яка з'явилася внаслідок «спалювання садових дерев». Таким чином, Г. Малик показала, що стається від «дружби між пилкою і деревами», коли людина знехтує Добром. Вася-Денвер, втративши інтерес до навчання, виявивши жорстокість до тварин, непослух до мами, теж став почварою. Він мав можливість вибирати: робити корисне (тлумачити слова, бо внаслідок епідемії місто розмовляло «абракадабрами») чи корисливе (заробити на цій біді – реалізувати свою мрію мати великі гроші)».

Таким чином, моральна свідомість, що обумовлена соціальним середовищем, яке впливає на розвиток особистості у підлітковому віці, зумовлює дотримання чітких вимог у формуванні навчальних умінь і навичок школяра. Художній мислеобраз як навчальний опорний образ, закладений у довготривалу пам'ять учня, – це не механічне запам'ятовування соціальних правил і умовностей, а усвідомлений, пережитий, пізнаний вибір самостійного рішення про те, що є правильним, а що – ні. У пошуку особистістю свого місця і ролі в суспільстві допоміжну роль має виконати взірць для наслідування, ідеал, втілений у художньому образі, який формує у школяра мислеобраз досконалої, високодуховної людини. Концентруючи увагу на кращих якостях персонажа, учні виховуватимуть їх у собі, досягаючи вершин моральних принципів, поступитися якими стане просто неможливо.

Список використаних джерел

1. Антоненко Н. В. Биоадекватный инструментальный ноосферного образования для устойчивого развития общества [Электронный ресурс] / Н. В. Антоненко. – Режим доступа: <http://raen-noos.narod.ru/library.htm/>. – Загл. с экрана.

С. Васюта. Духовно-нравственный потенциал личности в контексте ноосферного образования (по произведению Г. Малик «Абракадабра»)

В статье обосновываются принципы духовного развития личности как весомая составляющая ноосферного образования, определяются наиболее значимые методы, приемы работы над текстом в процессе целостного мышления школьника.

Ключевые слова: целостное мышление (образное, логическое), духовность, качество личности, художественный образ, образон, анализ произведения, методы, приемы.

S. Vasuta. Spiritual and moral potential of the individual in the context of the noosphere education (work H. Malik «Abracadabra»)

The article is grounded spiritual principles perception of work as an essential component of noosphere education defined methods, techniques of the text in the holistic thinking student.

Keywords: holistic thinking (creative, logical), spirituality, quality of individual artistic image, obrazon, analysis of the work, methods, techniques.

2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / пер. Івана Огієнка. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2009. – 1151 с.

3. Волошина Н. Й. // Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посіб. / за ред. Ніли Йосипівни Волошиної. – К., 2002. – 344с.

4. Васюта С. Схема-алгоритм як ефективний засіб аналізу художнього твору / С. Васюта. Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 4. – С.10–14.

5. Зембицкая Н. Л. Семь вершин твоей судьбы [Электронный ресурс] / Н. Л. Зембицкая // Ноосферное образование: сайт – Режим доступа: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4223964> – Загл. с экрана.

6. Мазурина Л. В. Биоадекватный инструментальный образовательного процесса [Электронный ресурс] / Л. В. Мазурина // Ноосферное образование: сайт. – Режим доступа: http://www.noos-sfera.ru/published/DD/html/scripts/getfolderfile_zoho.php?DL_ID=MjY%3D&ID=418b72ec4f1b9c3f166132b5fce4fef7&DB_KEY=Tk9P/ – Загл. с экрана.

7. Малик Г. Абра&Кадабра: повість-сюр / Галина Малик ; худож. Г. Пономаренко. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. – 94 с.: ілюстр.

8. Маслова Н. В. Ноосферное образование: Методология, технология, инструментарий [Электронный ресурс] / Н.В. Маслова. – // Российская академия естественных наук: отделение «Ноосферное образование»: сайт. – Режим доступа: <http://raen-education.webhost.ru/b-masl3.htm>. – Загл. с экрана.

9. Мельник Т. Художня література в контексті ноосферної освіти [Електронний ресурс] / Тамара Мельник. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/minerva/noospherno.doc>. – Назва з екрана.

10. Овдійчук Л. М. Епідемія «Абракадабри» у містечку У., або «Що було б, якби...» [Електронний ресурс] / Лілія Овдійчук. – Режим доступу: <http://zakarpattia.net.ua/News/99405-Halyna-Malyk.-Abra&Kadabra->

11. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: [навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти] / Євген Андрійович Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.

12. Смоквина И. В. Интеграция современных психолого-педагогических методов в профилактике и коррекции психосоматических дисбалансов [Электронный ресурс] / И. В. Смоквина // Ноосферное образование: сайт. – Режим доступа: http://www.noos-sfera.ru/published/DD/html/scripts/getfolderfile_zoho.php?DL_ID=MjY%3D&ID=418b72ec4f1b9c3f166132b5fce4fef7&DB_KEY=Tk9P/. – Загл. с экрана.

13. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі: [метод. посіб. для вчителя] / Борис Ількович Степанишин. – К.: Проза, 1995. – 256 с.

14. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в середній школі: підручник / Ганна Леонідівна Токмань. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 312 с.

15. Шванева И. Н. Ноосферная психология – новое научное направление [Электронный ресурс] / И. Н. Шванева // Ноосферное образование: сайт – Режим доступа: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4223964> – Загл. с экрана.

16. Шванева И. Н. Психическое развитие личности в ноосферной психологии [Электронный ресурс] / И. Н. Шванева // Ноосферное образование: сайт – Режим доступа: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=4223964> – Загл. с экрана.

Робота над художнім твором як засіб формування літературної компетентності в учнів основної школи

Світлана Паламар,

*кандидат педагогічних наук,
завідувач лабораторії літературної освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

У статті розглядаються психолого-педагогічні умови формування літературної компетентності в роботі над художнім твором на уроках української літератури.

Ключові слова: художній твір, читання, читацький інтерес, літературна компетентність, теоретико-літературні поняття.

Головною метою Проекту доктрини розвитку освіти України в XXI столітті є створення умов «для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України», формування поколінь, які «здатні навчатись впродовж усього життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства». Успішно розв'язати ці складні завдання можна лише за умови врахування специфічних особливостей літератури як мистецтва слова. Залучення учнів до багатств світової культури, духовне і моральне зростання особистості, естетичне виховання, розвиток художнього смаку – ось ті найважливіші завдання і функції, що має реалізовувати шкільна літературна освіта. Прилучатись до літератури – це не лише знати, але й уміти відчувати, співпереживати, висловлювати власне ставлення до подій, героїв, зображених у художньому творі, розуміти авторський підтекст тощо.

Аналіз методичних праць із досліджуваної проблеми засвідчив, що видатні вчені минулих століть запропонували цікаві підходи до вивчення літератури як мистецтва слова. Так, методист XIX ст. Ф. Буслаєв радив у процесі аналізу художнього твору основну увагу зосереджувати на визначенні особистості письменника, бо саме це, на його думку, дає можливість учням відчувати авторське сприймання світу, а також допомагає висвітлити картину літературного процесу певної доби [2]. Методисти В. Стоюнін, В. Водовозов, В. Острогорський наполягали на цілісному вивченні художніх творів, яке, на їхню думку, стає можливим лише за умови повторного читання тексту та глибокого осмислення його найважливіших частин [3; 6; 9]. В. Водовозов висловлював думку про те, що вчитель має обирати для ґрунтовного аналізу художнього твору окремі фрагменти або епізоди, з'ясувавши перед цим його родові та жанрові особливості. М. Рибникова чимало уваги приділяла виразному читанню як основному і найважливішому методу вивчення літератури. «...Тільки художнє читання, – писала вона, – розкриває твір в усій його глибині і його емоційній природі, в усій силі його впливу на читача і слухача». Цінними є рекомендації М. Рибникової щодо керівництва навчальною діяльністю учнів у процесі аналізу літературного твору. Вона пропонувала поступово зменшувати допомогу вчителя в роботі над твором, скорочуючи кількість запитань для аналізу. На думку методиста, цілеспрямована систематична робота в цьому напрямку дасть змогу з часом запропонувати учням самостійно ставити запитання до твору [8]. Наслідуючи кращі методичні традиції своїх попередників, сучасні вчені ведуть науковий пошук шляхів аналізу художнього твору.

Методисти О. Бандура, Є. Пасічник, Н. Волошина, З. Шевченко та ін., розмірковуючи над сутністю пізнавальної діяльності учнів у процесі вивчення літературного твору, співвідносять її з усіма методами вивчення літератури. При цьому вони відзначають найрізноманітніший характер учнівської діяльності: від спостережень учнів над особливостями художньої мови до самостійної оцінки і висновків про твір. Тому роботу над вивченням художнього твору, за їхнім переконанням, потрібно організувати так, щоб пізнавальна діяльність школярів завжди пов'язувалась з пошуком того нового, що залишилось за межами його первинного сприйняття. Елемент пошуку особливо необхідний в учнівській діяльності під час аналізу художнього твору. Він є невід'ємною складовою роботи учнів на уроках літератури, оскільки допомагає їм проникати в складний світ художніх образів і глибинний зміст твору. Пошукова діяльність сприяє насамперед збудженню інтересу й уваги учнів до мови художніх текстів, що максимально наближає їх до істинного розуміння й оцінки явищ, змальованих письменником. Серед форм і методів, що забезпечують емоційність аналізу літературного твору, ефективним є розгляд епізодів художньої мови твору з метою формування вмінь висловлювати свої думки, використовуючи їх активно в своєму мовленні.

Цінними з огляду на проблему дослідження є методичні поради А. Лісовського щодо шкільного вивчення ліричних творів. Аналіз твору має будуватись, виходячи з подвійної природи художнього образу – відтворювати світ і виявляти ставлення до нього. Оскільки слово в поезії «двопланове за своєю словесною спрямованістю», то сприйняття ліричного твору в єдності раціонального й емоційного – це осягнення взаємозв'язку форми і змісту художнього образу. Таке сприйняття розвиває образне мислення школярів [5].

Одне з основних завдань вивчення літератури в школі – аналіз художнього тексту. Як б сучасні методичні прийоми не обрав учитель, які б інноваційні технології він не використовував на уроці, усі вони мають бути зумовлені змістом твору і специфікою його аналізу. Тільки твір і його ефективний аналіз визначають методику його вивчення. Проблема шкільного аналізу – складна, багатогранна, а тому викликає чимало проблем і труднощів у вчителів. Як аналізувати художній твір? Які шляхи для цього обрати? Як сформувати в учнів навички аналізу художнього твору? Усі ці питання доводиться вирішувати учителям-словесникам щоденно. Хоча проблема аналізу художнього твору не нова у літературознавстві і методичній науці. Над нею

працюють і науковці, і методисти, і вчителі-словесники. Проте однозначної думки у розв'язанні проблеми немає. Не можна не визнати того факту, що чимало вчителів-словесників недостатньо володіють теоретичними засадами аналізу літературного твору. Робота з текстом часто підмінюється переказом, вибірковим читанням окремих епізодів, переглядом кінофільмів тощо.

Мета статті – систематизувати теоретичний матеріал з методики аналізу художнього тексту, використовуючи різні джерела знань і власний досвід, визначити місце аналізу художнього твору в навчальному процесі та його вплив на формування творчої особистості школярів, підвищення ефективності сприйняття ними творів української літератури.

Актуальність проблеми аналізу художнього твору зумовлює необхідність пошуку шляхів її вирішення. Одні методисти і практики стверджують, що художній твір необхідно вивчати як вид мистецтва, естетики, спираючись при цьому на великий досвід літературознавства. Інші ж наполягають на тому, що аналіз художнього твору не самоціль. Художній твір досить прочитати і «пережити», тобто обмежитись емоційним читанням.

Не можна погодитися з думкою тих учителів, які вважають, що твори треба просто читати з цікавістю. А звідки ж виникне ця зацікавленість? Що сформує стійкий інтерес учнів до української літератури? Людина, яка не вміє аналізувати твір, не зможе достатньо глибоко прочитати текст і ґрунтовно осягнути авторську позицію. Школярів треба вчити аналізувати й інтерпретувати текст. Тільки систематична й наполеглива робота з розвитку вмінь і навичок аналізу тексту допоможе учням стати справді кваліфікованими і компетентними читачами, знайти свої стежки до творів світового письменства й отримати велику насолоду від спілкування з мистецтвом слова.

У класичній методиці аналізу літературного твору передує його сприйняття і відповідне прочитання. Сприйняття – складний динамічний процес, який передбачає особистісне прочитання, інтерпретацію, мікроаналіз художнього твору самим читачем. Він супроводжується емоційними переживаннями і є завжди цілісним і безпосереднім. Тому, починаючи роботу з текстом, вчителю необхідно ввести школярів у твір, викликати інтерес, збудити читацьку увагу, а потім і активне ставлення до прочитаного. Як залучити учнів до читання художніх творів – одвічне питання всіх учителів-словесників. Крім визначених педагогікою вікових особливостей сприйняття художніх творів, у наш час треба враховувати ту дуже сумну для шанувальників гарної книжки обставину, що діти і підлітки з кожним роком читають усе менше і менше. Замість читання діти мають тепер інші інтереси. Як зазначається у «Концепції літературної освіти в загальноосвітній школі», учитель сьогодні «змушений конкурувати з телевізійними та комп'ютерними програмами». Як би важко не було, але вчитель повинен створити такі умови на уроці, щоб учень захотів прочитати твір. Слід максимально підготувати школярів до зустрічі з текстом художнього твору. Це можуть бути різні види коментарів, відомості про автора, задум, особливості жанру твору, читання цікавих уривків, що викличуть в учнів інтерес, створюють емоційний настрій (літературний матеріал повинен викликати в учнів ті почуття, які відповідають основній тональності твору). Роботі з вивчення художнього твору і творчості письменника можуть передувати повідомлення історичних, біографічних, лексичних, а в старших класах ще й теоретико-

літературних, філософських, естетичних відомостей. Форми цих повідомлень можуть бути різними: лекція вчителя, аналіз письмової роботи, раніше запропонованої учням, робота з картиною, кіноурок, літературна екскурсія, культпохід в театр, музей чи на лоно природи. Роль вступних занять зводиться до того, щоб викликати інтерес до програмного матеріалу і створити умови для його розуміння.

Пізнавальний інтерес – це один з найважливіших мотивів навчання школярів. Його дія дуже сильна. Під впливом пізнавального інтересу робота над художнім твором навіть у слабовстигаючих учнів проходить більш продуктивно. Класична педагогіка минулого стверджувала: смертний гріх учителя – бути нудним. Активізація пізнавальної діяльності учнів без розвитку їх пізнавального інтересу не тільки складна, але й практично неможлива. Ось чому в процесі навчання необхідно систематично розвивати і зміцнювати пізнавальний інтерес школярів і як важливий мотив навчання, і як стійку рису характеру особистості, і як могутній засіб формування умінь та навичок. У роботі над великими творами підготовка до сприйняття складається з чотирьох етапів:

1 етап – встановлення зв'язку з раніше вивченими і самостійно прочитаними творами;

2 етап – знайомство з біографією митця, епохою, в якій жив письменник чи яка знайшла відображення в творі;

3 етап – повідомлення про історію написання твору, його проблематику, публікацію і постановку на сцені;

4 етап – робота з невідомими поняттями, назвою, підзаголовком, присвятою, епіграфом тощо.

Усі названі етапи пов'язані між собою. Вони можуть існувати як єдине ціле і як окрема частина. Вчитель має право використовувати як усі етапи, так і окремі з них, залежно від змісту твору, мети, аналізу. У кожному шкільному віці можна виділити чотири умовні рівні сприйняття художнього твору – низький, середній, вищий та оптимальний. Якщо вчитель, застосовуючи різні форми роботи, досягає того, що більшість його учнів наближається саме до оптимального рівня сприйняття, можна впевнено стверджувати, що його уроки справді ефективні і учні сприйняли художній твір відповідно до авторського задуму. Підготовка до сприйняття є запорукою осмисленого глибокого прочитання літературного твору, активізації розумово-пізнавальної діяльності учнів.

Основною умовою ефективного вивчення літератури є знання тексту художнього твору. Тому дуже важливо, щоб усі учні прочитали його своєчасно. Художній твір, призначений для текстурального вивчення, зазвичай читають двічі. Перше читання зветься первинним. Мається на увазі початкове швидке читання, яке дає змогу одержати уявлення про загальний зміст твору, його ідею. Знайомлячись уперше з художнім твором, учні в основному звертають увагу на події і лише на наступних етапах проникають у його словесно-образну та композиційну структуру.

Процес читання – творчий процес, оскільки в ньому беруть участь автор і читач. Автор веде читача, відкриваючи йому щось невідоме, глибини свого світорозуміння і світовідчуття. У читача, залежно від індивідуально-психологічних особливостей, культури читання, життєвої ситуації, складеться своє враження про твір. Воно глибоко особисте і виникає з безпосереднього спілкування з художнім текстом.

Шкільна програма з української літератури передбачає як текстуальне, так і оглядове вивчення творів. Тому словесник повинен планувати роботу над текстом, виходячи із завдань читання, особливостей художнього твору, рівня сприйняття і підготовки учнів. Шкільний аналіз будується на літературознавчих і специфічних методичних прийомах роботи з художнім текстом. Прийоми аналізу – це засоби осмислення художнього твору. Арсенал шкільних прийомів роботи з літературним твором досить різноманітний: виразне читання; постановка запитань для тексту; уміння виділяти головне і другорядне; складання плану, конспекту, тез; уміння добирати цитати; переказ тексту; порівняння головних героїв з прототипами; усне словесне малювання; інсценування; складання кіносценаріїв; зіставлення текстів з творами інших видів мистецтва.

Проаналізуємо кілька найважливіших шкільних прийомів. Одним із таких є постановка випереджальних запитань до твору, що спонукають учнів уважніше читати текст, звертати увагу на ті епізоди, які є складними для їхнього сприйняття, але необхідні для усвідомлення твору. Саме питання стимулює пізнавальну діяльність учнів. Важливим елементом аналізу літературного твору є коментоване читання, завдяки якому учні вчаться вдумливо читати, самостійно міркувати, у них розвивається художній смак. Прийоми коментування змінюються відповідно до специфіки твору, рівня літературного розвитку учнів та мети уроку. Коментувати треба лише те, без чого учні не зможуть зрозуміти твір. У методиці викладання літератури виділяють такі типи коментування: лінгвістичне, стилістичне, історичне. Під час первинного ознайомлення з художнім твором доцільно удаватися до його переказу. По-перше, такий підхід дасть змогу вчителю встановити рівень доступності творів для учнів і привчить звертати увагу на особливості художньої форми; по-друге, зосередить увагу школярів на головних епізодах, які допоможуть усвідомити ідейно-художній зміст; по-третє, викличе інтерес до читання запропонованого тексту. Переказ може бути повним, вибіркоким, стислим, але обов'язково художнім.

Порівняння і зіставлення – один з головних прийомів розуміння тексту. У педагогічній практиці доцільно застосовувати такі види цього прийому: порівняння варіантів, перекладів того самого твору на інші мови, різних рецензій на прочитаний текст, різних творів живопису до одного літературного твору, історичних фільмів про осіб чи події у зображенні різних митців.

В аналізі літературного твору важливу роль відіграє художня деталь. Педагогу необхідно навчати школярів бачити її у творі, визначати її місце в структурі художнього образу. Робота над художньою деталлю допомагає виховувати вдумливого читача, формувати вміння визначати мистецький почерк письменника. Робота над деталлю значно складніша, ніж інші мето-

дичні прийоми роботи з текстом. Вона потребує активності учнів, творчого пошуку, глибокого роздуму, допомагає зрозуміти характери героїв, ідею твору.

Отже, застосування різних прийомів розуміння і осмислення тексту дає позитивний результат. Така робота сприяє усвідомленому засвоєнню знань, абстрагованому понятійному мисленню, розвиває спостережливість і дослідницькі вміння, стимулює почуттєве пізнання, поглиблює і концентрує його. Поглиблене засвоєння художнього твору здійснюється в процесі другого, повторного читання. Друге читання – це вибірково-систематизоване читання від частини до цілого. Без переробки не можна збагнути всю глибину художнього твору. Повторне повільне аналітичне читання розширює враження про твір, він сприймається як єдине ціле, виразніше відчувається його своєрідність.

Головне завдання вчителя літератури – допомогти учням зрозуміти художній твір, глибинно осягнути його художню та естетичну сутність, виховати уважного, вдумливого, компетентного читача.

Отже, робота учнів над текстом художнього твору є складовою усіх ланок процесу шкільної літературної освіти. Велике значення для її правильної організації має формування у школярів навичок роботи з текстом. Однією з найважливіших умов засвоєння учнями художнього твору є підготовка до його сприйняття. Значну роль в усвідомленні змісту твору відіграє первинне читання, яке передбачає роботу над епізодом, постановку запитань і завдань, коментування, виділення головного і другорядного, зіставлення, мікроаналіз. Раціонально і систематично проведена робота над текстом не тільки позитивно впливає на якість знань учнів, підвищує рівень їхньої літературної освіти, виробляє вміння і навички працювати з текстом, а й виховує серйозне ставлення до літератури як навчального предмета, духовно збагачує, підвищує читацьку культуру.

Література

1. Бандура Р. М. Вивчення елементів теорії літератури в 5—7 класах. — К.: Рад. школа, 1981. — 129 с.
2. Буслаев Ф. И. О преподавании отечественного языка. — Л.: Учпедгиз, 1941.
3. Водовозов В. И. Избранные педагогические произведения. — М.: Издательство АПН РСФСР, 1958.
4. Капська А. Й. Як навчити учнів виразно читати. — К.: Рад. школа, 1980. — 120 с.
5. Лісовський А. М. Морфологія художності твору і вивчення літератури в школі. — Житомир: Полісся, 2004. — 129 с.
6. Острогорский В. П. Беседы о преподавании словесности. Изд. 4-е СПб., 1913.
7. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх закладах. — К.: Ленвіт, 2000. — 384 с.
8. Рыбникова М. А. Очерки по методике литературного чтения. — М., 1963.
9. Стоюнин В. Я. Избранные педагогические сочинения. — М.: Педагогика, 1991. — 367 с.

В статье рассматриваются психолого-педагогические условия формирования литературной компетентности в работе над художественным текстом на уроках украинской литературы.

Ключевые слова: художественный текст, чтение, читательский интерес, литературная компетентность, теоретико-литературные понятия.

The article examines the psychological and pedagogical conditions of literary competence in the work on the artistic text on the lessons of Ukrainian literature.

Keywords: artistic text, read, reader's interest, literary competence, theoretical and literary concepts.

Вивчаємо повість-казку Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії»

Тетяна Чепурняк,

Ольга Карп'як,

учителі української мови і літератури ЗОШ №7

м. Кам'янець-Подільський

Урок перший

Тема. Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Зміст і композиція твору.

Мета: ознайомити учнів з найважливішими фактами біографії письменниці, змістом першого і другого розділів твору, визначити та усвідомити особливості жанру твору; удосконалювати навички виразного читання, розвивати культуру зв'язного мовлення, увагу, пам'ять, спостережливість; виховувати цілеспрямованих, наполегливих людей майбутнього.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Галини Малик, текст твору «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», презентаційні слайди.

Епіграф: Для мене література – одна з умов існування, а література для дітей – це і прихисток, і робочий стіл, і живе створіння, яке потребує захисту, відданості і піклування.

Галина Малик

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Актуалізація опорних знань

Бесіда за питаннями.

Який твір називається казкою?

Які види казок вам відомі?

З яких частин складається казка?

Які казки називаються народними, а які – літературними?

Хто з українських письменників писав твори цього жанру?

III. Оголошення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя. Літературні казки подібні до народних, однак є суттєві відмінності. Оповідь у літературній казці підпорядкована авторській волі. Читач бачить те, що відбувається, очима письменника, який подає свої життєві спостереження. Сьогодні ми спробуємо зануритись у казковий світ майстра слова, який творить і досі. Хто ж це?

Гра «Знайдіть ім'я».

Розшифруйте ім'я та прізвище письменника. Шифр написано на дошці праворуч: 4, 1, 16, 11, 18, 1; 17, 1, 16, 11, 15 (Галина Малик). Посередині дошки розставлено картки-дешифратори.

IV. Сприйняття та засвоєння нового матеріалу

Розповідь учителя про Галину Малик (супроводжується показом презентаційних слайдів).

Народилася Галина Миколаївна 12 серпня 1951 року у м. Бердянську Запорізької області. 1964 року

сім'я переїхала в селище Середнє на Ужгородщині. Дитинство та юність майбутньої письменниці були радісними і спокійними. Вона добре вчилася в школі, мала веселий характер, почуття гумору і... не збиралась бути письменницею. Батько Галини Миколаївни за фахом був агрономом, і його разом із сім'єю направили в Донецьку область. Але Галину Миколаївну завжди тягнуло на Закарпаття, туди, де пройшло її дитинство.

Своє перше знайомство з книжкою Галина Миколаївна запам'ятала на все життя. Це сталося в день її народження, коли мама зробила малій Галинці диво-подарунок – збірку «Українські народні казки», яка стала для неї «і букварем, і розвагою, і цілим новим світом». Один із перших спогадів дитинства: мама клопоче біля плити – варить борщ, а Галинка тягне стільчик, щоб сісти біля її ніг, і просить: «Мамо, читай «Падав сніг». Перший цей віршик Платона Воронька, якому її навчила мама, – був найулюбленішим. Читати почала з п'яти років. І тоді ж батьки передплатили дитячі журнали. Читала дівчинка дуже багато, шкільний бібліотекар спочатку навіть змушувала її переказувати книжки, – вона не вірила, що Галя так швидко повертає їх прочитаними. Довгими зимовими вечорами Галина читала старенький «Кобзар». Дуже любила «Морську чайку» Юрія Збанацького, «Алісу в Країні див» Льюїса Керролла.

Закінчивши школу, вона вступила на філологічний факультет Ужгородського університету, працювала коректором у міській друкарні, потім – у Закарпатській обласній науковій бібліотеці. У 1991 році Г. Малик обіймає посаду головного редактора видавництва «Закарпаття». А з 1998 року вона – видавець та редактор журналу для дітей «Віночок».

Писати майбутня письменниця почала ще зі шкільного віку. Потім кинула, та коли сама стала мамою, почала створювати віршики для своєї доньки. Галина Миколаївна дуже добре пам'ятає, як вона сприймала світ у дитинстві, усі свої дитячі відчуття. Тому її вірші для дітей легкі, з простими, інколи зовсім не очікуваними, сюжетами. Якось в інтерв'ю Галина Малик сказала: «Для того щоб писати для дітей, треба просто бути щасливою людиною... Адже звідки, як не з себе, можна дістати весь той прекрасний казковий світ, якого в реальності не існує?»

Згодом Г. Малик почала писати казкові повісті для дітей. Ці персонажами цих повістей весь час трапляються якісь пригоди, відбуваються небезпечні та радісні події: то реальні діти потрапляють у казкову країну, то герої казкових країн потрапляють у наше реальне життя. А ще, коли читаєш повісті та п'єси письменниці, здається, що їхня авторка перебуває серед своїх героїв – разом із ними переживає все описане у книжках.

Більшість своїх творів письменниця присвятила дітям. Найвідоміші її твори – це «Незвичайні пригоди

Алі в країні Недоладії», «Злочинці з паралельного світу», серія невеликих поетичних збірок для дітей. З незвичайними пригодами Алі, невгамовної героїні цих повістей, уже познайомились юні читачі Іспанії, Італії, Франції, Німеччини та інших країн.

Галина Миколаївна не приховує, що свої перші дитячі книжки написала через потребу пояснити якісь прості та важливі істини своїй старшій дочці. Сьогодні ми розпочнемо вивчення твору «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Це **повість-казка**. Ви вже знаєте, що таке казка. А **повість** – це розповідний художній твір, який характеризується досить розгорнутим сюжетом, широким охопленням подій з життя головного персонажа, більшою, ніж в оповіданні, кількістю персонажів. Але перш ніж розпочати читати твір, давайте дізнаємося, як він виник, з уст самої письменниці.

Зачитування учнем листа-звернення до дітей (історія написання твору).

Любі мої маленькі читачі!

Коли я писала казку про пригоди дівчинки Алі, моїй дочці було сім років...

Вона тоді дуже не любила доводити свої справи до кінця. І я сподівалася, що, прочитавши цю казку, вона зрозуміє, як це погано.

Не знаю, що допомогло – чи казка, чи щось інше, але зараз вона не залишає недороблених справ.

Тому я сподіваюсь, що казкові герої цієї книжки – добрі і злі, веселі і сумні – допоможуть нам усім зрозуміти, що все-все на світі залежить від нас з вами. І ми з вами залежимо один від одного. А найбільше, що залежить від нас – це наше майбутнє! Давайте уважно подивимося йому в обличчя: чи все в ньому буде доробленим, аби ми могли бачити його щасливу і доброзичливу усмішку.

Ваша Галина Малик

Робота над текстом твору (1-й, 2-й розділи).

Виразне читання розділів.

Бесіда за питаннями вчителя

Розділ 1

Що запланувала зробити Аля до дня народження бабусі?

Як до цієї справи вона підготувалась?

Чому дівчинка відклала роботу?

В чому була впевнена дівчинка, коли поздоровляла бабусю?

Яким насправді був рушник?

Чому Аля втекла до своєї кімнати?

Чого очікувала Аля у своїй кімнаті?

Який гість з'явився в кімнаті дівчинки? Знайдіть і зачитайте його опис.

Скільки справ не завершила дівчинка?

Зачитайте, які слова бурмотів собі під ніс чудернацький гість.

Що трапилося з Алею?

Розділ 2

– Чому дівчинку називали Алею?

Зачитайте, якою вона була.

Де одразу опинилася дівчинка?

Чим так вразили Алю ставок, квіти, сонце?

V. Систематизація й узагальнення знань

Завдання: скласти план до першого розділу.

Робота з епіграфом.

VI. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

– Що мені запам'яталось з уроку?

VII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VIII. Домашнє завдання

Скласти план до 2-го розділу. Прочитати 3–7 розділи (скорочений варіант).

Урок другий

Тетяна Чепурняк,

*учитель української мови і літератури ЗОШ№7,
м. Кам'янець-Подільський*

Тема. Елементи незвичайного в повісті. Символіка країни Недоладії та її мешканців.

Мета: вчити виразно і вдумливо читати твір; формувати вміння визначати роль елементів незвичайного; виховувати інтерес до художнього слова.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Галини Малик, текст програмового твору «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання (план до другого розділу повісті)

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда.

— У яких творах ви вже зустрічали елементи незвичайного? До якого жанру вони належали?

— Що свідчить про фантастичність казок? (*Казкові герої, фантастичні події, чудодійні предмети*).

— Назвіть твір світової літератури, в якому дівчинка потрапляє у казкову країну. (*«Аліса в Країні чудес» Льюїса Керролла*).

IV. Оголошення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Сприйняття та засвоєння нового матеріалу

1. Словникова робота.

Недоладія – країна, в якій живуть не доведені до ладу справи (не завершили їх).

Абияки, якоськи, сьяк-такі – жителі країн; вжито назви на означення осіб, які роблять справи як-небудь.

Кошмарний – сповнений кошмарів; жахливий.

Кривулястий – нерівний, покручений, звивистий.

Вивіска – дошка з будь-якого матеріалу, на якій зроблено напис, іноді з малюнком, що означає рід діяльності або назву підприємства, установи.

Провулок – обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння між двома вулицями.

Перекошений – викривлений.

Стовбичити – стояти, бути на ногах; постійно перебувати де-небудь.

Недоречність – те, що не відповідає певним вимогам, не пасує до чого-небудь.

Лопуцька – розм. слово; молода, соковита стеблина деяких рослин, звичайно їстівна.

Рябий – забарвлений в різні кольори.

Карлик – неприродно мала на зріст людина; ліліпут, коротун.

Інструкція – керівна вказівка; настанова.

Примітка – короткий запис, що є поясненням до якогось тексту.

Фізіономія – те саме, що обличчя.

2. Бесіда.

Хто був першим, з ким познайомилась Аля в Недоладії?

Як він виглядав?

Чому, на думку дівчинки, вона потрапила у цю дивну країну?

Чого найбільше прагнула Аля?

Коли Аля вперше довела справу до кінця?

Яке враження справила столиця на дівчинку? Віднайдіть це у творі й зачитайте. (Розділ 6).

3. Зачитування фрагментів з 6-го й 7-го розділів, у яких подано характерні ознаки країни.

4. Теорія літератури (символ, символіка).

Символ – умовне позначення якогось предмета, поняття або явища.

Символіка – це умовне відображення подій, явищ, понять, ідей за допомогою умовних знаків – символів; символічне значення, яке надається чому-небудь, символи; сукупність символів.

Недоладія є країною, у якій все не до ладу, чогось не вистачає. Це ви простежували ще в 2-му розділі, коли йшлося про ставок, квіти, сонце. Столицю символізують вулиці, будинки, жителі, кожному з яких чогось не вистачає, відсутність усмішок. Як Аля сприймає все?

Коли читали казку, ви помітили, що у творі є не тільки вигадані, а й реальні особи: Аля, бабуся, тато, мама. Про сім'ю дівчинки, правда, є лише згадка в тексті твору. У творі наявний магічний числовий символ, що простежуємо ще в народних казках, – число 12.

5. Завдання: з'ясувати, які елементи незвичайного наявні у творі і яку роль вони виконують.

6. Читання вголос стислого переказу 8–15 розділів та 16 розділу з коментуванням.

VI. Систематизація й узагальнення знань Бесіда.

Хто провів Алю до Недороля Десятого?

Яку таємницю розкрив він Алі?

Чому Недороль потрапив у цю країну?

Хто й чому створив Недоладію?

Що вирішила далі робити дівчинка після того, як побувала в замку?

Чим відрізнявся від інших цей будинок?

Навіщо дівчинка хотіла віднайти чарівну книгу?

Про що співав Недочеревик?

Що потрібно було зробити Алі, щоб повернутися додому? Зачитайте.

Що незвичайне відбулося, коли Аля читала список адрес?

Як переносився Недочеревик з Недоладії?

Кого переносив Недочеревик до Недоладії?

VII. Підсумок уроку

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

IX. Домашнє завдання

Перечитати 16-й розділ, стислий переказ 17–26 розділів.

Урок третій

Тема. Морально-етичні проблеми в казці: добро і зло, відповідальність за свої вчинки, вміння долати перешкоди на шляху до мети.

Мета: з'ясувати значення поняття *проблема*, *мораль*, вчити відрізняти добро від зла; розвивати творчу уяву, фантазію; виховувати бажання творити добро та почуття відповідальності за вчинки.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Обладнання: портрет Галини Малик, текст про-

грамового твору «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».

Епіграф: *Добро не пропадає, а зло вмирає.*

Прислів'я

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

Фронтальне опитування.

Кому ще допомогла дівчинка, як тільки вийшла з будинку Недочеревика?

У чому зізналася дівчинка перед мешканцями Недоладії?

Чому Аля знову вирушила до замку?

Що трапилося з Алею в замку?

Як дівчинка допомогла Недоролю?

Як ставилися гвардійці до Алі?

Хто спускався до Алі в підземелля і хто зрештою допоміг дівчинці?

Куди спершу попрямували подруги?

Чому Аля знову опинилася в підземеллі і кого вона там побачила?

III. Актуалізація опорних знань

Бесіда.

Що таке «добро» і що таке «зло»?

У яких творах добро завжди перемагає зло?

Продовжте речення: «Добра людина – це...», «Зла людина – це...».

Що означає бути відповідальним за свої вчинки?

Чи вважаєте ви себе відповідальною людиною?

IV. Оголошення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

V. Сприйняття й усвідомлення нового матеріалу

1. Робота з епіграфом.

2. Читання твору вголос ланцюжком (27–30 розділи).

3. Завдання: проаналізувати пісеньку Алі.

Бувають ще на світі

справжнісінькі дива:

під гумкою зникає

у когось голова!

Комусь не вистачає

то серця, то руки,

з'являються на світі

недо-

чере-

вики.

Бувають чудеса

справжнісінькі на світі!

Виходить, ти і я

за все-усе в одвіті?

Що тут не доробив –

отам вилазить боком!

Буває, що добро

З одним виходить оком!

А чесність – без руки,

а правда – без ноги!

Буває, що і з друзів

виходять вороги!

От і виходить – перше

гарненько поміркуй,

а потім вже –

не допиши,

не дороби,

не докажи

або не домалуй!

4. Словникова робота.

Проблема – основне питання, порушене у творі.
Мораль – це система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства; етика. У творі порушено такі морально-етичні проблеми: добро і зло, відповідальність за свої вчинки, вміння долати перешкоди на шляху до мети. Як ми можемо це простежити у повісті-казці? Наведіть конкретні приклади.

5. Скласти таблицю «Добро – зло», розміщуючи в ній героїв повісті-казки.

Добро	Зло

6. Лінгвістичний конкурс: дібрати слова, які розпочинаються на *добро*, *зло*.

Добро: добробут, добродбай (дбайливий господар), добродій, добродушний, доброзичливий, добропорядний, доброприсстойний, добросердечний, добросовісний, доброчесний, доброчинний.

Зло: зловтіха, злодій, злосичливий, злопам'ятний, злорадство, злозякикий,

7. Робота з фольклорним матеріалом

Пояснити зміст прислів'їв і приказок та зв'язок їх із текстом твору.

Добре діло твори сміло.

Хто людям добра бажає, той і собі має.

Не всяка стежечка без спорища, не в кожній людині добра душа.

Кінець діло хвалить.

Що посієш, те й пожнеш.

Без охоти немає роботи.

Діло без кінця, як кобила без хвоста.

Зробив діло – гуляй сміло.

Найкраще в роботі слово: «Готово!»

VI. Систематизація й узагальнення знань

Літературний диктант.

1. Перед ким провинилась дівчинка, за що відчувала сором? (*Перед бабусею.*)

2. Як насправді звали дівчинку? (*Галя.*)

3. Що було дивного в її зовнішньому вигляді і також характеризувало вдачу? (*Незаплетена одна коса.*)

4. Хто створив країну Недоладію? (*Карлик Недочеревик.*)

5. Хто правив Недоладією? (*Недороль Десятий.*)

6. Як дівчинка зверталася до нього? (*Ваша недоречність.*)

7. Як називається столиця Недоладії? (*Недоград.*)

8. Яким був Недоладько (риси характеру)? (*Чесний, добрий, хоробрий, совісний.*)

9. Що шукала дівчинка в чарівній книжці? (*Інструкцію з перенесення.*)

10. Чого не має Недочеревик? (*Душі.*)

11. Скільки півників хотіла вишити Аля? (*Сто.*)

12. Яку вперше у своєму житті справу дівчинка довела до кінця? (*Пришила крильце комасі.*)

VII. Підсумок уроку

Вчитель читає рядки:

Добро і зло, як чорне й біле,

У парі споконвік жило.

Добро і зло – єдине ціле.

Так є. Так буде. Так було.

Добро творить – це треба мати

Сумління, честь і співчуття,

Це немічному помагати,

Це мирне, дружнє співжиття.

Добро творить багато важче,

Аніж творити чорне зло,

Та все ж ніколи і нізащо

Добро не замінить на зло.

VIII. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

IX. Домашнє завдання

Прочитати 27–30 розділи.

Урок четвертий

Тема. Своєрідність композиції твору «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». Особливості його мови.

Мета: узагальнити та систематизувати знання дітей про твір, визначити особливості мови твору Галини Малик та своєрідність його композиції; розвивати вміння висловлювати власні міркування про зміст казки, формувати елементарні навички аналізу епічного твору; виховувати в учнів естетичні почуття, любов і повагу до рідного слова.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації знань.

Обладнання: портрет Галини Малик, текст твору «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».

Епіграф: *Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова.*

М. Рильський

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Оголошення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

III. Повторення вивченого

Гра «Так – Ні».

1. Алі було соромно, бо вона не послухалася бабусі. (Ні.)

2. У столицю Недоладії дівчинку супроводжував Недоладько. (Так.)

3. У замку Аля познайомилася із Недопопелюшкою. (Так.)

4. Недороль одразу зрадив, як побачив незнайомку. (Ні.)

5. Дівчинка все ж таки вишила рушник. (Ні.)

6. Аля навчила мешканців Недоладії доробляти. (Так.)

7. Недороблені справи збирав Недочеревик. (Так.)

8. Усі в Недограді були сумні. (Так.)

IV. Формування нових знань

1. Робота з епіграфом.

2. Слово вчителя. Прочитавши повністю твір, ви вже можете визначити, про що розповідається у творі і чого повість-казка нас навчає.

Кожен твір має свою композицію, тобто побудову. Наприклад, «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» Галини Малик складається з 30-ти розділів. Кожний розділ містить підзаголовок, в якому окреслено, про що розповідатиметься в розділі. Останній розділ письменниці сама називає епілогом (заключна частина твору, у якій розповідається про подальшу долю героїв).

3. Бесіда.

Доведіть, що цей твір – повість-казка. (*Більший за розміром від оповідання, казки, розповідний твір з елементами фантастичного.*)

Які елементи незвичайного зустрічаються в казці? Яке магічне число є в тексті? (12.)

4. Дослідження мови твору.

Завдання: проаналізувати фрагменти тексту твору (1, 2 і 27 розділи), знайти пестливі слова, епітети, порівняння, персоніфікації (образний вислів, у якому ознаки істоти, людини переносяться на неживий предмет, явище). З'ясувати, які слова найчастіше вжиті у творі, у чому полягає їх особливість. Записати в зошит. (Слова із префіксом *недо-*, дієслова з *не*: (*Недорадник, Недороль, Недопопелюшка, Недоладько, Недоград, Недоладія, недороби, недопиши, недолиши, недоїж, недоший, не знає, не бачить, не вистачає, не вибирається, не дороби, не докажи.*)

1-й розділ:

пестливі слова – рівнесенько, маленький, чоловічок, дівчинка, ковпачок, кишеньки, долонькою, краєчку; *епітети* – голос був неживий, безбарвний і дуже неприємний; гарячі щоки, чудернацький гість; *порівняння* – чоловічок, наче коник, стрибнув на підлогу.

2-й розділ:

пестливі слова – маленькою, парасолька, любонько, острівець, *епітети* – незвичайна вдача, дивний ставок; *порівняння* – походжали, наче прогулювалися; *персоніфікації* – риби пішки походжали по його дну, старий рак сварив маленьких рачат, гуляли дві плотвички.

27-й розділ:

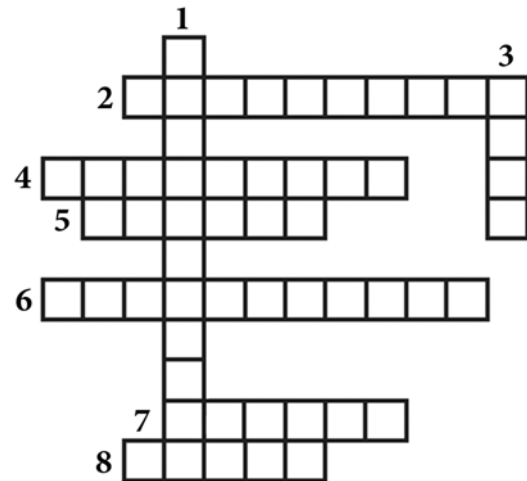
епітети – поважні години, гарні мелодійні передзвони; *порівняння* – цифри танцювали, наче старовинний королівський балет; *персоніфікації* – цифри радісно усміхалися, знімали капелюхи; години, хвилини і секунди підспівували; цифри танцювали; визирали хвилини і секунди; їм хотілося на волю; години сварили їх.

5. Усне малювання (робота в групах).

Клас ділиться на 3 групи. Перша готує розповідь «Яким я уявляю Недочеревику», друга – «Яким я уявляю Недороля», третя – «Яким я уявляю Недоладька».

Учні радяться 3–4 хвилини, а потім складають зв'язну розповідь.

7. Розгадування кросворда за твором «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».

По вертикалі: 1. Ім'я власника недотелю. (*Недоштанько.*) 3. Знаряддя, що стало в пригоді як у замку Недороля, так і в будинку Недочеревику. (*Ключ.*)

По горизонталі: 2. Його усі побоялися. (*Недорадник.*) 4. Ім'я годинникаря (*Недождень.*) 5. Подарунок для бабусі. (*Рушник.*) 6. Назва чарівної книги. (*Справаномер.*) 7. Недочеревик (*карлик.*) 8. Головний убір Недорадника. (*Шолом.*)

V. Підсумок уроку

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

Продовжити речення: «Найбільше мені сподобалось те, що...».

VI. Оголошення результатів навчальної діяльності школярів

VII. Домашнє завдання

Намалювати ілюстрацію до одного з розділів казки (для охочих). Скласти казку про одного з героїв твору, його пригоди (усно).

Виразне читання. Конкурс на кращого оповідача українських народних і літературних казок

Галина Сівицька,

учитель української мови і літератури

Великоомелянівського НВК "школа – гімназія"

Рівненської обл.

Ім'я уроку: «Казка – це дитинство людства і його мудрість».

Мета: формувати навички виразного читання і переказування казок, заохочувати дітей до щирого їх тлумачення; розвивати творчі здібності учнів; формувати розуміння добра і зла, красивого і потворного; виховувати позитивні риси вдачі, бажання творити добро.

Цілі.

Учні знатимуть: засоби виразного читання; власний рівень володіння уміннями виразного читання, проблеми, над вирішенням яких потрібно працювати, шляхи усунення недоліків; *види рефлексії та оцінювання.*

Учні вмітимуть: виразно читати й переказувати казку, відтворювати в діалогах вдачу персонажів; *провести усну рефлексію та оцінити результати власної діяльності на уроці.*

Тип уроку: урок формування знань, умінь, навичок.

Обладнання: тексти казок, учнівські ілюстрації, дидактичний матеріал.

Методи, прийоми, види, форми роботи: «незакінчене речення», «передбачення», робота в парах, конкурс оповідачів, створення ілюстрацій до казки (самостійно), «мікрофон», робота в групах, рольова гра.

Випереджувальні завдання: підготувати переказ африканської притчі «Як з'явилися у людей казки».

Епіграф:

Казка – наче той горіх.

Ти попробуй розкуси –

Знайдеш стільки в нім краси,

стільки мудрої поради,

стільки вигадки і правди...

В. Бичко

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. Забезпечення емоційної готовності до уроку (обмін усмішками із сусідом по парті та побажання успішної роботи на уроці).

2. Актуалізація суб'єктного досвіду та опорних знань.

2.1. «Мікрофон»: «Я люблю читати казки, тому що...»

2.2. Робота з епіграфом, ім'ям уроку.

— Як ви розумієте епіграф уроку?

— Як ви розумієте слова «Казка – це дитинство людства і його мудрість»?

II. Цілевизначення і планування

1. Повідомлення й аналіз теми, цілей уроку.

1.1. **Вступне слово вчителя.** Відомий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері у своїй філософсько-алегоричній притчі-казці «Маленький принц» зауважив: «Усі ми з берега дитинства, хоча здебільшого й забуваємо про це». І кожен із нас прийшов з такої країни. І казка теж звідти — з дитинства людства і з дитинства нашого народу. Усі ми — принаймні переважна більшість — виховувались у царині казок, але з роками призабуваємо цей дивовижний виховальний пласт.

Не забуваймо казок: вони повертають нас у дитинство — країну мрій і високої поезії.

Урок почнемо з давньої африканської притчі, що має назву «Як з'явилися у людей казки».

1.2. Заслуховування випереджувального завдання. Переказ притчі.

Жила собі колись миша. Бігаючи скрізь, проникала вона в будь-які будинки, у найпотаємніші сховища, а її очі ставали свідками багатьох подій. Одного разу миша вирішила сплести собі казки з усього того, що побачила на своєму віку. Кожну казку одягла в яскраве плаття – чорне чи біле, червоне чи синє. Так з'явилися казки в мишачій хаті. Вони замінили миші дітей. Та якось по тому полю, де була мишача хатка, проходила отара овець, і якась вівця вибила ногою двері. Казки вибралися з хати і розбіглися по всій землі. Тому й немає на землі народів, які б не знали казок, як немає, мабуть, і людей, які б їх не любили.

2. Узгодження плану роботи.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Слово вчителя: партитура твору і її роль у підготовці твору до читання.

Партитура художнього тексту – це графічне відтворення звучання художнього твору. Найчастіше термін використовується у музиці. Означає він сукупний нотний запис партій багатоголосного музичного твору для оркестру, хору чи ансамблю. При підготовці тексту до читання партитурними знаками позначаються паузи, наголоси, підвищення і зниження тону, інтонаційні переломи тощо. Партитурні позначки допоможуть учителям в процесі навчання учнів, особливо коли треба показати, як здійснити інтонаційну фігуру, що не визначена розділовим знаком. Складання партитури розпочинається із розчленування тексту на частини, періоди, ланки, мовні такти.

2. Робота з картою «Реєстр партитурних знаків» та пам'яткою «Читай виразно».

Реєстр партитурних знаків

1. ` — знак акценту над наголошеним голосним для позначення наголосу;

2. Паузи:

а) | – коротка,

б) || – середня,

в) ||| – довга;

3. Лейми:

а) U – односкладова,

б) UU – двоскладова;

4. ----- – пряма лінія під словом для позначення логічного наголосу;

5. (стрілка вгору) – підвищення тону;

6. (стрілка вниз) – зниження тону;

7. (зламана лінія) — інтонаційний перелом;

8. - - - - - (риски розтягнуті) – уповільнити вимову;

9. [ ] (квадратні дужки) – вписуються слова, що вимагають необхідного тону;

10. { } – фігурні дужки, що вказують на зміну адресата;

11. « ... » – лапки; служать для позначення іронічного відтінку.

Пам'ятка «Читай виразно»

Перечитай текст уважно. Визнач зміст, думки, почуття, настрій і переживання героїв, автора.

Подумки уяви описане.

Визнач своє ставлення до подій, персонажів.

Виріши, що будеш повідомляти під час читання слухачам, що вони повинні зрозуміти (яке твоє надзавдання як читця).

Обміркуй і обери відповідно до цих завдань інтонаційні засоби – тон, темп читання, познач паузи, логічні наголоси.

Прочитай спочатку текст вголос для себе. Не забудь, що ти промовляєш текст перед слухачами і спілкуєшся з ними.

Прочитай текст виразно.

3. Інтерактивна вправа «Розігрування ситуації за ролями».

3.1. Виразне читання уривка казки «Фарбований Лис» за ролями (оповідач, Лис, звірі), починаючи від слів: «Тоді Лис перший заговорив до них ласкаво...» до слів «Пішли дні за днями».

3.2. Обговорення прочитаного:

— Що відчули звірі, почувши цю розмову?

— Що відчув Лис? Як він поведився в цій ситуації?

— Яку рису характеру Лиса розкриває тут автор?

— Як ви почували себе в обраній ролі?

4. Робота в групах.

Учні об'єднуються в 4 групи: перші дві готують виразне читання народних казок, дві наступні — літературних казок. Групи отримують завдання на картках:

Група 1. Виразно прочитайте уривок із народної казки (за власним вибором).

Група 2. Виразно прочитайте уривок із літературної казки (за власним вибором).

— Яке виконавське завдання ви ставите перед собою?

Пам'ятка «Постановка виконавського завдання»

Щоб підготовка твору до виразного читання була успішною, ви маєте ясно уявити, з якою метою будете читати цей твір слухачам, тобто яке виконавське завдання ставите перед собою.

Пам'ятайте, що це завдання передбачає необхідність з'ясувати:

а) що потрібно сповістити слухачам, які думки і почуття, висловлені у творі, передати їм;

б) які роздуми та переживання викликати;

в) у чому переконати.

Відповідно до виконавського завдання доберіть потрібні інтонації, темп читання, жести, мімічні рухи; виділіть паузи, поставте логічний наголос на важливих словах).

5. Конкурс на кращого оповідача казки.

Умови проведення конкурсу:

Вибраний для переказу уривок казки має бути за обсягом невеликий.

Можна переказувати епізод, але такий, аби всі розуміли його зміст (наприклад, перед розповіддю сказати вступне слово).

Можна готувати переказ чи інсценівку групами, парами.

По можливості бажано сценічно відтворити образи з використанням костюмів героїв та оповідачів (наприклад, оповідач в образі дідуся Панаса).

Оцінюється розповідь за такими критеріями:

логічність, послідовність викладу подій;

виразність розповіді, її інтонаційна відповідність

змісту казки;

чистота мовлення (відсутність лексичних помилок,

слів-паразитів, орфоепічна правильність вимови);

артистизм, доречність міміки та жестів;

оригінальність.

5.2. Розповідь казки.

— Розповідь одного оповідача.

— Переказ парами.

— Переказ чи інсценівка групами.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

Рефлексія й оцінювання процесу і результатів діяльності.

1. Висловіть свої враження від уроку, продовживши речення: «Я зрозумів, що ...», «На наступних уроках мені хотілося б ...».

2. Проаналізуйте поставлені на початку уроку цілі. Чи досягли ми їх?

3. Оцінювання учнів.

Відкрите оцінювання (для цього необхідно, щоб кожен учень мав картки з балами або картки певного кольору (червоний – сподобалося дуже; зелений – молодці; синій – можна попрацювати краще).

Домашнє завдання

Обов'язкове загальне: завдання групам до уроку розвитку мовлення на тему «Інсценізація казки».

Обов'язкове на вибір: написати сценарій інсценівки до уривка казки; підготувати костюми для інсценізації.

За бажанням: розробити партитуру уривка казки, який найбільше сподобався.

Оцінювання і корекція навчальної діяльності з теми «Літературна казка»

Марія Любиш,

учитель української мови і літератури

Рокитнівської ЗОШ I–III ст. № 3

Рівненської обл.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

1. З'ясування емоційної готовності до уроку (*словесний настрій: висловити його одним словом – прикметником чи прислівником*).

2. Актуалізація суб'єктного досвіду.

— Прочитайте висловлення, записане на дошці: «Тисячі речей забудете, а тих хвилин, коли люба мама чи бабуся розповідала казки, не забудете до смерті» (І.Франко).

— Поміркуйте з приводу цих рядків І.Франка і скажіть, чи є хоч одна із вивчених нами літературних казок, яку ви так полюбили, що розказуватимете її й своїм дітям?

3. Актуалізація опорних знань.

— Пригадайте, які літературні казки ми вивчали, яких авторів?

— Сформулюйте теми цих казок.

— Назвіть головних героїв.

II. Цілевизначення і планування

1. Повідомлення й аналіз теми уроку.

2. Визначення власних цілей. Ознайомлення із загальними цілями уроку й доповнення їх власними.

3. Планування роботи (*у путівнику*).

План уроку

Усний літературний диктант на знання вивченого фактичного матеріалу з теми.

Аналіз проблематики та характерів героїв вивчених творів.

Узагальнення знань про літературну казку як жанр.

Мета: формувати вміння узагальнювати й систематизувати предметні й загальнонавчальні знання і вміння учнів з теми; рефлексувати й оцінювати рівень досягнення визначених навчальних цілей; виховувати вміння осмислювати значення вивченого для особистісного розвитку.

Цілі.

Учні знатимуть: зміст навчального матеріалу за I семестр; які із запланованих цілей досягнуті, а які ні; причину недосягнення/запоруку успіху.

Учні вмітимуть: робити висновки й узагальнення з прочитаного; висловлювати власні думки про вивчені твори, літературних героїв;

самостійно або з допомогою вчителя проводити рефлексію досягнення цілей семестру, характеризувати власний читацький розвиток; коригувати навчальні дії, планувати подальшу програму та її досягнення.

Тип уроку: комбінований урок.

Методи, прийоми, види, форми роботи: літературний диктант, бесіда, метод ПРЕС, повідомлення учнів, незакінчене речення.

Випереджальні завдання:

Проаналізувати й оцінити рівень досягнення визначених загальних та індивідуальних цілей теми.

Підготувати повідомлення «Чим я збагатився (лася), чого навчився (лася) як читач, вивчаючи тему «Літературні казки?»»

Заслуховування домашніх повідомлень «Чим я збагатився (лася), вивчаючи тему «Краса і багатство літературних казок».

Оцінювання заслуханих повідомлень.

Рефлексія й оцінювання досягнення загальних та індивідуальних цілей із теми.

Рефлексія й оцінювання діяльності на уроці.

III. Опрацювання навчального матеріалу

1. Усний літературний диктант на знання вивченого фактичного матеріалу з теми.

Що, за казкою І.Франка «Фарбований Лис», зробило Лиса страшенно гордим? (*Незвичайне щастя і його хитрість.*)

Чим вирішив похвалитися Лис Микита перед звірами? (*Украде курку з базару серед білого дня.*)

Хто першим помітив Лиса? (*Собаки.*)

Як Лис Микита урятувався від собак? (*Заліз у діжку з фарбою.*)

Як довго Лис Микита прикидався царем звірів Остромислом? (*Цілий рік.*)

За що Хуху-Моховинку любили в родині? (*За те, що була доброю, слухняною, роботячою.*)

Чому Хуху-Моховинку поважали інші хухи? (*Тому, що вона не гнівалася, не вередувала, була товариською.*)

Чому хухи не пам'ятають зла, не потребують подяки за добро? (*Бо роблять добро з повинності, від душі.*)

Як називається країна, про яку розповідається в казці «Цар Плаксій і Лоскотон»? (*Сльозолій.*)

Від чого загинув цар Плаксій? (*Від сміху.*)

Про яку країну йшлося в повісті-казці Г. Малик? (*Про країну Недоладію.*)

2. Аналіз проблематики та характерів героїв вивчених творів.

Пригадайте, які проблеми розкривають письменники у вивчених нами казках.

Які з них є спільними для опрацьованих нами казок? Назвіть проблеми, які властиві тільки певним казкам. Користуйтеся путівником.

Що є спільного в характерах героїв вивчених нами казок? А що в них відмінне? Обґрунтуйте свою думку за допомогою методу «Прес».

Які герої вивчених нами казок втілюють добро, а які – зло?

3. Узагальнення знань про літературну казку як жанр. Пригадаймо, що таке літературна казка. Як ви розумієте вислів «Краса і багатство літературних казок»?

4. Заслуховування домашніх повідомлень «Чим я збагатився(лася), вивчаючи тему «Краса і багатство літературних казок?»

5. Оцінювання заслуханих повідомлень.

6. Рефлексія й оцінювання рівня досягнення загальних та індивідуальних цілей із теми.

— Удома ви мали можливість проаналізувати свою роботу з теми. Оцініть рівень індивідуальних досягнень. Хто має що сказати з цього приводу? (*Кілька учнів.*) Зосереджуємо увагу на корекційній роботі з недосягнутими цілями.

IV. Рефлексивно-оцінювальний етап

Рефлексія процесу і результатів навчальної діяльності.

Проаналізуйте поставлені на початку уроку цілі. Чи вдалося їх досягнути?

Над якими із завдань вам сподобалося працювати найбільше?

Яке із завдань виявилось найскладнішим?

«Незакінчене речення»: «Після цього уроку я думаю.... розумію...відчуваю... З уроку я йду...»

Домашнє завдання

Обов'язкове загальне: опрацювати запитання до теми, які вміщені на стенді «Сьогодні на уроці». Підготуватися до контрольної роботи.

Контрольна робота. Світ фантазії, мудрості. Тести

(Літературні казки І. Франка, В. Королева-Старого, В. Симоненка, Г. Малик)

Микола Піддубний,

методист Рівненського ОІППО;

Наталія Жогло,

учитель української мови і літератури

Млинівської ЗОШ I–III ст. № 1

Рівненської обл.

Мета: визначити рівень засвоєння учнями знань, сформованості вмінь і навичок з теми.

Цілі.

Учні знатимуть: власний рівень засвоєння вивченого, причину невдач (*якщо такі були*).

Учні вмітимуть: робити узагальнення, виконувати тестові завдання різних видів; сформулювати значення ролі вивченого для особистого розвитку; написати власне висловлювання на основі вивченого.

Тип уроку: урок перевірки рівня навчальних досягнень.

Обладнання: зошити для контрольних робіт із завданнями.

Методи, прийоми, види, форми роботи: виконання тестових завдань.

Хід уроку

I. Мотиваційний етап

Забезпечення емоційної готовності до уроку («побажай мені успіхів»).

II. Цілевизначення і планування

Повідомлення теми і мети уроку.

Ознайомлення з планом роботи, узгодження його.

План

1. Пояснення вчителя щодо порядку проведення контрольної роботи.

2. Виконання завдань.

3. Відповіді на запитання учнів після виконання роботи.

4. Підсумок уроку.

3. Узгодження плану з учнями.

Виконання контрольної роботи

1. Пояснення вчителя.
2. Виконання рівневих завдань за варіантами.

I варіант

I рівень (3 бали: 0,5 бала за кожну правильну відповідь)

Завдання з вибором однієї правильної відповіді

№	Зміст	Бал
1	Яке почуття виникло в лісових мешканців, коли вони вперше побачили "невиданого звіра" (І. Франко, "Фарбований Лис")?	
2	Чому лісова Хуха поселилася в хліві (В. Королів-Старий, "Хуха-Моховинка")?	
3	Хто з персонажів, побувавши в казковій країні, зрозумів, що необхідно завершувати розпочаті справи (Г. Малик, "Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії")?	
4	Хто ввіймав Лоскотона й посадив у в'язницю (В. Симоненко, "Цар Плаксій і Лоскотон")?	
5	Про персонажа з якої казки говориться, що його дуже полюбляють і діти, й дорослі за веселість, завзятість, бадьорість?	
6	Як називається співзвучність закінчень рядків у вірші?	

II рівень (3 бали: 0,5 бала за кожну правильну відповідь)

Завдання з вибором однієї (*), кількох(**) правильних відповідей, на встановлення відповідності

№	Зміст	Бал
1	*Чому Лису Микиті вдалося обдурити звірів (І. Франко, "Фарбований Лис")? Усі були налякані небаченим звіром. Добре обдумав свої вчинки. Заручився підтримкою сильніших. Мав неабиякі здібності.	
2	*Що, на думку Хухи-Моховинки, потрібно робити зі злом (В. Королів-Старий, "Хуха-Моховинка")? Прощати. Знищувати. Не помічати. Поширювати.	
3	*Чим відрізняється літературна казка від народної? Побудована на реальних подіях. Велика за обсягом. Призначена для читання. Створена письменником.	
4	*Яку справу дівчинка Аля вперше доводить до кінця? Пришиває бабці крильце. Пришиває гудзика. Витирає пил у кімнаті. Лагодить годинник.	
5	**Яку людину змалював В. Симоненко в образі дядька Лоскотона в казці "Цар Плаксій і Лоскотон"? Яка ходить від хати до хати і сміється. Людину-оптиміста, яка вірить у життя. Того, хто допомагає в житті. Хто нічого не хоче робити, лише веселиться.	
6	Установи відповідність між назвами казок та їх темами.	

"Хуха-Моховинка"		Розповідь про дівчинку, яка, потрапивши в складну ситуацію, змінює своє ставлення до себе і до людей.
"Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії"		Розповідь про красиву країну Сльозолий, царю якої радість приносили тільки сльози.
"Цар Плаксій та Лоскотон"		Розповідь про звіра, який волею випадку набув незвичайного вигляду й оголосив себе посланцем святого Миколая на землі.
"Лис Микита"		Розповідь про міфічних лісових істот, які люблять свій край і живуть за законами добра та справедливості.

III рівень (3 бали: 1,5 бала за кожну правильну відповідь)

№	Зміст	Бал
1	Чи міг Лис Микита жити довго і щасливо? Що для цього мав змінити: друзів, родичів, себе (І. Франко, "Фарбований Лис")?	
2	Яка головна думка казки "Хуха-Моховинка"?	
3	Підкресли риму в поданих рядках. <i>Лоскотона посадили За вузьні грати, А в палаці порішили: — Час весілля грати.</i>	

IV рівень (3 бали)

Виконай одне із завдань за вибором.

Вислови свої міркування з питання «Чи може людина бути щасливою, якщо вона дбає лише про себе?» Думки підтверджуй прикладами з вивчених літературних казок.

Напиши невелике есе про те, у чому ти змінився як читач під час вивчення теми «Світ фантазії, мудрості». (Есе – вільний виклад думок, власні міркування, викликані якимось твором, явищем тощо.)

Розкажи у формі невеликого письмового висловлювання (до однієї сторінки), як ти досягав поставлених на початку семестру читацьких цілей.

II варіант

I рівень (3 бали: 0,5 бала за кожну правильну відповідь)

Завдання з вибором однієї правильної відповіді

№	Зміст	Бал
1	Чого найбільше боявся Лис Микита, ставши царем (І. Франко, «Фарбований Лис»)?	
2	Що обіцяв злий дід Хусі, якщо вона врятує його (В. Королів-Старий, «Хуха-Моховинка»)?	
3	Яку справу дівчинка Аля вперше доробила до кінця?	
4	Що обіцяв цар Плаксій тому, хто зловить Лоскотона і «його посадить в льох» (В. Симоненко, «Цар Плаксій і Лоскотон»)?	
5	Яку збірку казок опублікував І. Франко?	
6	Як називається певна кількість заримованих віршових рядків, виділених у групі?	

II рівень (3 бали: 0,5 бала за кожну правильну відповідь)

Завдання з вибором однієї (*), кількох(**) правильних відповідей, на встановлення відповідності

№	Зміст	Бал
1	*Із кого насміхається автор у казці "Лис Микита"? Із усіх лісових мешканців. Із Лиса Микити. Із собак, які не змогли зловити Лиса. Із Ведмеда.	
2	*У чий будиночок проникає Аля? Карлика Недочеревика. Недороля Десятого. Недопелюшки. Годинникаря.	

3	*Чому Хуха з іншими істотами допомогли діду в скрутний для нього час (В. Королів-Старий, "Хуха-Моховинка")? Злякалися, що він зруйнує їхні домішки. Хухи добрі від природи і завжди допомагають. Їх попросив старий Хо. Дід обіцяв їм винагороду за допомогу.	2	Чому казкова країна називається Недоладією, її столиця – Недоградом, а імена всіх мешканців починаються на Недо-?
4	**Якою, на твою думку, повинна бути людина, щоб її любили й поважали ("Цар Плаксій і Лоскотон" В. Симоненка). Життерадісною. Смішною. Турботливою. Могутньою.	3	Підкресли риму в поданих рядках. Але в тому диво-царстві, Зневажаючи закон, Жив у мандрах і митарстві Добрый дядько Лоскотон.
5	** Якою мовою можуть писатися літературні твори? Мовою автора. Прозовою мовою. Віршованою мовою. Мовою персонажів.	<p>IV рівень (3 бали) Виконай одне із завдань за вибором.</p> <p>Напиши невеликий твір «Чи потрібно в житті пробачати зло»? Міркування підтвердуй прикладами з вивчених літературних казок.</p> <p>Напиши невелике есе про те, чого ти навчився як читач під час вивчення теми «Світ фантазії, мудрості». (Есе – вільний виклад думок, власні міркування, викликані якимось твором, явищем тощо.)</p> <p>Розкажи у формі невеликого письмового висловлювання (до однієї сторінки), як ти досягав поставлених на початку семестру читацьких цілей.</p>	
6	Установи відповідність між назвами казок та їх персонажами.		
"Фарбований Лис»		Співчуває, прощає зло, допомагає.	
"Хуха-Моховинка»		Веселий, сміливий, людяний.	
"Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії"		Вигадливий, гордий, ошуканець, брехун.	
"Цар Плаксій і Лоскотон»		У цій країні ніхто не доводить початих справ до кінця.	

III рівень (3 бали: 1,5 бала за кожну правильну відповідь)

№	Зміст	Бал
1	Які ознаки вказують на те, що «Цар Плаксій і Лоскотон» є казкою?	

Чи досягнуті цілі? Що сприяло (заважало) цьому?
Чи задоволені результатом діяльності?
На які питання, що стосуються контрольної роботи, хотіли б отримати відповідь? (*Якщо такі запитання є, вчитель відповідає на них*).

Календарно-тематичне планування уроків української літератури

(5 клас, II семестр)

Анатолій Фасоля,
кандидат педагогічних наук
Інститут педагогіки НАПН України

№	Зміст	К-ть год. Дата	Цілі уроку	Методи, прийоми, види, форми робіт
33	Ціле- і смислевизначення з теми «Загадки. Прислів'я та приказки. Історичне минуле нашого народу». Загадка як вид усної народної творчості. Зміст і форма загадок. ТЛ: загадка.	1	Учні знатимуть: імена письменників, назви творів, які будуть вивчати в темі; зміст і форми загадок, особливості виразного читання їх, логіку відгадування; зміст поняття загадка. Учні вмітимуть: відгадувати загадки; аналізувати їх будову; виразно читати загадки напам'ять; сформулювати власні цілі вивчення теми з огляду на зацікавлення та рівень навчальних досягнень.	Слово вчителя, бесіда, робота з підручником (у парах), виразне читання, «мікрофон».
34	Види загадок (про людей, їхнє життя, про природу, рослини, тварин). Художні засоби в загадках. Розвиток мовлення. Складання загадок (усно і письмово).	1	Учні знатимуть: види загадок, художні засоби, які вживаються в них; алгоритм рефлексії власної діяльності на уроці. Учні вмітимуть: розрізняти види загадок; розкривати роль метафори у загадці; виразно читати напам'ять, складати загадки; усно відрефлексувати власну діяльність у кінці уроку.	Обмін усмішками, побажаннями, колективне планування діяльності, робота в групах, колективна робота, «незакінчене речення», творче моделювання.
35 - 36	Прислів'я та приказки. Їх краса й мудрість. Народне уявлення про довколишній світ. Види прислів'їв і приказок. ТЛ: прислів'я, приказка.	2	Учні знатимуть: зміст прислів'їв та приказок, що вивчаються, їх види; суть понять прислів'я і приказка; особливості виразного читання прислів'їв та приказок; алгоритм цілевизначення та планування навчальної діяльності на уроці. Учні вмітимуть: розрізняти прислів'я і приказки, пояснювати зміст; уживати прислів'я і приказки стосовно конкретних життєвих ситуацій; виразно читати напам'ять; визначати власні цілі уроку та обговорювати їх із суспільством по парті; спланувати власну та спільну навчальну діяльність.	Бесіда, робота з підручником, словникова робота, робота в парах, робота в групах, виразне читання, слово вчителя, програмований диктант, літературний аукціон, творче конструювання, інтелектуальна розминка.

37	Позакласне читання. Конкурс на кращого знавця творів фольклору.	1	Учні знатимуть: вивчені жанри фольклору, їхні особливості, зміст вивчених творів. Учні вмітимуть: виразно читати та переказувати твори, давати оцінку прочитаному; самостійно (і з допомогою вчителя) добирати необхідний до уроку матеріал; працювати в групі для досягнення спільної мети; відрефлексувати власну і спільну діяльність на уроці.	Слово вчителя, випереджувальне завдання, «розминка», робота в групах, «хто найбільше», «фант за оплески», «публічна самотність», «сховані слова», «рюкзак».
38	Леонід Глібов – відомий український байкар і поет. Фольклорна основа його віршованих загадок. «Химерний, маленький».	1	Учні знатимуть: окремі факти з життя Л. Глібова; зміст поетичної загадки; особливості її виразного читання; алгоритм цілевизначення та планування. Учні вмітимуть: виразно читати загадки Л. Глібова; пояснювати спосіб їх відгадування; коментувати особливості поетичної загадки; оцінювати власну діяльність і роботу однокласників на уроці; визначати цілі уроку.	Слово вчителя, гра «Бджілка», виразне читання, інформаційне групування, бесіда, «мікрофон», робота в парах, метод ПРЕС.
39	Леонід Глібов. Акрівірші. «Що за птиця?», «Хто вона?», «Хто розмовляє?», «Хто сестра і брат?». Життєствердний пафос віршів Л. Глібова. Особливості поетичної мови. ТЛ: акривірш, порівняння.	1	Учні знатимуть: окремі факти з життя Л. Глібова; зміст поетичних загадок; особливості їх виразного читання; зміст понять акривірш, порівняння; алгоритм цілевизначення та планування роботи на уроці. Учні вмітимуть: виразно читати загадки Л. Глібова; пояснювати спосіб їх відгадування; коментувати особливості поетичних загадок; визначати роль художніх засобів; сформулювати цілі уроку, колективно планувати роботу на уроці.	Гра «Вірю – не вірю», «Ти мені – я тобі», робота в групах, «чарівна скринька», «мікрофон».
40	ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ НАШОГО НАРОДУ Історичне минуле українського народу. «Повість минулих літ» – найдавніший літопис нашого народу. Літописна оповідь «Три брати – Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь». ТЛ: літопис.	1	Учні знатимуть: зміст поняття літопис; історію створення літопису «Повість минулих літ»; зміст виучуваної оповіді; алгоритм цілевизначення та планування діяльності упродовж вивчення теми. Учні вмітимуть: пояснити значення давнього літописання; розповідати про легендарного Нестора Літописця; виразно читати й переповідати літописну оповідь «Три брати – Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь»; вирізняти з-поміж інших жанр літописної оповіді; спланувати шлях досягнення власних цілей під час вивчення теми; сформулювати власні цілі вивчення теми.	«Графік настрою», створення словесного портрета, бесіда, словникова робота, взаємні запитання до тексту (робота в парах), слово вчителя, коментоване читання, метод ПРЕС.
41	Літописні оповіді: «Святослав укладає мир з греками і повертається до Києва. Смерть Святослава», «Володимир вибирає віру», «Розгром Ярославом печенігів. Початок великого будівництва в Києві. Похвала книгам». Казкові та історичні мотиви літописних сюжетів. Любов руських (українських) князів до своєї землі, їхня сила, воля, благородство, сміливість, рішучість, вірність.	1	Учні знатимуть: зміст виучуваних літописних оповідей, значення давнього літописання для нащадків; алгоритм цілевизначення й оцінювання роботи на уроці. Учні вмітимуть: усвідомлено переказувати оповіді; аналізувати риси характеру руських (українських) князів; розрізняти казкові та історичні мотиви літописних сюжетів; сформулювати цілі уроку, оцінити свою діяльність на уроці.	Робота в групах, гра «Хто швидше», «мікрофон-2», «незакінчене речення», бесіда.
42	Олександр Олесь. «Ярослав Мудрий» (із кн. «Княжа Україна»). Поезії з книжки «Княжа Україна», їх зв'язок із літописами. Поетична оповідь про минуле нашого народу, князів Київської Русі, їхню мудрість, благородство, хоробрість, любов до рідної землі.	1	Учні знатимуть: стислі відомості про Олександра Олеся; зміст виучуваних поезій із книжки «Княжа Україна»; особливості виразного читання віршів; зміст заповіту Ярослава Мудрого; алгоритм планування і рефлексії власної діяльності. Учні вмітимуть: виразно читати поезії Олександра Олеся; визначати теми творів, засоби поетичної мови; розповідати про давньоруських князів; висловлювати свої міркування про зміст заповіту Ярослава Мудрого і його актуальність сьогодні; спланувати і відрефлексувати шлях досягнення власних цілей уроку.	Презентація випереджувальних завдань, перегляд слайдової презентації, словникова робота, бесіда, виразне читання, «перевтілення», «незакінчене речення», робота в парах.
43	Олександр Олесь. «Микита Кожум'яка» – драматичний твір на тему народної казки. ТЛ: драматичний твір і його побудова.	1	Учні знатимуть: зміст драми-казки «Микита Кожум'яка»; особливості побудови драматичного твору. Учні вмітимуть: виразно читати драму-казку в особах; виділяти в ній найнапруженіші епізоди; визначити тему, розкрити своєрідність побудови твору; відрефлексувати й оцінити групу і власну діяльність.	Бесіда, читання із зупинками, робота з підручником (у групах), «незакінчене речення».
44	Олександр Олесь. «Микита Кожум'яка». Уславлення народного героя-богатиря. Зв'язок історичного минулого з сучасністю. ТЛ: поняття про гіперболу.	1	Учні знатимуть: зміст поняття гіпербола; риси характеру головного героя; алгоритм рефлексії власної діяльності. Учні вмітимуть: характеризувати героїв драми; пояснити роль гіперболи в казці; простежити зв'язок історичного минулого із сучасністю; відрефлексувати шлях досягнення власних цілей уроку.	Бесіда, робота з підручником, робота в четвірках (обговорення запитань до персонажів твору), «перевтілення», «незакінчене речення», «займи позицію», метод ПРЕС.

45	Література рідного краю. Героїчні сторінки історії нашого народу в поемі-легенді Люби Пшеничної «Ірва».	1	Учні знатимуть: відомості про поетесу Л. Пшеничну, зміст поеми-легенди «Ірва». Учні вмітимуть: самостійно і за допомогою вчителя добирати необхідний до уроку матеріал; виразно читати і переказувати прочитане; давати власну оцінку подіям і вчинкам персонажів; ставити запитання до тексту; доповнити запропонований вчителем перелік цілей уроку власними.	Робота в парах (вибір цілей), розповідь учителя, виразне читання, обмін думками, «незакінчене речення», змагання «Хто більше складе запитань».
46	Розвиток мовлення. Усний твір-розповідь про вигадані події на основі прочитаних творів.	1	Учні знатимуть: вимоги до складання твору-розповіді про вигадані події, критерії оцінювання творчої роботи. Учні вмітимуть: колективно і самостійно складати розповідь; планувати роботу; аналізувати досягнення цілей, відрефлексувати власну роботу на уроці.	Слово вчителя, бесіда, словникова робота, самостійна робота (складання твору-розповіді).
47	Оцінювання реалізації і корекція навчальних цілей з теми «Загадки. Прислів'я та приказки. Історичне минуле нашого народу».	1	Учні знатимуть: алгоритм рефлексії й оцінювання результатів вивчення теми; рівень готовності до контрольної роботи, прогалини у знаннях і вміннях. Учні вмітимуть: відрефлексувати й оцінити ступінь досягнення визначених на тему цілей (загальних і індивідуальних), відкоригувати їх з урахуванням бажаного рівня навчальних досягнень; визначити причини невдач (якщо такі були), запоруку успіху.	Робота в групах, бесіда, вікторина.
48	Контрольна робота № 3. Світ фантазії, мудрості (Загадки, прислів'я, приказки. Віршовані загадки Л. Глібова). Історичне минуле нашого народу (Літописні оповіді, О.Олесь). Тест.	1	Учні знатимуть: власний рівень засвоєння вивченого, причини невдач (якщо такі були). Учні вмітимуть: робити узагальнення, виконувати тестові завдання різних видів; сформулювати значення ролі вивченого для особистого розвитку; написати власне висловлювання на основі вивченого.	Виконання тестових завдань.
49	Ціле- і смислевизначення з теми «Рідна Україна. Світ природи». С.Васильченко. «В бур'янах». Україна часів Т. Г. Шевченка. Розповідь про поета, його дитинство (на основі повісті С. Васильченка).	1	Учні знатимуть: факти про дитячі роки Т. Шевченка; зміст уривків повісті С. Васильченка «В бур'янах»; коло проблем, які будуть вирішуватися впродовж вивчення теми, на уроці. Учні вмітимуть: розповідати про Україну часів Т. Г. Шевченка, про дитинство поета, його родину; визначити цілі діяльності на тему, урок.	Створення колажу, робота із заголовком, словникова робота, бесіда, виразне читання, випереджувальні завдання, «мікрофон».
50	Тарас Шевченко. «За сонцем хмаронька пливе...» – художня реальність, створена уявою митця за допомогою засобів образної мови. ТЛ: персоніфікація, ліричний твір.	1	Учні знатимуть: зміст вірша «За сонцем хмаронька пливе...», історію написання цієї поезії; особливості виразного читання пейзажних віршів; сутність понять ліричний твір, персоніфікація; родовід Шевченка; алгоритм цілевизначення та планування уроку. Учні вмітимуть: характеризувати духовний світ автора; виразно читати вірш «За сонцем хмаронька пливе...»; знаходити в ньому художні засоби та пояснювати їх роль; «оживлювати» текст; описувати власні відчуття, викликані художнім словом; формулювати власні цілі уроку.	Розповідь учителя, бесіда, виразне читання, робота з підручником, вільне письмо, «мікрофон», «мікрофон - 2», робота в парах, словесне малювання, робота з ілюстраціями.
51	Картини довколишнього світу, природи в поезії Тараса Шевченка « Садок вишневий коло хати ».	1	Учні знатимуть: історію написання вірша; зміст поезії; алгоритм цілевизначення. Учні вмітимуть: характеризувати духовний світ автора; виразно читати поезію; засобами виразного читання передавати настрої твору; самостійно визначити цілі уроку.	Розповідь учителя, бесіда, виразне читання, робота в парах, уявне малювання, робота з ілюстраціями, метод ПРЕС.
52	Павло Тичина. Коротко про поета і край, де він народився. Майстерне відтворення краси природи, вираження життєрадісності, патріотичних почуттів засобами художнього слова в поезії « Не бував ти у наших краях! ». ТЛ: метафора, епітет.	1	Учні знатимуть: цікаві факти з життя поета; ідейно-художній зміст поезії; художні засоби, що допомагають відтворити красу природи; зміст понять епітет, метафора; алгоритм цілевизначення та планування роботи в трійках. Учні вмітимуть: виразно читати поезію; знаходити художні засоби, розкривати їх роль; «оживлювати» текст; розповідати про свої відчуття під час читання; проводити аналогії між зображеним і баченим у реальному житті; висловлювати міркування про способи вираження любові до рідної землі, дискутувати про це; пояснити роль кольору у змалюванні настрою вірша; визначити власні цілі та обговорити їх у трійках.	Робота в трійках, «незакінчене речення», прийом «намісто», «аукціон творчих ідей», гронування, асоціювання, розповідь учителя, виразне читання поезії та бесіда за прочитаним, ілюстрування.
53	Павло Тичина. «Гаї шумлять...», «Блакить мою душу обвіяла...». Мелодійність віршів П. Тичини.	1	Учні знатимуть: зміст виучуваних поезій, назви і зміст художніх засобів, що допомагають відтворити красу природи; особливості виразного читання пейзажних віршів; один із віршів (на вибір) напам'ять; алгоритм цілевизначення та планування роботи в трійках. Учні вмітимуть: виразно читати поезії (одну з них напам'ять); знаходити художні засоби, розкривати їх роль; «оживлювати» текст; розповідати про свої відчуття під час читання; проводити аналогії між зображеним і баченим у реальному житті; пояснити роль кольору у змалюванні настрою віршів; визначити власні цілі та обговорити їх у трійках.	Робота в трійках, вікторина, створення ілюстрацій, «оживлення» тексту, самостійна робота, виразне читання, бесіда.

54	Розвиток мовлення. Письмовий твір (художній етюд про природу).	1	Учні знатимуть: зміст поняття «етюд», його особливості, алгоритм написання етюду. Учні вмітимуть: складати художні етюди про природу; зв'язно, образно, в логічній послідовності викладати у письмовій формі свої почуття, думки, самостійно вдосконалювати написане.	Слово вчителя, робота в парах, робота в групах, самостійна робота учнів (написання етюду).
55	Євген Гуцало. «Лось». Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла – наскрізна тема світового мистецтва. Порушення цієї теми в оповіданні «Лось».	1	Учні знатимуть: короткі біографічні відомості про письменника; зміст, тему оповідання «Лось», його жанрові особливості; засоби виразного читання прозових творів; алгоритм цілевизначення та планування теми. Учні вмітимуть: виразно читати й переказувати оповідання; визначити тему твору, його жанрові особливості; розповісти про епізод, який найбільше вразив, пояснити свій вибір; сформулювати власні цілі вивчення теми.	«Літературна торбинка», «незакінчене речення», коментоване читання, бесіда, «групування», дослідження кардіограми почуттів, відповідь на проблемне запитання.
56	Євген Гуцало. «Лось». Співчуття, милосердя – шлях до перемоги добра. Образи хлопчиків, їхня невідступність у захисті гуманних переконань. ТЛ: оповідання.	1	Учні знатимуть: риси характеру героїв; особливості опису картин природи, їх значення для розкриття ідейного задуму автора; особливості читання опису зовнішності; алгоритм рефлексії й оцінювання результатів роботи на уроці. Учні вмітимуть: характеризувати героїв оповідання, давати оцінку їхнім учинкам, рисам характеру; через відповідні інтонації емоційно відтворювати під час читання прекрасне і потворне, добро і зло; «оживлювати» текст; висловлювати власне судження про місце людини у світі природи; довести жанрову приналежність твору, визначити його тему й ідею; відрефлексувати й оцінити результати роботи на уроці.	Гра «Пароль», бесіда, заповнення таблиці «Персонажі оповідання», слово вчителя, словесне малювання.
57	Євген Гуцало. «Зірка», «Чарівники», «Журавлі високі пролітають...». Дивовижний світ рідної природи в поезіях митця.	1	Учні знатимуть: зміст виучуваних поезій; одну з них (за бажанням) напам'ять; алгоритм цілевизначення. Учні вмітимуть: вдумливо читати поезії, відтворювати словесно зображені картини; пояснювати роль вжитих художніх засобів; розповідати про свої емоції і почуття від прочитаного; визначити власні цілі уроку.	Робота з підручником, слово вчителя, бесіда, діаграма Вена, літературознавче дослідження (робота в парах), читання із зупинками, читання з передбаченням, «незакінчене речення», «мікрофон», «мікрофон-2».
58	Позакласне читання. Євген Гуцало. «Сім'я дикої качки». Світ людини і світ природи в оповіданні.	1	Учні знатимуть: зміст оповідання; основну думку твору. Учні вмітимуть: «повільно читати» та переказувати твір, «доповнювати» його зміст; створювати словесні портрети персонажів, давати власну оцінку їхнім учинкам.	«Повільне читання», словесне малювання, переказування, бесіда, слово вчителя, складання плану оповідання, складання порівняльної характеристики персонажів (групування), «незакінчене речення».
59	Максим Рильський. «Дощ» («Благодатний, довгожданий...»), «Осінь-малюк із палітрою пишною...», «Люби природу не як символ...» Основні відомості про поета. Єдність людини і природи, зв'язок між станом людської душі та довкіллям. Уміння бачити красу рідної природи і створювати красу засобами поетичної мови.	1	Учні знатимуть: цікаві відомості з життя письменника, зміст виучуваних поезій; одну з них (на вибір) напам'ять; художні засоби, завдяки яким митець яскраво відтворив красу природи; про роль образного бачення світу як важливого чинника розвитку творчих здібностей; алгоритм цілевизначення та планування роботи на уроці. Учні вмітимуть: виразно і вдумливо читати поезію; знаходити художні засоби, розкривати їх роль; «оживлювати» текст (усно малювати); розповідати про свої відчуття під час читання; проводити аналогії між зображеним і баченим у реальному житті; визначити власні цілі роботи на уроці.	Обмін компліментами, робота в парах, читання мовчки, «незакінчене речення», виразне читання, бесіда, самостійна робота з підручником, сенкан, формулювання запитань до тексту, «щоденник подвійних нотаток», взаємооцінювання.
60	Урок пейзажної лірики (виразне читання пейзажної лірики). Конкурс на кращого декламатора поезії.	1	Учні знатимуть: основні засоби виразного читання поетичних творів; власні труднощі, проблеми, що потребують уваги, шляхи їх розв'язання; зміст 2–3 пейзажних поезій та відомості про їх авторів; алгоритм письмової рефлексії та оцінювання роботи в трійках. Учні вмітимуть: виразно читати напам'ять 1 – 2 пейзажні поезії; називати засоби виразності та обґрунтовувати їх уживання; відрефлексувати та оцінити роботу в трійках.	Мелодекламація, робота в групах, «мозковий штурм», «мікрофон», конкурс декламаторів, бесіда.
61	Григор Тютюнник. «Дивак». Коротко про письменника. Зміст твору «Дивак». Ідея неповторності і багатства внутрішнього світу людини.	1	Учні знатимуть: цікаві відомості з життя Гр. Тютюнника, зміст оповідання «Дивак», ідею твору, особливості виразного читання прозових творів; алгоритм цілевизначення, рефлексії й оцінювання досягнень. Учні вмітимуть: наводити цікаві відомості з життя письменника; виразно читати оповідання; висловлювати власну думку з приводу прочитаного; аналізувати деталі у творі; визначити цілі вивчення творчості письменника; відрефлексувати та оцінювати свої досягнення.	Групування, рольова гра «Я письменник», виразне читання, порушена послідовність, робота зі словником, бесіда, робота в парах і групах.

62	Григор Тютюнник. «Дивак». Допитливий, чуйний, добрий хлопчик Олесь, його жага пізнати загадковий світ природи, вміння фантазувати, уявляти. Гідна поведінка Олесь як позиція особистості.	1	Учні знатимуть: засоби характеристики героїв твору, риси характеру Олесь; алгоритм складання плану характеристики образу; алгоритм планування і рефлексії власної діяльності. Учні вмітимуть: характеризувати образ Олесь; висловлювати власні судження про характер хлопчика і його незвичну поведінку; скласти план характеристики цього образу; обґрунтувати думку про сутність життєвого призначення кожної людини; порівняти риси героя твору з власними; спланувати й відрефлексувати шлях досягнення власних цілей уроку.	Вибіркове читання, бесіда, інформаційне груно, метод «ПРЕС», рольова гра, евристична бесіда, «незакінчене речення».
63	Розвиток мовлення. Письмовий контрольний твір-розповідь з елементами роздуму за творами, вивченими в розділі «Рідна Україна. Світ природи».	1	Учні знатимуть: особливості твору-розповіді з елементами роздуму в публіцистичному стилі; вимоги до написання твору та критерії оцінювання. Учні вмітимуть: добирати матеріал до твору; продумувати композицію; логічно й образно висловлювати думки; самостійно удосконалювати написане.	Удосконалення написаних удома творів; самостійна робота учнів.
64	Микола Вінграновський. Любов до дитини, батьківський заповіт у вірші «Перша колискова».	1	Учні знатимуть: окремі факти з життя поета; зміст поезії та особливості осмислення в ній любові до дитини, турботи про неї, батьківського заповіту; власний рівень оволодіння діяльнісними уміннями. Учні вмітимуть: виразно і вдумливо читати поезію; ілюструвати образність мови твору, багатство інтонаційних відтінків у ньому; пояснити зміст поняття «патріотизм»; висловлювати думки з приводу власного розуміння поняття «батьківщина»; визначити цілі вивчення творчості окремого письменника, відрефлексувати та оцінювати досягнення їх.	«Оживлення» тексту, сенкан, виразне читання, аналіз поезії, асоціювання.
65	Микола Вінграновський. Вияв патріотичних почуттів автора через художні описи природи у творах «Бабунин дощ», «Сама собою річка ця тече...».	1	Учні знатимуть: зміст поезій; засоби виразності, які потрібно застосовувати при читанні пейзажних віршів; власний рівень оволодіння діяльнісними уміннями. Учні вмітимуть: виразно читати поезії, пояснювати образотворчу й оцінювальну роль епітетів і порівнянь у творах; аналізувати поезії за запитаннями підручника, ілюструвати образність мови творів, багатство інтонаційних відтінків у них; коментувати художні описи природи.	«Груно очікувань», таблиця «Що відчуваю? Що уявляю?», «неперервна шкала думок», розповідь від імені героя, робота в групах, робота в парах, створення ілюстрації до вірша в парах, асоціативне малювання, виразне читання, аналіз поезії.
66	Микола Вінграновський. «Сіроманець». Захоплююча і драматична історія про хлопчика й вовка як приклад гармонії людини й природи.	1	Учні знатимуть: зміст окремих фрагментів повісті, тему та ідею твору. Учні вмітимуть: переказувати найцікавіші епізоди, уявляти прочитане, розповідати про враження від художнього твору; узгоджувати план роботи на уроці.	«Словесний настрій», розповідь учителя, виразне читання та переказ окремих епізодів, обговорення учнівських запитань, бесіда, «незакінчене речення».
67	Микола Вінграновський. «Сіроманець». Гуманізм повісті. Доброта, вигадливість, рішучість Сашка, його здатність на самостійні вчинки, особливо у відстоюванні своєї позиції.	1	Учні знатимуть: алгоритм характеристики образу, риси характеру головного героя. Учні вмітимуть: схарактеризувати головного героя твору; відрефлексувати власну діяльність на уроці; проводити самоаналіз навчальної діяльності впродовж вивчення теми.	Бесіда, укладання алгоритму характеристики образу, самостійна робота учнів (характеристика персонажа), самоаналіз «папки успіху».
68	Контрольна робота № 4. Рідна Україна. Світ природи (Т. Шевченко, П. Тичина, Є. Гуцало, М. Рильський, Г. Тютюнник, М. Вінграновський). Тест.	1	Учні знатимуть: власний рівень засвоєння вивченого, причини невдач (якщо такі були). Учні вмітимуть: робити узагальнення, виконувати тестові завдання різних видів; сформулювати значення ролі вивченого для особистого розвитку; написати власне висловлювання на основі вивченого.	Виконання тестових завдань.
69	Література рідного краю. Пейзажна лірика поетів-земляків. Микола Пшеничний. «Прожити – й не принизити найнижчої трави», «Світає гречка по вершечках».	1	Учні знатимуть: факти із життя поета-земляка; назви і зміст вивчених поезій; художні засоби, завдяки яким митець відтворив красу природи. Учні вмітимуть: виразно і вдумливо читати вірші; знаходити художні засоби, розкривати їх роль; висловлювати власні міркування з приводу прочитаного; відрефлексувати та оцінювати рівень володіння діяльнісними уміннями.	Словесне малювання, виразне читання, бесіда, сенкан, «незакінчене речення».
70	Урок-підсумок. Бесіда про твори, що вивчалися упродовж року: «Гортаючи сторінки підручника».	1	Учні знатимуть: авторів та назви прочитаних у 5 класі творів; основні події, героїв та найважливіші описи у їх взаємозв'язках; жанрові особливості вивчених творів; прогалини у знаннях і вміннях; причини невдач (якщо такі були). Учні вмітимуть: відтворювати в уяві картини з художніх творів, що вивчалися у 5 класі; розповідати про улюбленого письменника, літературного героя; відобразити в малюнках події та героїв вивчених творів; робити висновки й узагальнення; відрефлексувати й оцінити ступінь досягнення визначених на початку року цілей (загальних й індивідуальних); визначити причини невдач (якщо такі були), запоруку успіху, робити висновки, вносити корективи у план роботи.	«Я тобі – ти мені», гра «Швидше, швидше, швидше...», «літературна мозаїка» (робота в парах), «поетична хвилинка» (робота в групах), гра «Я – поет», «скринька побажань».

Коли дослухатися голосу віків

Олексій Вертій,

доктор філологічних наук,

керівник Сумської обласної науково-методичної лабораторії

«Національні підстави вивчення української мови та літератури в школі»

Публікацією статті В. Голубченка «Пошуки необхідно продовжити» (Українська література в загальноосвітній школі. — 2013. — № 11. — С. 46) завершуємо обговорення основних ідей, положень та принципів Родоцентричної педагогіки, сформованих О. Лук'яненком у його працях «Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки» (Полтава, 2008) та «Повернення фенікса: родоцентрична педагогіка» (Українська література в загально-освітній школі.— 2011. — № 7–8. — С.44–46). Найважливішим підсумком цього обговорення вважаємо визнання самої ідеї Родоцентризму як однієї з підстав сучасної української національної освіти та виховання. Про це досить переконливо говорили проф. А. Козлов та доцент Л. Корж-Усенко (див. їх статті «Ідея варта підтримки». — Там само. — 2011.— № 7–8. — С. 46–48 та «Джерельній базі — широку основу». Там само. — 2012. — № 5. — С. 46–47). Слушні думки та пропозиції з цього приводу висловила й вчителька С. Дубровська (стаття «Основна мета — національно свідомість». — Там само. — 2012. — № 5. — С. 48). Їх виступи пройняті однією турботою: перш ніж шукати нових форм, методів, принципів навчання та виховання підростаючих поколінь у теоріях чужоземних учених, потрібно дослухатися голосу віків і повернути в сучасну школу педагогічні надбання наших далеких пращурів, надбання, які найбільш повно відповідають завданням вітчизняної школи, природі національного психічного та духовного складу учня-українця, його національному світоглядові та характеру, примножувати і розвивати їх в умовах сьогодення.

Що це справді так, свідчать уроки Т. Турути за поезіями С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму», «Забула внучка в баби черевички» (6 клас) та В. Курило і Г. Корнієнка*, присвяченої українцям і літературі українського зарубіжжя (11 клас). Вони є показовими в тому плані, що, так би мовити, наочно ілюструють і конкретизують ті чи інші положення педагогіки Родоцентризму.

Скажімо, Рід у педагогічних утвореннях ведичної Русі-України, як говорить О. Лук'яненко, розумівся не лише як кровна, а, насамперед, як ідейна, духовна спадкоємність. У поезіях С. Чернілевського йдеться про ставлення матері до сина, бабусі до своєї внучки. Але Т. Турута будує урок так, що в його ході йдеться про моральні, духовні основи взаємин між поколіннями як звичаєвої основи української сім'ї, ненав'язливо, вельми тактовно формується культ української матері, української жінки загалом, отже і святість у ставленні до них. На таких само підставах В. Курило та Г. Корнієнка формують уявлення одинадцятикласників про українців зарубіжжя. Тому українська діаспора на цьому уроці вимальовується також як Український Рід, адже в основі духовного життя українців за кордоном — українські національні цінності, ті цінності, які визначають сутність життя родини кровної. Відповідно до засад Родоцентричної педагогіки, учителі створюють на уроці обставини, максимально наближені до природних, відтак учні на цих уроках живуть у цих обставинах, легко самовиражають себе в них. Художні твори в такому разі для них не щось стороннє, а природна складова їх внутрішнього ества, завдяки чому вони співпрацюють з учителем як рівний з рівними, разом відкривають істину, творять урок і свій духовний світ, у чому й полягає сутність Родоцентричної педагогіки, значення її принципів для сучасної української школи загалом та методики викладання української літератури зокрема.

Зрозуміло, що запропоновані уроки не вичерпують ідей Родоцентричної педагогіки. Це лише перші практичні кроки по їх відродженню, по їх поверненню в сучасну українську національну школу. Тому й запрошуємо всіх, кому дорогі ці ідеї, спільними зусиллями продовжити такі пошуки в царині методики викладання української літератури.

* Урок В. Курило і Г. Корнієнка буде надрукований у I півріччі 2014 р.

Несімо злагоду в родину

Урок за поезіями Станіслава Чернілевського

«Теплота родинного інтиму» та «Забула внучка в баби черевички»

Тетяна Турута,

вчитель української мови та літератури

Сумської спеціалізованої школи I–III ст. №29, учитель-методист

Мета: допомогти учням з'ясувати складові духовних основ української родини й усвідомити їх значення у формуванні взаємин та духовного світу в сучасній сім'ї; розвивати вміння виразно читати художній твір та удосконалювати навички роботи з текстом.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет С. Чернілевського, схема-структура поняття «висока духовність — основа сімейного щастя», тлумачний словничок.

Ідея уроку: на підставах Родоцентричної педагогіки та на основі аналізу поезій С. Чернілевського формувати в

шестикласників взірць духовної досконалості української родини, викликати прагнення в усьому наслідувати його.

Хід уроку

I. Підготовка до сприйняття навчальної теми Бесіда за питаннями вчителя.

— У чому полягає сімейне щастя? З поданих відповідей виберіть, на вашу думку, правильні (у багатстві, у сімейному теплі і затишку, у погоні за наживою, у високих посадах членів родини, у взаєморозумінні, повазі та зла-

годі, в любові, доброті, лагідності, щирості, гідності, зарозумілості, себелюбстві, пихатості). Зачитайте їх.

(Обговорення відповідей, у ході якого учні складають схему-структуру поняття «висока духовність— основа сімейного щастя». Вона матиме такий вигляд: висока духовність — основа сімейного щастя = сімейне тепло і затишок+взаєморозуміння, повага та злагода+любов+доброта+лагідність+турбота+щирість+гідність (учні записують її до зошитів). Тлумачний словничок: *інтим* — особистий; теплий; шиби — віконне скло; досвіток— світанок, ранок; печія— пекучий біль; зело— зелень, трава.)

II. Вивчення нового матеріалу

Учитель (після короткого вступного слова про поета). Саме про це й піде у нас мова на сьогоднішньому уроці. Уважно мовчки прочитайте поезію «Теплота родинного інтиму».

— Які образи є центральними в щойно прочитаній вам поезії? (Образи матері та її сина.)

— А які цінності визначають характер їх взаємин? Як про це говорить автор? Обґрунтуйте свою думку на основі складових високої духовності як основи сімейного щастя, які ви записали до зошитів, на основі власних спостережень і досвіду.

Учениця. Мене особливо зворушили рядки «Ковдрою закутуючи плечі, // Мати не пита, чому не сплю». Чому? Буває, коли не йду до школи, то мама тихенько, щоб не розбудити, заходить до кімнати, поправляє ковдру, прикриває нею, щоб мені не було прохолодно. Від того стає так тепло, так мило. Тоді й собі хочеться віддячити їй чимось добрим-добрим. Тому й вгадую себе і свою маму у цій картинці родинного тепла, ласки, ніжності, любові.

Учень. Чи не найкраще про це сказав сам автор у спогадах про своє дитинство, поданих у нашому підручнику: «Правди є різні, а істина одна. Як і одне дитинство на все життя. Воно завжди— щастя. Може, єдине щастя в житті. Найдорожче. Як матір». Отож поспішаймо творити добро один для одного, бо ж і дитинство одне, як одна мати у кожного з нас. Не згірші своїх батьків добром, тоді буде пізно. Дитинство ж бо не вернеться.

— Знайдіть у поезії образи-метафори. Розкрийте їх зміст. («Досвіток не скрес» — значить рано. Метафора «Мотузочком диму // Хату прив'язала до небес» разом з попередньою характеризує маму, яка любить свого сина, як турботливу і лагідну жінку, яка в клопотах про нього знаходить своє щастя. Тому-то його й «не катує печія», тому-то «Матері розказувать не треба», як синова «душа світліє перед днем», бо ж мати про свого сина знає більше, ніж він сам про себе.)

— Виконайте завдання і дайте відповіді на запитання підручника. Ще раз прочитайте поезію «Теплота родинного інтиму» мовчки, визначте вузлові моменти в ній і зробіть відповідні інтонаційні наголоси. (Після виконаної роботи учні вголос виразно читають поезію. Учитель коментує та аналізує читання.)

Учитель. Глибокими почуттями і переживаннями сповнена поезія «Забула внучка в баби черевички».

Методичний коментар. Роботу на уроці організуємо так, щоб створити обстановку, максимально близьку до природних, побутових, повсякденних, тих, у яких учні живуть чи то жили під час літніх канікул, гостюючи у своїх дідусів та бабусь, щоб поезія стала своєрідним самовираженням їх самих, щоб учні закріпили навички, набуті під час роботи над попереднім твором. Тому також пропонуємо вдумливо прочитати поезію «Забула внучка в баби черевички» мовчки. Робимо невеличку паузу і даємо учням змогу усвідомити прочитане, зібратися з думками, почуттями та переживаннями.

Учитель. Пригадайте свої гостини у бабусь і дідусів під час літніх канікул на селі, оті бентежні хвилини прощання з ними під час від'їзду, почуття, які вам тоді довелося переживати.

Учениця. Справді, як і героїні поезії С. Чернілевського, мені доводилося переживати бентежні почуття: з одного боку, хотілося якнайшвидше зустрітися з татом, мамою,

братиком, з шкільними друзями, а з другого— якимось щемно було на душі, адже залишала самотніми стареньких дідуся й бабусю, які завжди були і є для мене дорогими й рідними людьми. Складаючи речі у валізу, не раз перевіряли, чи не забула чого-небудь, а згодом виявлялося, що все-таки забула. Тому поезія «Забула внучка в баби черевички» мені дуже близька. Ні, я від'їжджала від них не на бензовозі, а автобусом. Однак оті рядки «Махнуло рученятко в бензовозі— // І курява вляглась біля коліс. // А бабка все стояла на дорозі, // Хустиною торкаючись до сліз» сказані наче про мене й мою бабусю, адже я так само переживала прощання, а бабуся ще довго дивилась вслід автобусові, витираючи хустиною сльози.

Учень. Я живу в місті. Родичів у нас у селі немає. Наша бабуся живе з нами. Але як вона хвилюється, коли я йду до школи, чи то від'їжджаю на екскурсію, або вирушаю з однокласниками в похід. Як вона радісно зустрічає мене, коли повертаюся додому. Мені від того приємно і тепло на душі, почувуюсь зобов'язаним турбуватися й про неї. Тому цілком зрозумілий душевний стан бабусі в поезії С. Чернілевського, яка щойно провела свою внучку. Дівчинка була для неї втіхою, турбота про неї— розрадою. А тепер її огорнула самотність.

*І вийшли в небо зорі-жаровички,
І тихо бабка посеред села
Малесенькі дитячі черевички
У спорожнілу хату занесла.*

*Лягла собі. І світло не світила.
Торкнулась черевичків перед сном—
І осінь їй тихенько опустила
Горіховий листок перед вікном.*

Учитель. Зверніть увагу в цих рядках на такі деталі: «малесенькі дитячі черевички», «спорожніла хата», осінь «їй тихенько опустила // Горіховий листок перед вікном». Для чого поет використовує тут слова зі зменшено-пестливими суфіксами, словосполучення в переносному значенні?

Учениця. Вони говорять про ніжність бабусі, її доброту, створюють сумний настрій, викликаний прощанням бабусі зі своєю внучкою.

Учень. Звичайне, буденне слово «спорожніла» тут також набуває сумовитого відтінку, виступає епітетом, а метафора «осінь опустила» нагадує й про бабусин вік, осінь її життя, самотність.

(Шестикласники ще раз читають мовчки поезію, визначають її вузлові моменти та інтонаційні наголоси, а потім виразно читають вголос. Клас під керівництвом учителя обговорює та оцінює це читання.)

III. Закріплення вивченого

Учитель. Які почуття, переживання, думки не полишають вас після сьогоднішнього уроку? Які висновки ви зробили для себе?

Учень. За щоденними клопатами ми іноді не замислюємося над нашими взаєминами з батьками, бабусями і дідусями, з рідними і знайомими взагалі. Згадуємо про це тоді, коли щось ненароком скоїмо прикре, коли починають мучити докори сумління. Такі ж уроки, як сьогоднішній, застерігають від цього.

Учениця. Не раз говоримо про сімейне щастя. Ніби усе й зрозуміло. А сьогодні якимось глибше осмислила його. Сімейне щастя — це сімейне тепло і затишок, взаєморозуміння, повага та злагода, любов, доброта, лагідність, турбота, щирість, гідність, втіленням яких у поезіях С. Чернілевського є мама та її син, бабуся та її внучка. Отож, як і вони, несімо злагоду в родину.

IV. Домашнє завдання

На основі завдань та запитань, поданих у підручнику, матеріалів уроку виконати цілісний аналіз поезій С. Чернілевського «Теплота родинного інтиму» та «Забула внучка в баби черевички». Вивчити одну з них (за вибором) напам'ять, навчитися виразно її декламувати.

Григорій Сковорода – останній представник українського літературного бароко

Матеріали до факультативу «Загальнокультурний контекст вивчення української літератури у 8–9 класах»

Зоя Шевченко,

*провідний науковий співробітник
лабораторії літературної освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

У статті розглядається проблема барокового мистецтва, зокрема його ознаки в творчості Г. Сковороди. Стаття містить малодосліджений аспект проблеми, результати останніх наукових пошуків і призначена для використання на заняттях літературного факультативу «Загальнокультурний контекст вивчення української літератури у 8–9 класах».

Ключові слова: мистецтво, бароко, філософія, загальнокультурний контекст, факультатив, література.

Мандрівний філософ, поет, просвітитель, педагог, музикант, перекладач Григорій Сковорода сформувався у стінах Києво-Могилянської академії, що була теоретичним вираженням культури українського бароко – яскравої і надзвичайно самобутньої сторінки в контексті європейської культури і зокрема українського бароко.

Духовна спадщина Г. Сковороди, спрямована на утвердження нерозривності слів і дій, викриття бездуховності, захист прав і свободи людини, є надзвичайно актуальною в наш час. Його творчість досліджували О. Білецький, М. Возняк, Г. Хоткевич, П. Тичина, І. Драч, С. Кримський, М. Попович та багато інших. Серед дослідників зарубіжної української діаспори особливо цінними є наукові розвідки Д. Чижевського, Ю. Логвиненка, П. Одарченка, В. Барки та інших.

Розглядаючи спадщину Сковороди в контексті феномену українського бароко, слід зупинитися на тлумаченні поняття «барокова культура», яку визначають як своєрідний синтез ідей Середньовіччя та Ренесансу, втілений у динамізм, трагічне напруження художнього мислення. Ознакою динамізму в літературі бароко є вічна тема швидкоплинності життя, марність існування, мотиви відчаю і песимізму, але в той же час – прагнення до повноти відчуттів, насолоди, краси. Швидкоплинність життя зумовлює філософські роздуми про його сенс (О. Ніколенко). Цікавим є твердження про те, що для барокового світогляду характерний погляд на людину і світ як на величезний театр – бурхливий, суперечливий, патетичний і драматичний, динамічний і сповнений дисонансів (Л. Масол).

Світ в культурі бароко безмежний і мінливий, особистість – складна і багатогранна, духовне життя сповнене емоціями, пристрастями, суперечливістю і боротьбою.

Українське бароко, окрім загальноєвропейських рис, мало свою специфіку, оскільки ґрунтувалося на національних джерелах, а тому можна стверджувати самобутність його національного характеру. Більшість світоглядних пошуків набули релігійного забарвлення. Природа сприймалася як відображення Бога, в естетиці українського бароко провідне місце зайняли ідеї мінливості, мандрування душі і тіла. Ідеал бароко – аскет-філософ, тобто людина, якій близька і зрозуміла антична любов до всього живого, але чию душу переповнює жага небесного, вічного, невмирущого. Таким ідеалом став народний філософ Г. Сковорода.

Щойно вийшов роман В. Єшкілева під назвою «Усі кути Трикутника. Апокриф мандрів Григорія Сковороди». Головний герой роману – зовсім юний Г.Сковорода, якого вабили мандри з пригодами, містичні вчення, таємні знання. Подорожуючи Австрією та Італією, він потрапив у вир карколомних подій, що змінили політичну карту Європи напередодні семирічної війни. Тоді він ще не був письменником, ніхто не знав його як філософа. Ймовірна причетність його до однієї з масонських лож.

Це не життєпис, а художній твір, в основі якого – пригода.

Г.Сковорода був дивним чоловіком. Маючи близько тридцяти шести років, він починає вести життя «інока в миру», — зауважує в своєму дослідженні «Від бароко до постмодерну: есеї» Леонід Ушкалов. Він одягається зі смаком, але дуже просто, їсть тільки плоди і молочні страви, та й то аж після заходу сонця, спить не більше чотирьох годин на добу, уникає жіночого товариства.

Образ Г. Сковороди в шкільних підручниках радше нагадує «іконний глянець», ніж живого чоловіка, який прагнув не бути полоненим епохою, «впійманий світом», а свою смерть зустрів без зайвих коментарів: сам викопав «останню могилу» і в ній попросив себе поховати. Сам склав і відому епітафію: «Світ ловив мене, та не впіймав».

Сковорода став легендою ще за життя, про яке насправді мало відомо, хоча науковці (Д. Чижевський, О. Пахльовська та ін.) спростували міф про нього – проस्ता з флейтою, вони зробили акцент на європейськості його мислення. Дмитро Чижевський вважає, що саме з Сковороди починається історія української філософії, бо вся попередня українська мисленева традиція – більше історія навчання філософії, ніж історія філософії. Настав час руйнації суспільних міфів. В Україні їх реконструювали частіше є не науковці, а митці. У такій ролі постає роман-апокриф «Усі кути Трикутника» – смілива спроба «вловити» те, що дозволено художній літературі.

Л. Ушкалов – відомий дослідник творчості Г. Сковороди – довів, що він належав бароковій добі, і йому, мислителю цієї доби, властивий був особливий тип богомислія – «духовної премудрості», що органічно поєднувала в собі філософію, богослов'я та «релігійно-містичні розважання». Г. Сковорода в руслі християнської філософії продовжував міркувати над тими ж найголовнішими аспектами людського буття і Божого промислу щодо

людини і світу, над якими замислювалися і творці давніх релігійно-духовних драм. Як вихованець духовної академії, Г. Сковорода сповідував метафізичне вчення про трипостасного Бога: Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Святого Духа. У центрі творчості Г. Сковороди-філософа і Г. Сковороди-поета височить постать Ісуса Христа. Для щоденного життя Г. Сковороди понад усе були євангельські заповіді, морально-етичний кодекс християнина. Однак і третя Особа Святої Трійці – Дух Святий – був невід’ємною частиною свідомості українського мислителя. Це визначило його життєвий вибір. Це позначилося на еволюційному поступі філософа, який рухався від догм до завжди ризикованого і завжди перспективного пізнання себе, пізнання людини. Це був шлях творчого розвитку християнського богослов’я, яке з рабів робить людей «синами й друзями Божими».

Г. Сковорода у світі барокової культури постає в усій своїй складності, багатогранності виявів, безмежності і мінливості. Як і вся барокова література, існуючий світ для нього – це простір Всесвіту і світ людини, і Біблія. Він переконаний, що біблійні тексти слід розуміти як сукупність символів, образів, знаків, які треба вміти розшифрувати, шукати в них потаємний, прихований зміст.

Г. Сковорода прагне віднайти людську сутність всередині самої людини. Процес самопізнання, спрямований на осягнення невидимої природи в людині, є по суті прагненням осягнути в собі Бога. Отже, самопізнання є богопізнанням.

«Наркіс. Розмова про те: пізнай себе» – так Г. Сковорода назвав твір-діалог, де образ Нарциса використано як символ самоосягнення людини.

«Чи дивився ти на колос? – допитується один з героїв цього твору-діалогу. – Глянь тепер на людину і пізнай її. Бачив ти в колосі зерно, а тепер зирни на сім’я Авраамове, а водночас і на своє. Чи бачив ти в колосі соломку з половиною? Подивися і на траву тлінної твоєї плоті з порожнім досі цвітом попільних твоїх міркувань. Чи побачив у колосі те, чого раніше не бачив? Тепер пізнавай у людині те, що тобі видно не було. Бачачи колос, не бачив його, й не знав людини, знаючи її». (Сковорода Г. Твори: у 2 т. Т. I. – К., 1994 – С. 177).

Перу Г. Сковороди належить близько 20 філософських трактатів і діалогів, кілька прозових і поетичних перекладів з античної літератури, листи. Він прагнув розкрити красу живої української мови, намагався зрозуміти, добра чи зла за своєю натурою людська істота, розмірковував над таким поняттям, як загальнолюдське щастя. Одним з джерел творчості Сковороди стала Біблія, яку він знав з раннього дитинства, але усвідомив її особливу роль у своєму житті тільки в 30 років. Біблія викликає у нього подвійне ставлення: поклоніння і непримиренне бажання заперечувати її і трактувати по-своєму.

У працях дослідників є згадка про поетичну діяльність Г. Сковороди. Йому запропонували написати підручник поезики, проте його було піддано критиці духівництвом. З приводу причин такого неприйняття існує декілька думок: по-перше, у підручнику поет брав під сумнів біблійні вірші; по-друге, цікава гіпотеза В. Шевчука: оскільки текст поезики до нас не дійшов, можна припустити, що критикувався не стільки зміст підручника, скільки його новаторська форма. В. Шевчук вважає, що підручником була збірка «Сад божественних пісень», яка є ніби своєрідним «зведенням усіх основних поетичних розмірів українського бароко». Дослідники творчості Г. Сковороди відзначають новаторський підхід до змісту підручника, хоча він і не зберігся. Слід пригадати культурно-історичну обстановку в період життя і творчості Г. Сковороди. З одного боку, масове зубожіння українців, з іншого – прагнення до науки, освіти, що зумовило орієнтацію українського народу на інші, більш розвинені культури, прагнення збагатити, прикрасити, створити власну культуру, тобто стиль бароко.

Дослідники зазначають, що в підручнику з поезики запропоновано Сковородою нову (креативну) форму: це була збірка практичних вправ у стилі бароко (у той час панувало силабо-тонічне віршування). Крім того, враховуючи, що збірка «Сад...» є новим тлумаченням Біблії у варіанті, близькому до філософії Сковороди, можемо констатувати креативність за змістом і результатом.

Відомо, що Г. Сковорода створив ще один підручник – підручник етики («Початкові двері до християнської гречності»), який також не був прийнятий православною церквою. Своєрідність підручника полягала в тому, що вже в I розділі «Про Бога» автор стверджує, що весь світ складається з двох натур: одна – видима, друга – невидима. Людина, крім божого, має власний розум, і у ній одночасно можуть існувати два світи. Можливо, великий філософ володів даром передбачення і вже тоді побачив реальний і віртуальний світи. Складається враження, що якби не було Біблії, то її варто було б придумати, оскільки саме її опонував філософ, що примушувало замислитись про природу людини і світу в цілому. Г. Сковорода виходив з передумови, згідно з якою людина не може виробити об’єктивного погляду на світ, якщо вона не визначить своє місце в природі і суспільстві. Людину він розглядав не лише як частину природи, а як особливий маленький світ, що за складністю своєї організації перевершує всі явища природи і складається з двох натур – зовнішньої і внутрішньої.

Добро і зло. Вічний пошук. Цими категоріями позначена філософія людини в творчості Сковороди. Для нього важливим був такий стан, як відчай, гріх, страх і самотність. Високодуховна людина не може впадати у відчай, адже вона має віру, яка спонукає до дії.

Філософія Г. Сковороди була невіддільна від його життя і водночас, за висловом М. Грушевського, його найкращим твором. Його постать поєднала в собі поета, музиканта, композитора і навіть певною мірою – музикознавця.

В українській науці до висвітлення постаті Сковороди-музиканта зверталися мало.

За спогадами біографа поета М. Ковалинського, Г. Сковорода ще юнаком співав на клиросі у рідній церкві, любив церковні співи, знав чимало українських народних пісень, добре грав на сопілці. Під час навчання у Київській академії співав у хорі Братського монастиря. Пізніше музика стала його улюбленим заняттям. Навчаючись у Києво-Могилянській академії, він співав у хорі. Перервавши на три роки навчання в академії, Сковорода як один з найкращих співаків та знавець кількох мов і музики був узятий до Придворної співацької капели в Петербурзі, де здобув систематичні музичні знання, і повернувся до Києва для продовження навчання з чином «придворного уставщика», що тоді зазвичай давався розпорядникам хору – регентам, а можливо, і найкращим солістам капели. Ймовірно, що, подорожуючи Західною Європою, Сковорода познайомився з музикою і композиторами Угорщини, Австрії, Італії. Пізніше він створив духовні концерти, поклавши на музику деякі псалми. Крім церковних творів, склав чимало пісень у віршах, котрі призначалися для співів, інколи на кілька голосів, у музичному супроводі самого Сковороди на різних інструментах – флейті, сопілці, бандурі, скрипці, цимбалах. Отже, музикальність Г. Сковороди як вроджений талант, збагачений музичною народною творчістю, виявила себе значно раніше, ніж система філософських поглядів.

З часом музика стала для Г. Сковороди одним з важливих засобів висловлення і поширення власних філософських ідей, образно-поетичне відчуття світу знайшло відображення у музичній творчості, а відтак – у відповідному мисленні. Вивчення суті філософії Г. Сковороди в зв’язку з цим в останні роки привертає більшу увагу музикознавців. Фахівці запевняють, що це пов’язано «зі спро-

бами зрозуміти і уявити феномен музики в цілому, такому, що має відношення до універсуму людського буття, тобто до людини як космічної істоти». Так згадана теорія світів Г. Сковороди знайшла свій вияв у сучасному розумінні філософії.

Музичне мислення в кожний історичний період характеризується певними особливостями. Доба бароко проповідувала ідеї «теорії афектів» і музичної риторики. Г. Сковорода був носієм такого барокового мистецького світогляду. Його висловлювання на музичні теми зустрічаємо нечасто, вони короткі, влучні, глибокі за змістом, близькі до афоризмів. Що може краще свідчити про розуміння мистецтва співу, як не вислів: «искусный певец простой песне придает вкус» або «скрип музичного інструменту кожне вухо чує, та щоб відчувати смак прихованої в скрипінні злагоди, слід мати таємне вухо, розуміння, а позбавлений такого не знає радості, що зворушує серце, бо німий в музиці». А ось кілька застосованих ним у поетичній і прозовій творчості визначень музичних жанрів: симфонія («Симфонія, названа книга Асхань. Про пізнання самого себе»), ода (збережена назва власних перекладів од Горація), пісня та хор (назви частин у «Розмові, названій Алфавіт, або Буквар миру»), а також уся поетична збірка духовної лірики «Сад божественних пісень».

Літературознавці відзначають, що душею пісень Сковороди є високе почуття адорації (обожнювання) мистецтва. Біблійні епіграфи до віршів переважно їх гармонізують, хоча є випадки дисгармонії між ними («Всякому городу нрав і права»). Епіграф «Блажен муж, що в премудрості помре і що в розумі своїм повчається святині» запрограмований на «божественність», святість, святу премудрість і є контрастом до тогочасного грішного антисвіту. Цією контрастністю, дисгармонійністю автор досягає великого сатиричного ефекту, а протиставленням небесного земному, високого низькому, красивого потворному яскраво ілюструє барокову антистетику – одну з найхарактерніших ознак власного барокового стилю й вислову. У багатьох піснях «Саду...» поетичний погляд автора скерований до небес, до Бога, до Христа. Сковорода дав нам свою поетичну релігію, що утверджувала в нашому народі високі принципи християнської моралі. Дворядкові поетичні строфи не тільки «божественно» афористичні за змістом, а й милозвучні за формою. А. Скоць відзначає, що вірші Сковороди треба не тільки читати розуміти, а й читаючи чути і відчувати: «Ми читаємо Сковороду – розумного поета і чуємо Сковороду – талановитого музику». Пісенність – найхарактерніша риса поета, а «пейзажні» пісні – ще й художника. Так, 13-а пісня налаштована на музично-тональний мажор: «Гей, поля, поля зелені, Поля, цвітом оздоблені...» Поетика, мелодика і ритміка роблять її подібною до української народної ліричної пісні. Невипадково вона увійшла в репертуар наших бандуристів, лірників, її співав народ. Відомо, що й сам Г. Сковорода співав свій «Сад...» під власний акомпанемент у супроводі бандури, ліри, цимбалів. Про музичні пісні Сковороди влучно висловила О. Шреер-Ткаченко як про «новий тип вокально-інструментальної музики, тобто пісні з інструментальним супроводом, що безпосередньо передували українсько-му солоспіву».

Г. Сковорода – последний представитель украинской литературы барокко

В статье рассматривается проблема бароккового искусства, в частности его признаки в творчестве Сковороды. Статья содержит малоисследованный аспект проблемы, результаты последних научных поисков и предназначена для использования на занятиях литературного факультата «Общекультурный контекст изучения украинской литературы в 8–9 классах».

Ключевые слова: искусство, барокко, философия, общекультурный контекст, факультатив, литература.

G. Skovoroda – the last representative of the Ukrainian Baroque Literature

The article deals with the problem Baroque Art and it's particular egos signs of the Skovoroda's literature art. The article is contained inexperienced aspect of the problem, the results of the last scientific researches. It is purposed to be used on the faculty lessons "All cultural Context Study Ukrainian literature in the 8–9 classes."

Key words: baroque, philosophy, all cultural context, faculty lessons, literature.

Внутрішнє чуття національної ідентичності виявилось у Сковороди через прихильність до так званого «хроматичного роду музики» (хроматичний – з грецької – побудований на 12 півтонах музичної системи), яка виникла, як стверджує Ф. Колесса, власне на українському ґрунті.

Входження в український народний репертуар барокових літературно-музичних творів та їх фольклоризація найактивніше виявилися у XVIII ст. Збереження усної традиції виконання сквородинівських пісень мало двосторонній характер: значущість кобзарів і лірників та виняткова роль самих пісень Сковороди у кобзарському спадку. Як стверджує О. Мишанич, кобзарство Г. Сковорода вважав вродженим покликанням людини, а не розвагою чи засобом для заробітку. Важко уявити собі українську усну народну традицію без Г. Сковороди і його пісень.

Методичний коментар.

Поданий матеріал слід використовувати на заняттях факультативу, узгодивши його з програмовим матеріалом, якщо термін проведення факультативних занять збігається з вивченням творчості Г. Сковороди у 9 класі або передує йому. Якщо факультатив обирається у 8-му класі, учитель має адаптувати матеріал і подати більше яскравих зразків з творів Г. Сковороди, зрозумілих учням. Тоді запитання і завдання на випередження мають спиратися на знання з усної народної творчості, на зразки різних видів барокового мистецтва, про які йшлося на попередніх заняттях факультативу, тобто підсилити мистецький контекст.

Запитання і завдання для обговорення:

Що нового ви дізналися про особистість Г. Сковороди, його філософські погляди?

Спіраючись на знання, одержані на попередніх заняттях факультативу, спробуйте разом поміркувати: як ознаки барокової культури вписуються у творчість Г. Сковороди?

Сковорода прагнув віднайти людську сутність всередині самої людини. Чи вдалося це йому? Доведіть на прикладах його творів.

Яка поезія із збірки «Сад божественних пісень» вам найбільше подобається? Чим саме?

Що для вас лишилося незрозумілим у філософських поглядах Г. Сковороди?

Чим ви можете пояснити мову, якою написані твори, чи міг Сковорода писати інакше?

Чи погоджується ви з думкою В. Шевчука про те, що «Сад божественних пісень» можна називати підручником поезики? Аргументуйте свою думку.

Література

1. Багалій Д. І. Український мандрівний філософ Григорій Сковорода / Д. І. Багалій. – К.: Обрій, 1992. – 542 с.
2. Єфремов С. О. Історія українського письменства / С. О. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 686 с.
3. Панченко В. Є. Сковорода, Шевченко, Гоголь: версії Юрія Барабаша. / В. Панченко. Неубієнна література – К., Твін інтер, 2007. — С.398–417.
4. Чижевський Д. Літературне бароко на Україні / Д. Чижевський. Історія української літератури. – Феміна, 1994. – С.239–304.
5. Феномен українського бароко./ Українське бароко в 2-х томах, т.2, К.: Акта, 2004. – С.370–410.

Вогонь думок повік не згасне

Сценарій літературно-музичної вітальні за сторінками життя і творчості Лесі Українки

Оксана Парфенюк,

Інна Якобчук,

вчителі української мови і літератури

Рівненської української гімназії

Мета: передати силу і глибину поетичного світу Лесі Українки, виховувати любов до поетичного слова, творчої спадщини поетеси.

Оформлення: на сцені робочий стіл, на якому стоїть канделябр із свічками; на дошці портрет Лесі Українки; вишиті рушники; біля фортепіано імпровізоване дерево з вогнищем.

Звучить лірична мелодія. На її фоні слова ведучих.

Ведучий. Лариса Петрівна Косач. Леся Українка. Наша окраса і гордість. Квітка Ломикамінь. Дочка Прометея. Одержима. Волинська Мавка. Донька княжої Волині. Дивоцвіт України. І просто наша Леся.

Ведуча. Дні, мов спалахи зірок у нічному небі осені, минають і зникають у далечі. Але не міліє течія пам'яті про Лесю, яка здивувала світ. Ці спогади – провідна зоря, яка світитиме і крізь віки.

Ведучий. Вітаємо вас на святі, приуроченому дню народження Лесі Українки, жінки, поезія якої – це вогник, схожий на полум'я свічки, що запалює душу людини.

Лірична мелодія звучить голосніше. Дівчата-помічниці запалюють свічі у канделябрі.

Ведуча. За вікном зима. Ось у таку пору, коли білі стоять дерева у своїй величній красі, сніговим килимом встелена земля, 25 лютого 1871 р. народилася Лариса Петрівна Косач.

Ведучий. У дворянина Петра Косача та його дружини Ольги Драгоманової (письменниці Олени Пчілки) народилася друга дитина — дівчинка. Сталося це у древньому місті Новограді-Волинському. За 10 днів дитя було охрещене. Дівчинці дали грецьке ім'я — Лариса, що в перекладі означає «чайка».

Ведучий. За два десятиліття потому Україна дізналася про народження геніальної поетеси Лесі Українки, чие життя можна було б покласти в основу величної драми як гімн великій силі людського духу.

Ведучий. Хто хоче зрозуміти поета, мусить піти в поетову країну.

Тож зазирнемо туди, звідки Леся винесла у своє доросле життя зоряне небо.

Сценка «Дитинство Лесі»

Діти сидять навколо вогнища. Фонова музика – спів пташок.

Михайлик. А я був трохи в Києві.

Леся. А я теж поїду. І наздожену тебе. З мови я й так попереду: і німецьку вже знаю, і французьку почала вчити, і польська зовсім мені легка. А в Києві підучу історію та літературу. Читала б, слухала легенди та міфи. Скільки там цікавого!

Михайлик. А пісні – це теж історія!

Леся. І справді, це історія. У них і про турецьку неволю, і про Хмельниччину, Кармелюка, Бондарівну...

Дівчина наспівує пісню і плете вінок.

Леся. Цікаво, а дядько Лев теж уміє співати?

Михайлик. Не доводилось чути. Дядько, мабуть, – ні, співати не мастак, він розказувати майстер. А от небіж його, Лукаш, диво – не хлопець! Де тільки навчився?! На сопілці так виграє, що краших музик годі й шукати.

Леся. Ой, давно я хотіла послухати справжню гру на сопілці. Що за чарівний інструмент! Шматочок дерева, а такі ніжні мелодії...

Михайлик. Кажуть: якщо з калини вирізана та сопілка та повисить на вітрі під стріхою хати – голос у неї дзвінкішим стає, мелодійнішим.

Леся (задумливо). Михайлику...

Михайлик. Що тобі?

Леся. Як ти думаєш, купить мені мама сопілку?

Михайлик (сміється). Дівчата на сопілках не грають.

Леся. А я гратиму... Навчуся і буду грати.

Підходить дядько Лев.

Дядько Лев. Чого це мої соколята так зажурилися?

Леся. Дядьку, а то правда, що дерево живе? Удень я хотіла вирізати сопілку з калини, а Лукаш не дав. «Не ріж, – каже, – їй болить».

Дядько Лев. Авжеж, Лесю. Не треба живого різати – є сухе. Бо лісовик розсердиться.

Леся. І що тоді?

Михайлик. Дивись, яка цікава! Розсердиться, і все. Завалить водойми торішнім листом, дорогу перетне стовбурами... Чи ж мало цього?

Леся (до дядька Лева). А у вас із ним дружба?

Дядько Лев. Он бачите – дуб за хатою? (Показує вбік рукою, всі звертають у той бік погляди.) То гордість лісу. Я врятував його. Купці вже міряли, давали гроші, та я злякався, що поки житиму, то й він стоятиме. Відтоді і безпечно мені в лісі.

Михайлик. Ну, а от відьом, водяників... як стережетеся?

Дядько Лев. То вже діло інше. Одні хреста бояться, заклинання, а інші духу зілля не зносять. Під вікнами ж недарма в нас мак посіяний – од відьом захищає...

Леся. Дядьку, а де зимують мавки?

Тихо починає звучати купальська пісня.

Дядько Лев. Та де ж? У дуплі старої верби знаходять місце. Встеляють його листом і мохом м'якеньким та й зимують... Але ви не дуже те до серця все приймайте, бо ще приснитесь...

Купальський танець (дівчата, одягнені в українські костюми, водять хоровод).

Ведуча. Рідним краєм для Лесі Українки була вся Вітчизна-Україна, але починалася вона з благословенної землі – Волині.

Звучить пісня «Волинь». Слова і музика О.Смика.

Ведучий. Лариса жодного дня не сиділа за шкільною партою, не відповідала біля дошки, не бігала з ровесниками лункими коридорами. Учителями її були мати, батько, дядько Драгоманов.

Ведуча. У чотири роки Леся навчилася читати.

Ведучий. У шість – невтомна дівчинка сама вишиває улюбленому батькові сорочку, а подаровані їй ножиці й голки вона пильнує більше, ніж деякі забави.

Ведуча. Коли дівчинці було 9 років, заарештували тьотю Елю. Несподівано для самої Лесі, у 1880 році з'явився перший вірш «Надія». Його рядки, виведені ще дитячою рукою, були наповнені сердечним болем і дорослими тривогами...

Учень читає вірш Лесі Українки «Надія».

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:
Надія вернутись ще раз на Україну,
Поглянути ще раз на рідну країну,
Поглянути ще раз на синій Дніпро, —
Там жити чи вмерти, мені все одно;
Поглянути ще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкі гадки...
Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

Ведучий. Леся була музично обдарованою дитиною. На думку сестри Ольги, Леся могла б стати не тільки першокласною піаністкою, а й композитором, бо в музиці виливала всю свою душу. І гра її була прекрасною.

Ведуча. Коли Леся грала, то всі сиділи тихенько і слухали – не могли наслухатися її музики.

Гра на фортепіано. Під кінець мелодія стихає і на її фоні звучить поезія «До мого фортепіано».

Мій давній друже! мушу я з тобою
Розстатися надовго... Жаль мені!
З тобою звикла я ділитися журбою,
Вповідувать думки веселі і сумні.
То ж при тобі, мій друже давній, вірний,
Пройшло життя дитячеє моє.
Як сяду при тобі я в час вечірній,
Багато спогадів тоді встає!
Картина повстає: зібравсь гурточок,
Провадить речі, і співа, й гука,
На клавішах твоїх швидкий, гучний таночок
Чиясь весела виграва рука.
Та хто се плаче там, в другій хатині?
Чиє ридання стримане, тяжке?..
Несила тугу кривіть такій малій дитині,
Здавило серце почуття гірке.
Чого я плакала тоді, чого ридала?
Тоді ж кругом так весело було...
Ох, певне, лихо серцем почувала,
Що на мене, мов хмара грізна, йшло!..
Розстаємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в самоті німій,
А я не матиму де дітися з журбою...
Прощай же, давній, любий друже мій!

Фонова лірична музика.

Ведучий. Дитячі Лесині роки проростили свої зерна, що згодом засіяють життя словом правди.

Ведуча. Три доленьки – три квітки на столі.

Одна дивилась радістю живою,

А друга –

Синім болем на стеблі,

А третя,

Третя – сивою журбою.

Три доленьки – три квітки на столі.

Три доленьки... Яку ж узять собі?

Чи першу? Чи другу?

Чи останню?..

Три доленьки – візьму всі три собі.

Ведучий. Рік за роком – життя. Небагато й сплило їх, а скільки туги, скільки муки ... і вічна боротьба!

Ведуча. Скрізь, де б не була поетеса, про що б не писала, – про єгипетського фараона чи римського раба, про дочку єврейського царя чи білокошу Ізольду – її думи і мрії були прикуті до України. Хіба міг інакше чинити митець, котрий уже своїм псевдонімом підкреслив кривий зв'язок з рідним народом?

Ведучий. Леся все своє життя сповідувала високу національну ідею. Вона воліла бути тільки громадянкою України.

Мені потрібно зовсім не багато:

Щоб Батьківщину вміли відстояти,

Щоб кожне слово западало в серце,

Щоб не забули вишивки дівчата.

Звучить пісня «Кредо». Слова і музика О.Смика.

Виходять учні і по черзі читають поезії Лесі Українки «Красо України, Подолля!», «Напис в руїні», «Хто вам сказав, що я слабка...», «І все-таки до тебе думка лине...», «Горить моє серце, його запалила...»

Красо України, Подолля!

Розкинулось мило, недбало!

Здається, що зроду недоля,

Що горе тебе не знавало!

Онде балочка весела,

В ній хороші, красні села,

Там хати садками вкриті,

Срібним маревом повиті,

Коло сел стоять тополі,

Розмовляють з вітром в полі.

Он ярочки зелененькі,

Стежечки по них маленькі,

Перевиті, мов стрічечки,

Збігаються до річечки,

Річка плине, берег рвучи,

Далі, далі попід кручі...

Красо України, Подолля!

Розкинулось мило, недбало!

Здається, що зроду недоля,

Що горе тебе не знавало!..

* * *

І все-таки до тебе думка лине,

Мій занпащений, нещасний краю.

Як я тебе згадаю,

У грудях серце з туги, з жалю гине.

Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,

А тяжчого від твого не видали,

Вони б над ним ридали,

Та сором сліз, що ллються від безсилля.

О, сліз таких вже вилито чимало,

Країна ціла може в них втопитись:

Доволі вже їм литись, –

Що сльози там, де навіть крові мало!

* * *

Горить моє серце, його запалила

Гарячая іскра палкого жалю.

Чому ж я не плачу? Рясними сльозами

Чому я страшного вогню не заллю?
Душа моя плаче, душа моя рветься,
Та сльози не ринуть потоком буйним,
Мені до очей не доходять ті сльози,
Бо сушить їх туга огнем запальним.
Хотіла б я вийти у чистеє поле,
Припасти лицем до сирії землі
І так заридати, щоб зорі почули,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої.

Звучить фонова музика, читці йдуть зі сцени.

Ведучий. Прощальні ностальгійні співи бриніли в її душі щоразу, як подавалась вона, як та пташка, у вирій, гнана осінніми холодними дощами й колючими зимовими вітрами.

Ведуча. Життя краяло поетесу глибоко і дошкульно. Чарівна скрипка ридала потоками сліз – нестримних, раптових, що рвались із глибини самого серця.

Гра на скрипці.

Ведучий. В особистому житті Лесі Українки було багато страждань. А великим щастям для неї стало знайомство із Сергієм Мержинським. Їх поєднала гармонія і краса душ, спільна праця, мрії, навіть хвороба.

Ведуча. Усі згадували Мержинського з почуттям найглибшої поваги і ніжності. Це був лицар, про якого ще в дитинстві так мріяла Леся, але не казковий, а справжній.

Лірична мелодія як фон. На сцену по черзі виходять учениці та вчителі, які читатимуть від імені Лесі Українки. Одна з них сідає на стілець, інші стоять біля неї або позаду.

Учениця-старшокласниця в ролі Лесі Українки.

Я не кохаю тебе і не прагну дружиною стати:

Твої поцілунки, обійми і в мріях не сняться мені.

В мислях ніколи коханим тебе не одважусь назвати:

Я часто питаю себе: чи кохаю? — Одказую: «Ні»:

Тільки ж як сяду край тебе, серденько, мов птиця, заб'ється,

Дивлюся на тебе й не можу одвести очей.

І хоч з тобою розстанусь, то в думці моїй зостається
Наче жива, твоя постать і кожнеє слово з речей

Часто я в думці з тобою великі розмови проваджу,
І світять, як мрія, мені твої очі, то зорі сумні...

Ох, я не знаю, мій друже, сама я не зважу -

Коли б ти спитав: — «Чи кохаєш? — Чи я б тобі
мовила: «Ні»?»

Ведучий. Мержинський, як і Леся, був приречений хворобою на передчасну смерть. Велику несправедливість виявила до обох доля. Але добре, що дала їм хоч три з половиною роки щастя.

Ведуча. Печаль долі Мержинського була в тому, що, завжди оточений друзями, в згасанні своєму він залишився самотнім і почувався забутим. Лише Леся осяяла останні роки його життя ніжною турботою. Рядки її листів звучать невимовною тугою за близькою людиною.

Лірична мелодія як фон.

Учитель в ролі Лесі Українки. «Життя моє досить трагічне. Я мушу бути найспокійнішою від усіх, хоч я, власне, найменше маю ілюзій, а через те й надії. Щодня мій друг розмовляє (отим своїм безгучним голосом, немов шелестом) про те, як ми вкупі за границю поїдемо в Швейцарію, як то гарно зустріти там весну... А я весни так боюся, так боюся, як... того, чого не можу назвати. І я кажу йому, що поїду з ним, що буду з ним, аж поки він поправиться... У сьому правда, те, що я не покину його, я з ним останусь, поки буде треба».

Учитель в ролі Лесі Українки.

Уста говорять: «Він навіки згинув!»

А серце каже: «Ні, він не покинув!»

Ти чуєш, як бринить струна якась тремтяча?

Тремтить-бринить, немов сльоза гаряча,

Тут в глибині і б'ється враз зі мною;

«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

Так, завжди, чи в піснях забути хочу муку,

Чи хто мені стискає дружньо руку,

Чи любая розмова з ким ведеться,

Чи поцілунок на устах озветься

Струна бринить лагідною луною:

«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

Чи я спущусь в безодні мрій таємні,

Де постаті леліють ясні й темні,

Незнані й знані, і наводять чари,

І душу опановують примари,

А голос твій бринить, співа з журбою:

«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»...

Лірична мелодія як фон.

Учениця-старшокласниця в ролі Лесі Українки.

«Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами, ти мій бідний, зів'ялий квіте! Легкі, тонкі пахощі, мов спогад про якусь любов, минулу мрію, і ніщо так не вражає тепер мого серця, як сії пахощі, тонко, легко, але невідмінно, невідборонно нагадують вони мені про те, що моє серце віщує і чому я вірити не хочу, не можу. Се нічого, що ти не обіймав мене ніколи, се нічого, що між нами не було і спогаду про поцілунки, о, я піду до тебе з найщільніших обіймів, від найсолодших поцілунків! Тільки з тобою я не сама, тільки з тобою я не на чужині. Тільки ти вмієш рятувати мене від самої себе. Все, що мене томить, все, що мене мучить, я знаю, ти здіймеш своєю тонкою тремтячою рукою, — вона тремтить, як струна, — все, що тьмарить мені душу, ти проженеш променем твоїх блискучих очей, — ох, у тривких до життя людей таких очей не буває! Се очі з іншої країни... Мій друже, мій друже, нащо твої листи так пахнуть, як зів'ялі троянди? Мій друже, мій друже, чому ж я не можу, коли так, облити рук твоїх, рук твоїх, що мов струни, тремтять, своїми гарячими слізьми? Мій друже, мій друже, невже я одиноко згину? О візьми мене з собою, і нехай над нами в'януть білі троянди! Візьми мене з собою... Ми підемо тихо посеред цілого лісу мрій і згубимось обоє помалу вдалині. А на тім місці, де ми були в житті, нехай троянди в'януть, в'януть і пахнуть, як твої любі листи, мій друже... Крізь темряву у простір я простягаю руки до тебе: візьми, візьми мене з собою, се буде мій порятунок. О, рятуй мене, любий! І нехай в'януть білі й рожеві, червоні й блакитні троянди».

Гра на фортепіано.

Ведучий.

Прозорий сад. Зимовий вальс.

І біла тиша в білім домі.

Пробачте, Лесю, ми до вас,

Непрошені і незнайомі.

Цей білий спокій, цю печаль

Ми потривожили словами.

Ведуча.

Вікно у сад. Свіча. Рояль.

І образ Ваш нетлінний з нами.

Холоне свічка. Квітне сніг.

Ми мовчимо. Так чисто й страдно...

Стікає чорно-білий час

По стертих клавішах роялю.

Тематичний покажчик статей, надрукованих у часописі «Українська література в загальноосвітній школі» у 2013 році

Літературознавство і школа

- Буряк О.** Жанрово-стильові особливості художніх автопортретів Б.-І. Антонича, Ю. Тарнавського, І. Жиленко. . . . . №11
- Голобородько Я.** Літературознавче психоаналітичне напрям. До 160-річчя від дня народження Дмитра Овсянико-Куликовського. . №2
- Голобородько Я.** Ліричний емоційно-лект Маріанни Кіянської. . . . . №10
- Головченко Н.** Роман Люко Дашвар «Біті є» (2012) як український варіант масової літератури. . . . . №7—8
- Єременко О., Гавриленко І.** Не відболить: чорнобильська нота української поезії. . . . . №4
- Іванишин П.** Популярна література і кітч. . . . . №1
- Іванишин П.** Творчі злети і пастки Юрія Бачі. . . . . №3
- Небеленчук І.** Особливості поетичного стилю П. Тичини, основні мотиви його творчості. . . №1
- Новиков А.** «Театр абсурду» Олексія Чугуя. . . . . №12
- Овдійчук Л.** Та, що знається з громами, або Волхвиня із Слобожанщини. . №2
- Овдійчук Л.** Різнобічний талант письменниці-горлівчанки, або Що значать випадково-несподівані зустрічі. . №10
- Тарасюк Н.** Леся Українка і німецька література. . . . . №7—8
- Тодорук С.** Західноукраїнський літературний дискурс національної ідентичності (на прикладі життя і творчості Костянтини Малицької). . . . №4
- Усманова О.** «Ми всі час від часу повинні дихати сивим вітром...» Публіцистична творчість Р. Федоріва. . . . . №11
- Ярошенко Р., Приліпко Д.** Літературне підпілля – гріх чи реальність? . . . . . №7—8

Невирище Шевченкове слово До дня народження Великого Кобзаря

- Конончук Н.** Вивчаємо баладу Т. Шевченка «Тополя». . . . . №2
- Нікітченко Л.** Картини довколишнього світу в поезії Т.Г. Шевченка «Садок вишневий коло хати...». . №2
- Парфенюк О., Якобчук І.** Шевченка світ – сплетіння ліній. . . . . №2
- Сценарій свята.** . . . . . №2
- Чабан С.** Тема жіночої долі у творчості Тараса Шевченка. . . . №2

Фахові проблеми

- Бондаренко Ю.** Аналіз образів-персонажів на засадах психології вчинку. . . . . №1
- Бондаренко Ю.** Дослідження ціннісних та цільових пріоритетів персонажів у процесі шкільного аналізу літературного твору. . . . . №7—8

- Бондаренко Ю.** Шкільний аналіз образів-персонажів у зв'язках із хронотопною структурою літературного твору. . . . . №11
- Братко В.** Вивчення чарівної казки в культурологічному контексті. . . №9
- Васюта С.** Духовно-моральний потенціал особистості в контексті ноосферної освіти (за твором Г. Малик «АбраКадабра»). . . . . №12
- Гінкевич О.** Аналітико-синтетичні вміння у методичному аспекті. . . №3
- Глеб О.** Формування навиків інтерпретації під час вивчення ліричних та ліро-епічних творів у старшій школі. . . . . №2
- Дига Н.** Біографічна модифікація принципу діалогізму в методиці навчання української літератури. . №9
- Дятленко Т.** Майстер-клас як ефективна форма підвищення педагогічної майстерності вчителя. . . №4
- Зінченко Н., Шкарупа А.** Фольклорно-етнографічний нарис Анатолія Свидницького «Великдень у подолян»: методичний аспект. . №4
- Лазаренко І.** Провідні принципи літературно-психологічного аналізу художнього твору. . . . . №10
- Мищенко О.** Робота над портретом на уроках української літератури. . №2
- Овдійчук Л.** Вивчення життєпису письменника на уроках літератури (естетичний аспект). . . . . №11
- Петровська Т.** Робота над епітетами як виразниками образності мовлення на уроках читання в 2–4 класах. №7—8
- Привалова С.** Мова художнього твору. . . . . №3
- Сергієнко А.** Формування ціннісних орієнтацій особистості на уроках української мови і літератури. . . №12
- Скоморовська Н.** Розвиток критичного мислення на уроці-конференції. . . . . №2

Заочний круглий стіл «Компетентнісний підхід в літературній освіті»

- Галушко М.** Формування художньо-читацької компетентності у процесі вивчення літератури. . . . . №9
- Нежива Л.** Естетичні орієнтири сприйняття літератури: до проблеми компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті. . . . . №7—8
- Паламар С.** Робота над художнім твором як засіб формування літературної компетентності в учнів основної школи. . . . . №12
- Паламар С.** Розвиток літературних компетенцій п'ятикласників у процесі вивчення фольклорної казки. . . . №6
- Паламар С.** Формування читацьких компетенцій на уроках української літератури в 5 класі. . . . . №11
- Семенов О.** Етнокультурна компетен-

тність особистості в реаліях сьогодення: аксіологічні виміри. . . . . №3

Історія і практика

- Ситченко А.** Оцінка – рушійна сила навчального процесу. . . . . №3

Ноосферна освіта і проблеми технологізації діяльності суб'єктів сучасного уроку літератури

- Шуляр В.** Природовідповідна (ноосферна) складова сучасного уроку української літератури. . . . . №1

Факультатив

- Грабовська С.** Твори фантастичного спрямування в українській літературі XIX століття. . . . . №2
- Логвіненко Н.** «Своя фантастика в Україні є, вона живе, розвивається, родить...» Сучасний стан української фантастичної прози. . . . . №3
- Логвіненко Н.** Сучасне українське фентезі: формування змісту поглибленого вивчення національної літератури. . №6
- Ткаченко Р.** Роман В. Владка «Нашадки скіфів» як науково-фантастичний експеримент. . . . . №2
- Шевченко З.** Григорій Сковорода – останній представник українського літературного бароко. Матеріали до факультативу «Загальнокультурний контекст вивчення української літератури у 8—9 класах». . . . . №12

Сучасний урок літератури: методика і досвід

- Гаврилюк О.** «Я (Романтика)» Миколи Хвильового – новела про добро і зло в житті та в душі. Проблема внутрішнього роздвоєння людини між гуманізмом і обов'язком. . . . . №6
- Єременко О.** Вивчаємо роман «Диво» Павла Загребельного. . . . №3
- Жила С.** «Світ сповнений самотності...» Вивчення роману Теодозії Зарівної «Вербовая дощечка». . . №1
- Жовталюк О.** Єдність світу природи і дитячої душі у творі «Гуси-лебеді летять» Михайла Стельмаха. . . . №4
- Коваленко Л., Щербина Л.** Роздуми про сенс життя, добро і зло в повісті Б. Харчука «Планетник». . . . . №2
- Лілік О.** У просторі сучасної альтернативної історії: матеріали до вивчення роману Василя Кожелянка «Тероріум». . . . . №3
- Марусин Г.** Образи руських князів і Ярославни в «Слові о полку Ігоревім». 8 клас. . . . . №9
- Мартинюк І., Крат Н., Паламарчук Н., Стасюк С.** Планування уроків української літератури у 5 класі. Уроки 3–8. . . . . №9
- Мовчан О.** Ідейно-художній зміст віршів М. Рильського «Ознаки весни», «Порада». . . . . №4

Назаренко Л. Система уроків з вивчення творчості Івана Франка. Урок четвертий: Іван Франко – лірик високої проби. . . . . №1

Назаренко Л. Система уроків з вивчення творчості Івана Франка. Урок п'ятий. Доля людини в новелі «Сойчине крило». . . . . №2

Охріменко Н. Урок за поемою М. Вороного «Євшан-зілля». . . . . №6

Парфенюк О. Утвердження прагнення людини до любові, добра в оповіданні Б. Грінченка «Каторжна». 10 клас. . . . . №10

Прядка Н., Шулешко Г. Вивчаємо поезію Миколи Вінграновського «Бабунин дощ». . . . . №6

Фасоля А. Календарно-тематичне планування уроків української літератури. 5 клас. II семестр. . . . . №12

Чепурняк Т., Карпак О., Сивицька Г., Любиш М., Піддубний М., Жогло Н. Планування уроків української літератури у 5 класі. I семестр. . . . . №12

Шевченко А. Вивчаємо роман Ю. Іздрика «Воццек». 11 клас. . . . . №10

Шуляр В., Дрозд Н. Оповідання «Ти не перша, Таню» О. Сизоненка у системі літературної освіти школярів. 10 клас. . . . . №10

До 150-річчя від дня народження Бориса Грінченка

Неживий О. До вивчення життєпису Бориса Грінченка: урок – драматичне дійство. . . . . №6

Ігрові методи навчання

Бондаренко Л. Ігровий майданчик на уроках української літератури. 5 клас. . . . . №6

Нововведені твори

Матковська Т. Українська народна казка «Ох». 5 клас. . . . . №10

Література рідного краю

Баранчук О. Історія, написана життям. Урок за оповіданням Анатолія Гая «Чорна рота». . . . . №4

Горячок Л. Лірична Панна Хмельниччини. . . . . №2

Горячок І. «Легенда про Добраду», наспівана письменницею-подолянкою Ніною Шмуриковою-Гаврилюк. . . . . №3

Атестація: творчий звіт учителя

Тур С. Урок за твором О. Довженка «Україна в огні». . . . . №1

Ушаньова І. Секрет успіху С.Ю. Тур. . №1

Учитель року – 2012

Мовчан О. Технологія життєтворчих проєктів на уроках української літератури. . . . . №1

Мовчан О. Захист проєкту «Уроки життя і людської долі». . . . . №1

Сергієнко А. Шлях учителя до перемоги. . . . . №1

Позакласні заходи

Бабійчук Т. Домініка Огієнко – людина, громадянка, дружина і мати. Усний портрет. . . . . №1

Бабійчук Т. Літературна вітальня з героями драматичних творів Лесі Українки. . . . . №4

Бабійчук Т. Читацька конференція за романом «Зоряний Корсар» Олеся Бердника в педагогічному коледжі. . . . . №9

Парфенюк О., Борейчук С. Шоу «Я люблю Україну!». . . . . №6

Парфенюк О., Якобчук І. Вогонь думок повк не згасне. Сценарій літературно-музичної вітальні за сторінками життя і творчості Лесі Українки. . . . . №12

Готуємо майбутнього вчителя-словесника

Жила С. «Майстер творення світів». Вивчення епопеї Володимир Дрозда «Листя землі» у вищій школі. . . . . №9

Романишина Н. Методичні моделі аналізу окремих типів художньої структури історичного оповідання. . №2

Романишина Н. Формування професійно-творчих здібностей студентів як методична проблема. . №4

Семенов О. Ціннісні пріоритети фахової практики у вищій школі. . . №1

Книжкова полиця словесника

Горболіс Л. Про епістолярну ввічливість мовою науки. . . . . №3

Котяш О. Рецензія на методичний посібник "Наш першорозум: Вивчення творчості Г. Сковороди в школах, ліцеях, гімназіях, коледжах". . . . . №2

Теоретичний практикум

Вертій О. Особливості формування і становлення національних підстав методики вивчення української літератури. Стаття друга. . . . . №1

Вертій О. Особливості формування і становлення національних підстав методики вивчення української літератури. Стаття третя. . . . . №4

Хроніка подій

Бондаренко Л. Наукова конференція, присвячена 120-річчю від дня народження Миколи Куліша. . . №3

Логвіненко Н. «І слово розумом свя-тими і освіти, і просвіти». Створення Всеукраїнської асоціації викладачів української мови і літератури. . . . . №1

Овдійчук Л. Науковці-філологи, педагоги, письменники, бібліотекарі, діти – разом, або Час, Місце і Простір змінити можна (нотатки про IV Міжнародний симпозиум «Література. Діти. Час» у Рівному). . №6

VI Довженківські читання. «Олександр Довженко і українська культура: історія, традиції, сучасність». . . . . №11

Конкурс «І щоб його духом запліднити українську ниву»

Азьомов В. Філософія триєдності природи, міфу про неї та цивілізаційної людини у поезіях Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати» та Миколи Чернявського «Сільський вечір». . . . . №12

Аношкіна А. Моральна й політична оцінка історичного минулого в поемі «Великий льох» Тараса Шевченка. . №4

Бондаренко Н. Художня інтерпретація проблеми української еліти в поемі Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...». . . . . №4

Братко В. Культурологічний аспект вивчення ліричних творів Тараса Шевченка. 5 клас. . . . . №6

Голобородько Я. Українська література як філософія відкриття. Рефлексії над новим романом Михайла Слабошпицького – лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка. . . . . №6

Добровольська О. «Обнімійся ж, брати мої, молю вас, благаю...». Вивчення послання Т.Г. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим...». 9 клас. . . . . №7—8

Іванишин П. Тарас Шевченко як письменник-націотворець: герменевтичні аспекти. . . . . №11

Маншина А. Тарас Шевченко і Поділля. Усний журнал. . . . . №6

Маслюк Г. Частини мови. Урок-практикум. 10 клас. . . . . №7—8

Небеленчук І. «Мое село в терновому вінку». Вивчення творчості Дмитра Іванова в контексті розділу «Література рідного краю». . . . . №7—8

Нежива Л. Формування сюрреалістичної складової великостильової компетентності в старшокласників на прикладі поезії Василя Голобородька. . . . . №3

Неживий О. Луганець Микола Руденко – Герой України. До уроку позакласного читання «Українські письменники – лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка». . . . . №4

Островна С. Дорога, довжиною з життя. Урок літератури рідного краю за романом «Білі хмари» Олександра Сизоненка, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка. . . . . №10

Охріменко Н. Вивчаємо поезію Тараса Шевченка «За сонцем хмаронька пливе». . . . . №12

Попович Н. Новітні технології у просторі шевченкознавства. . . . . №10

Сорокіна Л. «В степу безкраім за Уралом». Сценарій літературної вітальні. 9 клас. . . . . №7—8

Тур С. Тарас Шевченко – геніальний художник. Літературно-мистецька конференція. . . . . №3

Черненко В. Ідейно-художня цінність поезії Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати». 5 клас. . . . . №9

Українська мова в школі: пошуки, знахідки

Баята Л. Вивчаємо словосполучення. 5 клас. . . . . №4

Коваленко Л., Щербина Л. Підготовка до написання твору за картиною художниці Катерини Білокур «Рідне поле». Урок розвитку зв'язного мовлення. . . . . №4

Поетична сторінка

Вірші **Мазуренко Олени**. . . . . №4

Вірші **Небеленчук Ірини**. . . . . №11

Перші Волошинські читання		Література і кіномистецтво	
Бабійчук Т. Відеофрагменти як засіб патріотичного виховання. Позакласна робота з української літератури. . . №6	Чеховська Л. Компетентнісно спрямований підхід у вивченні літератури як умова подолання відчуженості у навчанні. . . . . №5	Яровенко Т. Від експериментів В. Винниченка до «Експерименту» О. Жовни (полемічна інтерпретація повісті та її кіноверсії). . . . . №10	
Білоус Н. Принципи формування шкільної програми з української літератури у висвітленні Н. Волошиної. . №5	Шульган В. Модель підручника нового покоління в методичних поглядах Н.Й. Волошиної. . . . . №6		
Бондаренко Л. Професор Ніла Волошина про форми співробітництва учителів літератури та бібліотекарів. . №5	Яценко Т. Естетична спрямованість шкільного курсу української літератури. . . . . №5	Рецензії	
Бурко О. Методичний ключ визначення жанру барокової і романтичної поезії. . . . . №6		Логвіненко Н. У світі художнього перекладу. Рецензія на навчальний посібник «Будівничі перекладацьких мостів» Ольги Куцевол. . . . . №5	
Гричаник Н. Структура і функції навчальної книги з літератури. . . . №6	До початку нового навчального року	Набок М. Національна специфіка української символіки. . . . . №10	
Дига Н., Ткачук М. Вплив української літератури на національне самовиховання учнів в оцінці Н.Й. Волошиної. №5	Гаврилюк О. Моделювання уроків. 5 клас. Уроки перший, другий. . №7—8	Творчий портрет учителів м. Новограда-Волинського	
Дятленко Т. Принцип неперервності літературної освіти у методичній спадщині Н.Й. Волошиної. . . . . №5	Таранік-Ткачук К. Методичні рекомендації щодо вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах у 2013–2014 навчальному році. . . . . №7—8	Бойко О. Вивчаємо повість «Блакитна дитина» А. Дімарова. . №11	
Куцевол О. Проблема методичної творчості вчителя літератури в науковій рецепції професора Ніли Волошиної. . . . . №7—8	Фасоля А. Як заохотити учня до читання. . . . . №7—8	Букша Т. Материнська любов і синівська вдячність у «Пісні про рушник» А. Малишка. . №11	
Лаврусевич Н. Із доброго подільського кореня. Уроки літератури рідного краю за творами Миколи Магери. . . . . №5	Фасоля А. Календарно-тематичне планування уроків української літератури (5 клас, I семестр). . №7—8	Калюжнікова А. Краса і незнищенність людської душі в оповіданні «Маленький горбань» С. Черкасенка. . . . . №11	
Лелюх І. Внесок Ніли Волошиної в розвиток українського підручникотворення. . . . . №5	Наукові зв'язки	Остаповець Т. Гуманістичний пафос новели «Гер переможений» Л. Пономаренко. . . . . №11	
Лінкевич Л. Комплексне застосування технічних засобів навчання на уроках української літератури. . №5	Єременко О., Зубець Н., Кравченко В. Симпозіум українців у Чехії. . . . . №7—8	Савченко А. Незвичайні пригоди звичайних школярів. Урок за повістю «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка. . . . . №11	
Логвіненко Н. Формування змісту шкільного курсу літератури – одна з невіддільних функцій методики літератури. . . . . №7—8	Методична спадщина	Шилова О. Героїзм та мужність українських козаків у творі «Іван Підкова» Т. Шевченка. . . . №11	
Привалова С. Сучасна шкільна літературна освіта: до проблеми вивчення мови художнього твору. . . . . №5	Семенов О. Педагогічна майстерність учителя-словесника в дослідницьких рефлексіях Ніли Волошиної. . . . . №9	Фасоля А. П'ять років поступу. (Штрихи до колективного портрета). . . . . №11	
Скоморовська Н. Критичне мислення як основа правильної інтерпретації художніх текстів на уроках української літератури в старших класах. . №7—8	Ситченко А. З історії методики української літератури. . . . . №10	Родоцентрична педагогіка	
Соловйова Н. Проблема формування умінь учнів розкривати психологічний аспект у характеристиці героїв літературного твору. . . . . №5	Ювілей поета Дмитра Кременя	Вертій О. Коли дослухатися голосу віків. . . . . №12	
Ткачук Г. Морально-етичний потенціал творів Григора Тютюнника: наступність і перспективність. . . . . №5	Кремій Т. Віршований дискурс новітньої української літератури Дмитра Кременя. . . . . №9	Голубченко В. Пошуки необхідно продовжити. . . . . №11	
Ткачук М. Переяславські освітяни на Перших Волошинських читаннях. . №5	Шуляр В. Вивчення епістолярію Дмитра Кременя під час лабораторного заняття у старшій профільній школі. . . . . №9	Турута Т. Несімо злагоду в родину. Урок за поезіями Станіслава Чернілевського «Теплота родинного інтиму» та «Забула внучка в баби черевички». . . . . №12	
Токмань Г. Докторська школа вченої-методиста професора Ніли Йосипівни Волошиної. . . . . №5	Портрети вчених-методистів України	На многії і благії літа!	
Чайка О. Розвиток творчої особистості як актуальна проблема методики викладання літератури. . . . . №7—8	Березівська Л. Життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність Олександра Мазуркевича. . . . . №10	Бабійчук Т. Есе, або Незакінчений портрет талановитого методиста. . . . . №12	
	Паламар С. Віддаємо шану видатному вченому і педагогу. . . №10	Єременко О. Зі словами поваги і вдячності. . . . . №12	
	Куцевол О. Два крила наукової творчості професора Ганни Токмань. . . . . №11	Токмань Г., Дига Н. Зустріч з Вами — дарунок долі. . . . . №12	
	Ткачук М., Романюк О. Вітаємо з ювілеєм! . . . . . №11	Шуляр В. Логвіненко Наталія: ювілярка, авторка нової книжки, реальна жінка. . . . . №12	